

Harmonizace rodiny a zaměstnání

Rodiny s otci na rodičovské dovolené

část 4

Olga Nešporová

Obsah

Úvod	3
1. Využívání rodičovské dovolené otci v Evropě	6
1.1 Západní Evropa	8
1.2 Skandinávské země	10
1.3 Střední a východní Evropa	11
2. Situace v České republice	13
2.1 Využívání rodičovské dovolené otci	13
2.2 Postoje rodičů k možnosti vyžití rodičovské dovolené otci	20
3. Výsledky kvalitativního výzkumu rodin s otci na rodičovské dovolené	27
3.1 Popis výzkumu a výzkumného vzorku	27
3.2 Motivy rodičů pro volbu otce zůstat na rodičovské dovolené	33
3.3 Reakce sociálního okolí vůči rodinám s otci na rodičovské dovolené	39
3.3.1 Reakce příbuzných a známých	40
3.3.2 Reakce zaměstnavatele na žádost mužů čerpat rodičovskou dovolenou	43
3.4 Slad'ování rodinných a pracovních povinností rodičů	45
3.4.1 Rozvržení péče o dítě a domácnost mezi rodiče	45
3.4.2 Zaměstnanost rodičů malých dětí	49
3.4.3 Rozdělení genderových rolí	52
3.4.4 Pomoc dalších osob	62
3.4.5 Institucionální pomoc	65
3.5 Hodnocení z hlediska aktéra	66
3.5.1 Pozitivní aspekty	66
3.5.2 Negativní aspekty	70
3.5.3 Je rodičovská dovolená vhodnější pro ženy?	73
4. Sociální dopady využívání rodičovské dovolené otci	77
4.1 Rodina a rodičovské role	77
4.2 Harmonizace rodiny a zaměstnání	79
Závěr	82
Literatura	84

Úvod

Tato studie je jednou ze čtyř částí výzkumné zprávy projektu „Harmonizace rodiny a zaměstnání - současné možnosti a jejich reflexe u mladé rodičovské generace“, který zpracovávalo oddělení pro rodinnou politiku VÚPSV v letech 2004-2005. Při zpracování projektu jsme se pokusili spojit popis vybraných základních kontextuálních podmínek harmonizace profesního uplatnění a rodinného (soukromého) života s analýzou reálných forem sladování těchto sfér, tj. toho, jaké možnosti mají ženy a muži ve volbě strategií pro zvládání pracovních a rodinných rolí a jak jsou jim zde nápomocny např. relevantní subjekty či opatření sociální a rodinné politiky. První dvě části výzkumné zprávy jsou založeny na sekundární analýze dat výběrových šetření k dané tematice z posledního období a na analýze statistických dat z oblasti demografie, zaměstnanosti, životní úrovně atd. Části třetí a čtvrtá jsou zpracovány na základě empirických výzkumů, v prvním případě výběrového šetření mezi matkami a otci malých dětí, v druhém případě kvalitativního šetření mezi otci na rodičovské dovolené a jejich partnerkami.

Problematika mužů na rodičovské dovolené patří v kontextu evropské společnosti v posledních desetiletích mezi vysoce aktuální témata, a to především v souvislosti se třemi základními vzájemně provázanými tematickými okruhy - měnící se rolí otců v rodině, otázkami rovného postavení žen a mužů a podmínkami sladování rodiny a zaměstnání. Tato zpráva byla sepsána z primární potřeby věnovat se především třetímu zmíněnému okruhu, což ovšem neznamená, že by v ní nebyly zmíněny i první dva úzce související tematické okruhy. Jako hlavní cíl a perspektiva, ze které je zkoumaná problematika uchopena, je v této studii vytyčeno propojení pracovní a výdělečné sféry se sférou domácí a rodinnou a především podpora rodičů malých dětí ve sladování jejich pracovních a rodinných povinností.

Byla to tedy potřeba hledat nové cesty a sociální opatření pro to, jak umožnit lidem sladit dvě oddělené sféry života, ve kterých se pohybují, jejich rodinu a domácnost na straně jedné a pracovní výdělečnou činnost na straně druhé, která iniciovala vznik této studie. Na základě zvyšujících se nároků na aktéry na pracovním trhu totiž začalo docházet k tomu, že lidé se při harmonizaci obou sfér dostávají stále ve větší míře do nesnází. Mezi mladší populací se vědomá recepce tohoto problému, společně s dalšími zároveň působícími faktory, promítá do praktického života tím, že mladí lidé oddalují rodičovství, redukují počet dětí a případně dokonce raději volí bezdětnost. Demografické stárnutí populace, ke kterému dochází ve většině zemí západní Evropy v doposud nebývalém rozsahu, však s sebou nepochybně přináší velké ekonomické problémy. Snahou tedy je umožnit lidem zároveň se realizovat jak v prostředí rodinném, tak v pracovní sféře. Jako jedno z východisek, jak umožnit rodičům sladit obě sféry, je vzájemná kooperace mezi nimi a dalšími institucemi (mateřské školy, jesle atd.), které jim v péči o děti pomáhají. Toto řešení má ale nevýhody, jelikož je doposud většina domácích povinností stále plněna ženami, které jsou proto diskriminovány na pracovním trhu. Jako další řešení této nerovné situace se jeví větší zapojení mužů - otců do rodinného dění. Pokud by péče o děti a domácnost byla rovnoměrně rozdělena mezi oba rodiče, značně by se zmírnila znevýhodněná pozice ženy na pracovním trhu včetně harmonizace pracovní a rodinné sféry.

Na konci dvacátého století byly v západních zemích uplatňovány rozsáhlé snahy o zrovnoprávnění žen a mužů na pracovním trhu, které však doposud nepřinesly kýžené výsledky. Pozvolna jsou však prosazovány na různých liniích, přičemž jednou z možností je například zrovnoprávnění legislativy péče o děti pro oba rodiče. Doposud byla totiž stran péče o děti jednoznačně zvýhodněna matka, které byla péče o nejmenší děti vyhrazena takřka výlučně, a to formou mateřské dovolené. I u nás nicméně postupně došlo k legislativním úpravám, takže dnes sice stále mohou mateřskou dovolenou čerpat prakticky výhradně ženy, ale její délka byla zkrácena na 28 týdnů a nově vytvořená rodičovská dovolená, která na ni

navazuje, už je rovnocenně přístupná jak matce, tak otci dítěte. Právě rodiny, ve kterých se rodiče v péči o malé děti vystřídají a rodičovskou dovolenou využívá kromě matky rovněž otec, se jeví jako ty, které napomáhají zrovnoprávnění žen na pracovním trhu tím, že zkracují jejich absenci v práci na úkor zvyšující se absence otce. Z tohoto hlediska jsou tedy velmi zajímavým objektem výzkumu, jelikož volí novou a nevšední strategii, která pomáhá oběma rodičům sladit jejich domácí a pracovní povinnosti.

Záměrem této zprávy je především ukázat výsledky výzkumu, který byl proveden v rodinách, jež se pokouší tím, že otec zastoupí matku v domácnosti a převezme na sebe velkou část péče o malé dítě/děti, sladit domácí a pracovní sféru obou rodičů. Jelikož se jedná o poměrně novou strategii uplatňovanou u nás pouze krátkou dobu, jde zatím spíše o výjimečné rodiny. To byl také důvod, proč se staly objektem výzkumu. Snahou bylo zjistit, jak jejich strategie v praxi fungují a rozšířit znalosti o této možnosti, aby ji v případě zájmu mohlo volit více rodičů. Vzhledem k charakteru zkoumané problematiky i malému výskytu rodin s otci, kteří celodenně pečovali o malé děti, byly pro výzkum dané problematiky využity především metody kvalitativního sociologického výzkumu.

Následující studie představuje problematiku otců pečujících o malé děti, a to především v kontextu nutnosti rodičů sladit své rodinné a pracovní povinnosti. Z tohoto důvodu je zde pojem „rodičovská dovolená“ používán v jeho širším významu jako označení pro období celodenní péče o malé dítě rodičem. Kvalitativní výzkum, který byl proveden, se tak, nehledě na právní obsah pojmu rodičovská dovolená, zaměřil na zjišťování situace rodin, ve kterých muž reálně pečoval o dítě většinu času a matka byla zaměstnaná nebo podnikala. Studie je členěna do čtyř kapitol, přičemž výsledky kvalitativního výzkumu tvoří její hlavní část.

V první kapitole je představena problematika využívání rodičovské dovolené otci v současné Evropě. Velmi stručně jsou zmíněny historické souvislosti vývoje této instituce a následně je věnována pozornost především deskripci rozšíření jejího využívání ze strany otců v jednotlivých státech Evropy. Kapitola je členěna do menších celků na základě politických a geografických determinant: západní versus střední a východní Evropa, která se díky působení komunismu vyvíjela i v této oblasti odlišně. Samostatná podkapitola je navíc věnována skandinávským zemím, jejichž obyvatelé se z hlediska rovných příležitostí mužů a žen, jakož i při využívání rodičovské dovolené muži chovají poněkud odlišně od ostatních západoevropských států.

Druhá kapitola představuje zkoumanou problematiku v celospolečenském kontextu a popisuje její rozšíření v České republice. Obsahuje jednak popis populace otců pečujících v České republice o malé děti na základě dostupných kvantitativních dat a dále v ní jsou představeny postoje rodičů malých dětí k možnosti využívání rodičovské dovolené otci. Větší pozornost je přitom věnována zejména důvodům, které rodiče odrazují od toho, aby rodičovskou dovolenou využil otec. Při zjišťování údajů o rodinách, ve kterých otcové využívají rodičovskou dovolenou, byla využita především kvantitativní data z databáze ministerstva práce a sociálních věcí o příjemcích rodičovského příspěvku. Uvedené postoje rodičů k možnosti čerpat rodičovskou dovolenou otcem a jejímu reálnému využití z jejich strany vychází z dat kvantitativního výzkumu „Harmonizace rodiny a zaměstnání“ (HRZ05), který byl proveden ve VÚPSV v Praze na počátku roku 2005.

Následující třetí kapitola tvoří nejrozsáhlejší část studie a snaží se poskytnout hluboký vhled do problematiky rodin s otci na rodičovské dovolené v kontextu sladování rodinných a pracovních povinností rodičů. Akcentován je přitom především pohled samotných aktérů na zkoumanou problematiku. Hlavním pramenem pro tuto stěžejní část studie byl kvalitativní terénní výzkum, sestávající z nestandardizovaných rozhovorů s muži, kteří dlouhodobě pečovali o dítě mladší čtyř let, a jejich partnerkami. Sběr dat pro tento výzkum autorka prováděla v rámci výzkumného programu oddělení rodinné politiky VÚPSV

v Praze od listopadu 2004 do března 2005. V úvodu této kapitoly je popsán samotný výzkum a jeho průběh, načež je věnována pozornost motivům rodičů pro volbu otce zůstat na rodičovské dovolené. Následující podkapitola je zaměřena na popis reakcí sociálního okolí zkoumaných rodin na jejich netradiční situaci, přičemž je rovněž zmíněn přístup zaměstnavatelů otců, kteří využili rodičovskou dovolenou, k jejich rozhodnutí. Dále je zkoumána problematika sladování rodinných a pracovních povinností rodičů, v jejímž rámci bylo zjišťováno především vlastní rozdělení povinností mezi rodiče - matku a otce -, jejich zaměstnanost a pomoc ze strany dalších osob či institucí, kterou rodiče v péči o malé děti a domácnost využívají. Závěr třetí kapitoly je věnován hodnocení zkušenosti z pozice samotných aktérů, kteří zmiňovali jak pozitivní, tak i negativní aspekty zvolené strategie a rovněž se na základě vlastní zkušenosti snažili posoudit genderově stereotypní představu o tom, že rodičovská dovolená je vhodná především pro matky.

Čtvrtá kapitola obsahuje závěrečná zjištění týkající se sociálních dopadů využívání rodičovské dovolené ze strany otců. Tato zjištění byla formulována především na základě údajů vycházejících z provedeného kvalitativního výzkumu, ovšem s využitím teorií, poznatků a výsledků jiných autorů a výzkumů. První podkapitola je přitom věnována především dopadům, které zkoumaná strategie má na rodinu jako celek i její jednotlivé členy. Druhá podkapitola se naopak snaží zachytit vliv využívání rodičovské dovolené otci na harmonizaci rodiny a zaměstnání.

V závěru je velmi stručně shrnuta celá problematika a jsou nastíněna možná opatření, která by rodičům s malými dětmi usnadnila situaci, rozšířila možnosti jejich volby a napomohla jim při sladování rodinných a profesních sfér.

Ráda bych na tomto místě poděkovala své kolegyni Barboře Birnerové (Matějkové), která pro VÚPSV získala data o příjemcích rodičovského příspěvku z databáze SSP Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Bez jejího úsilí bychom neměli přehled o množství otců, kteří v současnosti pobírají rodičovský příspěvek, ani jejich dalších charakteristikách. Děkuji i dalším kolegyním z týmu rodinné politiky, které mi velmi pomohly především při vyhodnocování výsledků výzkumu HRZ05 a zpracovávání dalších kvantitativních dat. Rovněž je mi milou povinností na tomto místě poděkovat všem respondentům, kteří se zúčastnili výzkumu, za jejich ochotu a čas, který mi věnovali během interview. Bez jejich přispění by tato studie nemohla vůbec vzniknout. Děkuji samozřejmě i všem těm, kteří mi poskytly kontakty na rodiny s otci celodenně pečujícími o malé děti. Jejich pomoc byla nezbytným vstupním předpokladem pro provedení výzkumu.

1. Využívání rodičovské dovolené otci v Evropě

V západní Evropě se již v sedmdesátých letech minulého století začala díky feministickému hnutí výrazněji řešit problematika otcovství, a to především ve vztahu s proměnami postavení a rolí otce v rodině. Na příkladu Francie bylo doloženo, jak stát od konce 19. století postupně odnímal otcům „tradiční opory otcovství“ tím, že výrazně oslabil jejich pravomoc v rodině a přesunul ji buď na sebe, další instituce nebo na oba rodiče. Jednalo se především o řadu postupně vydávaných zákonů (od druhé poloviny 19. století do sedmdesátých let 20. století), které odnímalý otcům pravomoci - např. zákon o práci dětí, zákon o odebrání otcovské pravomoci ve prospěch veřejné péče, zákon proti týrání dětí, zrušení legálnosti otcovského fyzického trestání, zrušení manžellovy pravomoci nad manželkou, nahrazení otcovské pravomoci pravomocí rodičovskou atd. [Singly 1999: 42-43, 103-111]. Tím došlo k oslabení autority otce a jeho roli v rodině bylo nutné oproti té původní¹, kterou zastával v tradiční rodině, redefinovat. K tomu navíc ve druhé polovině 20. století přispěl vzestup rozvodů, nesezdaných soužití i počet samostatně žijících matek, což jsou další významné faktory, které způsobují, že role otce je často nepřímá.²

K těmto i dalším výrazným proměnám došlo rovněž následkem změn v pracovní sféře. Vinou rostoucí dělby práce a oddělení pracovního prostředí od prostředí domácího byly oslabeny funkce, které rodina zastávala v tradiční společnosti. Především se jednalo o její produkční funkci a dále funkci výchovnou a vzdělávací (převzala škola), jako i funkci pečovatelskou (převzaly nemocnice, jesle, mateřské školy atd.). Odlukou bydliště od pracoviště se rodině nejprve vzdálil muž a posléze i žena. Plození a výchova dětí se stala alternativní volbou a naplnění života jedince se realizuje i dalšími způsoby. Poklesla porodnost, snížil se počet rodin s jedním dítětem a přibýlo dobrovolně bezdětných. Vstup žen na pracovní trh přinesl posuny v definování mužské a ženské role [Možný 1999: 19-21]. Od mužů se dnes očekává větší pomoc partnerce v péči o domácnost a děti, protože i ona tráví mnoho času vykonáváním placené práce mimo domácnost.

Rodičovské role se tak v moderní společnosti značně proměnily. Zatímco role matek se spíše posílila a rozšířila o nové aspekty³, role otců se spíše oslabil. V českém prostředí upozornil na alarmující stav otcovství v českých rodinách náš přední sociolog rodiny Ivo Možný již koncem 80. let minulého století [Možný 1990]. Situaci českých rodin ve vztahu k četné rozvodovosti popsal na základě výsledků z výzkumů následovně: „*Muž žije v rodině ženy. Žena žije v rodině, s kterou není spokojena.*“ [kurzíva v originále, Možný 1990: 111]. Tím poukazyval především na dvě zjištěné skutečnosti. Za prvé, že ženy mají v rodinné sféře vyšší kompetence než muži. Ve většině rodin to byla především matka, která pečovala o děti a domácnost. Její vztah k dětem byl bližší než vztah otce a matky také měly častěji hlavní slovo při výběru vzdělání a volbě povolání dětí. Za druhé, že české ženy nejsou spokojeny s podílem partnera na vykonávání domácích prací.

Současná krize rodiny je přitom některými autory prakticky ztotožňována s krizí otcovství. Mezi takové autory patří například francouzská socioložka a demografka E. Sullerot, která poukázala na zhoubný vliv nesezdaných soužití a rozvodů na přítomnost otců v rodině [Sullerotová 1998: 46-59]. Klesající sňatečnost od poloviny 60. let dvacátého století (Sullerot uvádí za zlomový rok 1964) a s ní související nárůst nesezdaných soužití byla zpočátku vnímána s optimismem a pozitivně. Jednalo se o nový jev a jelikož ještě nebyly

¹ Původní role otce v tradiční rodině se opírala o nezpochybnitelnou patriarchální autoritu budovanou v našem kulturním prostředí na základech židokřesťanské tradice.

² K nepřímé otcovské roli a jejímu zvyšujícímu se rozšíření dochází následkem stále častěji se vyskytujících rozvodů, kohabitací a svobodných, nikdy neprovdaných matek; viz Featherstone 2003; 2004: 106-108, 142-156.

³ K tomuto posílení došlo především vlivem získání možnosti kvalitního uplatnění žen na pracovním trhu a s tím související ekonomickou nezávislostí.

k dispozici statistické údaje, lidé věřili, že nesezdaní partneři tvoří stabilní dvojice, které se „nerozcházejí tak často jako manželé“ [ibid., 47]. Teprve v 80. letech bylo nezvratně prokázáno, že míra rozchodů je u nesezdaných soužití mnohem vyšší než u manželských párů. Sílicí individualismus, potřeba volnosti a autonomie jedince se projevovala nejenom u jedinců odmítajících sňatek, ale i v manželských soužitích. Míra rozvodovosti se tak od 70. let velmi výrazně zvyšovala. Vysoká míra rozvodovosti, společně s nízkou sňatečností a narůstající existencí nesezdaných soužití tak přináší bezesporu vedle jiných i negativní důsledky právě pro muže – otce. Po rozpadu rodin, v nichž je většinou středem matka, dochází k tomu, že v naprosté většině případů odchází otcové. Děti dostane do péče v 8 až 9 případech matka,⁴ otec je pak „odsouzen“ k tomu, že se s nimi může stýkat například dvakrát měsíčně. Tento kontakt je však výrazně odlišný od toho, když otec žije s rodinou/dítětem ve společné domácnosti. V některých případech je odloučení absolutní, například v Německu se 40 % dětí rozvedených rodičů nestýká s „druhým rodičem“ [ibid., 53]. Sullerot poukazuje na to, že při současné vysoké míře rozvodovosti i vysoké míře rozchodů nesezdaných párů tak mnoho dětí vyrůstá v rodině s matkou a jejím často dočasným milencem, který má však primárně vztah k matce a nestává se většinou plnohodnotným otcem pro dítě, přestože je mnohdy za „náhradního otce“ označován [ibid., 54].

Na podobné negativní jevy jako je vysoká rozvodovost a existence samostatně žijících rodičů (singles) a rodin s nevlastními rodiči (stepfamilies) poukázal v prostředí Spojených států D. Popenoe [Popenoe 1996]. Jeho poukazy směřovaly ke zdůraznění významu role otce v rodině s dvěma rodiči a vysoce pozitivnímu působení přítomnosti otce na vývoj dítěte i jeho budoucí spokojenost. Toto tvrzení autor dokládá jednak odkazy na psychologické výzkumy dokazující, že děti se vyvíjí lépe, pokud se na jejich výchově podílí oba rodiče, jelikož každý z nich má poněkud jiný přístup. Dále Popenoe vyzdvihuje význam manželství, které slouží k upevnění pouta mezi otcem a jejich dětmi a manželkami a v němž autor nalézá účinný prostředek, pomocí kterého lze překonat krizi otcovství. V tomto době se shoduje s názory výše uvedené Sullerot. Oba autory lze zařadit do neotradičního či prorodinného tábora [rozdělení podle Berger, Berger 1984: 33-50], který se snaží vyzdvihnout jedinečnost manželství a rodiny, a tím zároveň posílit roli otce ve společnosti.

Řešení sníženého významu otcovství pro rodiny může dále spočívat v redefinování role otce v rodině a v jeho větším zapojení do rodinného dění. Tím se z otce jako živitele rodiny, který může být při současné ekonomické samostatnosti většiny žen postradatelný, stane otec, jehož přítomnost je v rodině přínosná a vyžadovaná, protože se reálně podílí na domácích povinnostech a zároveň pozitivně přispívá ke spokojenosti své partnerky i dětí. Redefinování role otce v rodině je přitom dlouhodobým procesem, který v současnosti probíhá. Jeho součástí jsou mimo jiné i proměny v péči o děti, kdy je dnes stále více propagován model tzv. aktivního otcovství, v jehož rámci je ústředním motivem aktivní vztah otce k dítěti/dětem, přičemž se předpokládá, že i otec, nikoli pouze matka, se výrazněji zapojí do péče o děti a jejich výchovu, a to již od jejich raného věku [Blankenhorn 1995⁵; Burgessová 2004; Chorvát 1999; Parke 1996]. Právě instituce rodičovské dovolené napomáhá otcům uvést v praxi svoji aktivní otcovskou roli.

Instituce rodičovské dovolené a možnost jejího využívání otcem se v Evropě prosazovala postupně a dosud neexistují přesná data, pomocí kterých by bylo možné porovnat situaci jednotlivých států. Neporovnatelnost je vedle nedostatku dat způsobena i odlišností v ustanovení rodičovských a otcovských dovolených v jednotlivých státech, jejich délce, výši

⁴ V ČR bylo v devadesátých letech minulého století pouze v 8 % případů svěřeno dítě do porozvodové výchovy otce; Bakalář, Kovařík 2000: 269.

⁵ Blankenhorn sice model aktivního otcovství podrobně popisuje, ale sám není jeho zastáncem.

finanční podpory, garancím ve vztahu k zaměstnavateli a dalších charakteristikách.⁶ Odlišné modely poskytovaného rodičovského volna přináší reálné rozdíly v genderovém využívání rodičovských dovolených, pro jejichž porovnání nám bohužel chybí spolehlivá data. Níže uvedené údaje vychází z různých zdrojů a uváděny jsou za účelem vytvoření hrubého obrazu o četnosti využívání rodičovské (a případně otcovské) dovolené otci v jednotlivých státech Evropy. Nelze je vzhledem k různým strategiím poskytování volna v jednotlivých státech mezi sebou vzájemně přesně porovnávat, navíc vznikala na základě odlišných metodologií, které jejich autoři většinou neuvádí. Limity a nedostatky v datech o počtu mužů využívajících rodičovskou dovolenou jsou ostatně velké i v České republice, jak bude ukázáno dále v kapitole 2.1. Při vědomí jistých zkreslení přesto považuji pro základní komparaci stavu v jednotlivých oblastech a státech Evropy níže uvedená data za velmi důležitá, jelikož dostatečně popisují základní trendy platné na území Evropy. Kapitola je na základě nejvýraznějších odlišností platných členěna na tři podkapitoly.

1.1 Západní Evropa

Ve všech západoevropských státech může být rodičovská dovolená čerpána oběma rodiči, tzn. rovný přístup k ní je z legislativního hlediska umožněn jak matce, tak i otci. Přesto je její čerpání v praxi ve většině zemí téměř výlučnou záležitostí žen a **muži na rodičovské dovolené tvoří nejčastěji zhruba 1-2%**. Výjimkou jsou skandinávské země, kde je obecně vyšší míra genderové rovnosti a muži tam více využívají také rodičovskou dovolenou [Lohkamp-Himmighofen, Dienel in Hantrais 2000: 49-67] (těmto zemím je proto věnována samostatná podkapitola). Vyšší podíl mužů na rodičovské dovolené, ovšem rozhodně nižší v porovnání se Skandinávií, má při komparaci s ostatními státy západní Evropy Nizozemsko a po nové reformě rodinné politiky i Portugalsko a Rakousko. Portugalsko přitom je země se silným tradičním genderovým rozdělením, ovšem také země, jejíž státní politika se velmi snaží o prosazení genderové rovnosti ve společnosti. Stát tak finančně motivoval otce, aby využívali rodičovskou dovolenou zavedením otcovské kvóty, tedy 15denní placené rodičovské dovolené vyhrazené pouze otci [Babies and Bosses 2004: 26]. Tuto rodičovskou dovolenou využilo zhruba 30-40 % otců z těch, kteří na ni měli nárok [ibid.: 26], a v roce 2003 tak tvořil podíl dní rodičovské dovolené, které byly užity muži 4,4 % [Drew 2005: 34]. Většinu dní rodičovské dovolené nicméně stále čerpají ženy, muži využívají v Portugalsku rodičovskou dovolenou nejčastěji po dobu maximálně oněch 15 dní. Podobně se i Rakousko ve své nové politice zavedené roku 2002 snažilo zapojit otce do péče o malé děti a finančně zvýhodnilo rodiče, kteří se v péči o děti střídají, respektive rodiny, ve kterých každý z rodičů pečuje o dítě alespoň tři měsíce. Tyto rodiny mají nárok na vyplácení přídatku na péči o dítě, jehož maximální výše je 14 600 EUR za rok, po dobu 36 měsíců, což je období o 6 měsíců delší, než po které mají na vyplácení přídatku na péči o dítě nárok rodiny, kde o dítě celodenně pečuje pouze jeden rodič (téměř vždy žena) [Babies and Boses 2003: 224]. I přes toto nově zavedené opatření je podíl mužů využívajících v Rakousku „rodičovskou dovolenou“ stále poměrně nízký, vzrostl z 1,5 % na zhruba 3 %.⁷

Stále trávající nízká míra využívání rodičovské dovolené muži je nepochybně výsledkem dlouhé historie a přetrvávání tradičních hodnot zažitých ve společnosti jakož i s tím souvisejících aktuálních ekonomických faktorů. Ve státech, které neuplatňují explicitní kroky k tomu, aby přiměly muže zůstat doma s malými dětmi, zůstává většina péče o malé děti tradičně na bedrech žen. Ženy zde po dobu péče o nejmenší děti opouští pracovní trh a

⁶ Souhrnně o systémech rodičovského volna v jednotlivých státech Evropy nejaktuálněji pojednávají následující studie: Deven, Moss 2005; Drew 2005; Matějková, Palonciová 2005.

⁷ Jedná se o údaj, který uvedl René Schmidpeter v rámci diskusního fóra na VI. mezinárodní konferenci o rodinné politice „Rodinná politika jako nástroj prevence sociálního vyloučení“, která proběhla v Praze ve dnech 25. - 26. 4. 2005.

později, když jsou děti starší, často pracují na zkrácený úvazek, zatímco hlavním živitelem rodiny je otec. Tradiční model, kdy muž zastává roli chlebodáře a úlohou ženy je péče o děti a domácnost, je stále majoritním ve většině západní Evropy. Muži, kteří chtějí výrazněji pečovat o své malé děti, se dostávají do střetu s obecným hodnotovým nastavením společnosti. Konkrétně alespoň ve dvou bodech, protože jednak pečovatelská práce není považována za maskulinní, jednak za řádné zaměstnání je považováno zaměstnání na plný úvazek [McKie 2001: 238].

V roce 2003 byl v tehdy patnácti členských státech EU proveden výzkum týkající se postojů mužů k rodičovské dovolené [*Europeans' Attitudes to Parental Leave* 2004]. Výzkumný vzorek sestával z 5 688 mužů ve věku 18 let a vyšším, ovšem nikoliv důchodců, přičemž zhruba polovina z nich byla bezdětná. Na otázky týkající se rodičovské dovolené tak odpovídali i muži, kteří neměli možnost využít rodičovskou dovolenou, protože ještě neměli děti a ti, kteří měli malé děti v době, kdy tato možnost ještě nemusela existovat. Výzkum spočívající v dotazníkovém šetření odhalil zajímavé výsledky týkající se čtyř základních oblastí souvisejících s rodičovskou dovolenou: znalosti mužů ohledně jejich práva na rodičovskou dovolenou; důvodů, proč muži využili či zvažovali využití rodičovské dovolené; důvodů, proč muži nevyužili rodičovskou dovolenou nebo její využití vůbec nezvažovali; konečně byly zkoumány hlavní důvody, které by podpořily muže k využívání rodičovské dovolené a hlavní důvody, které by je od využívání rodičovské dovolené naopak odradily.

Bylo zjištěno, že největší obeznámenost mužů s jejich právem čerpat rodičovskou dovolenou byla mezi muži ve Švédsku (97 %), Lucembursku (94 %), Dánsku (93 %), Finsku (90 %) a Francii (87 %). Naproti tomu nejmenší obeznámenost mužů s možností využít rodičovskou dovolenou byla v Řecku, kde pouze 45 % dotazovaných mužů vědělo, že muži mají právní nárok využít rodičovskou dovolenou. Další státy, kde byla v porovnání s ostatními obeznámenost s možností využít rodičovskou dovolenou nízká, byly Irsko a Portugalsko, kde vědělo o této možnosti 57 % dotazovaných mužů. Přitom byl zjištěn důležitý vliv vzdělání na tuto skutečnost, přičemž muži, kteří celodenně studovali alespoň do svých dvaceti let, si byli ve větší míře vědomi svého práva čerpat rodičovskou než ti, kteří ukončili vzdělání v patnácti letech [ibid.: 7-8].

Mezi respondenty z patnácti zemí EU odpovědělo průměrně celých 84 %, že nevyužilo rodičovskou dovolenou ani o jejím využití neuvažovalo. Zde se ukázaly signifikantní rozdíly mezi respondenty ze skandinávských zemí a ostatními respondenty. Zatímco 95 % Španělů a Irů, jakož i 90 % Němců uvedlo, že nevyužilo ani nezvažovalo využití rodičovské dovolené, ve Švédsku to bylo pouze 33 %, ve Finsku 68 % a v Dánsku 70 % respondentů [ibid.: 9-10]. Skandinávské země tedy vykazují oproti ostatním státům vyšší reálnou možnost mužů vyžít rodičovskou dovolenou. Zatímco ostatní státy spíše jen deklarují právní nárok otců využívat rodičovskou dovolenou, který ovšem v praxi není uplatňován.

Nejčastější důvody, které muži udávali pro odůvodnění, že nevyžili rodičovskou dovolenou ani její využití nezvažovali, byly následující. Tato možnost neexistovala - uvedlo celkem 31 % mužů, nejčastěji Belgičané (51 %), Švédové (49 %), Holanďané (48 %) a Francouzi (47 %). Důvod, že si (z finančních důvodů) nemohli dovolit čerpat rodičovskou dovolenou uvedlo 18 % respondentů, přičemž jako nejčastější tento důvod udávali Němci (31 %), Rakušané (29 %) a Irové (26 %). Dalším důvodem byla skutečnost, že žena nepracovala, což udalo v průměru 14 % respondentů, nejčastěji Italové (25 %), Španělé (23 %) a Řekové (21 %). Zdůvodnění, že rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy, uvedlo 14 % respondentů, přičemž nejčastěji tento důvod udávali Rakušané (37 %), Němci (25 %), Irové (17 %) a Portugalci (15 %); naproti tomu nejméně často Švédové (1 %) a Italové (3 %) [ibid.: 16].

Zjištěné nejdůležitější faktory, které na muže působily negativně v tom smyslu, že je zrazovaly od využívání rodičovské dovolené, byly následující: nedostatečná finanční

kompenzace (42 %), nedostatečné informace o rodičovské dovolené (34 %), negativní ovlivnění kariéry (31 %), neochota přerušit kariéru (22 %), přesvědčení, že rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy (19 %) [ibid.: 20]. S těmito faktory korespondovaly i zjištěné faktory, které by podle přesvědčení respondentů podpořily muže ve využívání rodičovské dovolené. Nejčastěji byly uváděny tři důvody - obdržení vyšší finanční kompenzace během rodičovské dovolené (38 %), dále lepší záruky týkající se práce/kariéry během a po návratu z rodičovské dovolené (30 %) a lepší informovanost o možnosti využít rodičovskou dovolenou (27 %). Další dva faktory se sice objevily méně často, ale přesto byly poměrně významné; byl jimi jednak požadavek větší vstřícnosti k využívání rodičovské dovolené muži ze strany nadřízených a kolegů v práci (23 %) a dále možnost postupného čerpání rodičovské dovolené rozdělené do částí nebo možnost kombinovat rodičovskou dovolenou s částečným pracovním úvazkem (18 %) [ibid.: 18-21].

Uvedený výzkum podhalil motivy a důvody mužů v západní Evropě pro nízkou úroveň využívání rodičovské dovolené a ukázal i způsoby, jak by se dala tato možnost pro ně učinit přitažlivější. Konkrétně by pomohla vyšší finanční podpora mužů během rodičovské dovolené, jako i lepší garance v pracovní sféře, že muž svým opuštěním pracovní pozice neztratí možnost se na ni vrátit. Rovněž více informací ohledně možnosti využití rodičovské dovolené by údajně muže podpořilo v tom, aby ji více využívali. Výsledky výzkumu potvrdily, že míra využívání rodičovské dovolené otci a reálná možnost zvažování jejího využití je jednoznačně nejvyšší ve skandinávských zemích, které se tímto poněkud vymykají v porovnání s ostatními státy.

1.2 Skandinávské země

Ve Švédsku (a v Norsku) bylo již v sedmdesátých letech 20. století umožněno mužům zůstat na takzvané rodičovské dovolené, která tehdy vznikla. Do té doby měly státem garantovanou možnost celodenně pečovat o malé děti pouze ženy, a to formou mateřské dovolené. Instituce rodičovské dovolené tak formálně rozšířila a posílila i práva druhého rodiče - otce - pečovat o své dítě. Přesto k četnějšímu využívání této možnosti docházelo jen velmi pomalu. I ve skandinávských státech, které jsou zatím nejdále v procesu transformace tradiční otcovské role i nastolení rovných příležitostí mužů a žen, výrazněji vzrostl podíl mužů, kteří opustí na čas zaměstnání aby pečovali o své malé dítě/děti, až v devadesátých letech. K této změně došlo především díky výraznější stimulaci ze strany státu, nikoli samovolnou proměnou v chování rodičů. Konkrétně se jednalo o zavedení tzv. otcovských kvót (father quota), kdy je určitá část rodičovské dovolené vyhrazena otci⁸ (tzv. daddy/papa leave) a pokud ji nevyužije, rodina ztrácí na tuto část placeného volna nárok. V angličtině je toto opatření známé pod výstižným heslem: „use it or lose it“. V současné době je otcovská kvóta platnou součástí legislativy ve Švédsku (2 měsíce), Norsku (1 měsíc) a na Islandu (3 měsíce). Muži ji využívají, nebo alespoň její část, ve většině případů; ve Švédsku ji využilo v roce 1995 (v tehdy platné délce 1 měsíc) 77 % otců [Pascall 2004: 384], v Norsku ji využívá asi 85 % otců [Einarsdóttir, Pétursdóttir 2004: 22].⁹ Na Islandu využívá 82 % otců dva měsíce kvótní rodičovské dovolené a 76 % otců využívá plné tři měsíce [ibid.: ii]. Delší dobu, než jaká je nařízená kvótou, zůstává doma jen málo otců, například v Norsku je to 14 % [ibid.: ii]. I ve skandinávských zemích tak stále zůstávají většinu doby s malými dětmi doma matky; zhruba se dá říci, že z celkové délky pracovní absence kvůli mateřské a rodičovské dovolené náleží 90 % ženám a pouze 10 % mužům.¹⁰ Ve Švédsku je to přitom o něco více, muži tam

⁸ Přesněji řečeno, je vyhrazena druhému rodiči, což je prakticky vždy otec.

⁹ Což vykazuje postupný nárůst od jejího zavedení r. 1993. Údaje za rok r. 1999 byly nižší, využilo ji přibližně 68 % mužů; http://www.likestilling.no/english/fathers_norway.pdf.

¹⁰ Podle <http://www.eurofound.eu.int/cgi-bin/pf/pfewco.cgi>;
http://www.economist.com/printedition/PrinterFriendly.cfm?Story_ID=2335623.

v roce 2002 využili 16 % z veškerých využitelných dní rodičovské dovolené [Rostgaard in Deven, Moss 2005: 31]. To je stav, ze kterého nejsou příliš nadšené feministky, které věří, že sdílená odpovědnost v péči o malé děti je klíčem k vyřešení rovnosti mezi muži a ženami na trhu práce. Faktem zůstává, že samotná čísla o počtu mužů využívajících rodičovskou dovolenou neříkají přesněji nic o rozdělení rodinných rolí, protože je nutné provést podrobnější kvalitativní výzkum. V jednom z takových výzkumů bylo například odhaleno, že situace na Islandu je zásadně odlišná od situace v Norsku a Švédsku, přestože v těchto zemích využívají otcovské rodičovskou dovolenou zhruba stejně často. Islandané stále poměrně striktně zastávají tradiční genderové role, zatímco Norové a Švédové vykazují ženám příznivěji nakloněný rovnostářský model založený na rovném rodičovství a dvoupříjmové rodině [Einarsdóttir, Pétursdóttir 2004: 46; Lohkamp-Himmighofen, Dienel in Hantrais 2000: 60-61, 67]. Pokud bychom opět použili čísla, dokládá to například skutečnost, že ve Švédsku muži v porovnání s ostatními zeměmi častěji využívají volno na ošetřování nemocného dítěte.¹¹

I další skandinávské státy se snaží svojí politikou zapojit otce více do péče o malé děti, výsledky ovšem nejsou vždy uspokojující. V roce 2001 byla otcovská kvóta dvou týdnů vyhrazených pro otce a přidáných navíc k celkové rodičovské dovolené (vedle dvou týdnů otcovské dovolené čerpané kolem porodu) zavedena i v Dánsku, ale při reformě roku 2002 byla tato opět zrušena, jelikož ji využívalo pouze 20 % otců [*Babies and Bosses* 2002: 129,140,235]. Důvodem byla nově zvolená strategie, kdy se doufalo, že zvýšení finančních dávek bude úspěšněji působit pro podporu využívání rodičovské dovolené muži. Odborníci jsou však v tomto smyslu spíše skeptičtí a nevěří, že by nově zavedená strategie mohla být úspěšná, pokud je kariéra muže negativně ovlivněna jeho odchodem na rodičovskou dovolenou [ibid.: 140]. Ve Finsku využilo v r. 2003 otcovskou dovolenou 68% mužů, kteří na ni měli nárok (většina ve standardní délce 18 dní), avšak z celkového počtu dní rodičovské dovolené čerpali muži pouze 4,3 %.¹² Otcovská dovolená se liší od rodičovské dovolené tím, že ji může čerpat pouze otec, a to většinou ve stejném období, kdy matka čerpá mateřskou nebo rodičovskou dovolenou. Ve Finsku navíc platí možnost získat přidáných 12 dní otcovské dovolené, pokud otec čerpá posledních dvanáct dní rodičovské dovolené [*Babies and Bosses* 2005: 237-238].

1.3 Střední a východní Evropa

Situace je poněkud odlišná v postkomunistických zemích, kde byl již během totalitního režimu prosazen model dvoupříjmové rodiny a v tomto smyslu je zde rovnost mužů a žen na pracovním trhu zdánlivě vyrovnanější. Rovnost ve veřejném životě, která byla za socialismu deklarována, však byla v ostrém kontrastu s tradičním rozdělením genderových rolí v soukromém životě [viz Pascall 2004]. Výsledný stav, kdy ženy ve východní Evropě pracují ve vysoké míře na plný úvazek, neznamená, že by se v péči o domácnost a děti dělily rovným dílem s muži. V některých ohledech zde ještě rigidněji přetrvává striktní rozdělení „ženských“ a „mužských“ rolí, které ve větší míře zachovávají zejména starší generace a lidé s nižším vzděláním. Genderové rozdělení rolí navíc tvoří významnou součást identit těchto lidí. O tom svědčí například fakt, že legislativní opatření týkající se ustanovení možnosti a práva otce na rodičovskou dovolenou zde byla zaváděna později v porovnání se západní Evropou; stalo se tak až po pádu komunistického režimu, tedy nejdříve v devadesátých letech dvacátého století a často až na počátku století následujícího.

¹¹ . Rostgaard uvádí, že každou pátou osobou využívající volno na péči o nemocné dítě byl ve Švédsku v roce 2002 muž [Rostgaard in Deven, Moss 2005: 31]. Ještě vyšší údaj uvádí Matějková a Palonciová, podle kterých ve Švédsku v roce 2001 čerpali dávku při nepřítomnosti v zaměstnání z důvodu péče o nemocné dítě ze 41 % otcové [Matějková, Palonciová 2005: 43].

¹² Podle <http://www.eurofound.eu.int/cgi-bin/pf/pfewco.cgi>.

Počet otců využívajících rodičovskou dovolenou je v postsocialistických zemích velmi nízký, jedná se zhruba o jedno procento nebo méně, zatímco zbytek uživatelů rodičovské dovolené jsou matky. Instituce rodičovské dovolené je v těchto zemích placená nebo alespoň částečně placená a v porovnání se státy severní a západní Evropy se obecně (ve většině případů, i když existují výjimky - Slovinsko, Chorvatsko) vyznačují skutečností, že zde neexistuje vyhrazení určité části rodičovské dovolené pro druhého rodiče (father quota) [Drew 2005: 28], což způsobuje, že podíl otců na rodičovské dovolené je v těchto zemích nižší. Přesné údaje o počtech mužů využívajících rodičovskou dovolenou v postkomunistických státech střední a východní Evropy bohužel nejsou dostupné. I to může určitým způsobem naznačovat, že procento těchto mužů je prakticky zanedbatelné a ani samotné orgány státní zprávy necítí potřebu se tímto problémem zabývat. Údaje o využívání rodičovské dovolené nejsou k dispozici například v Polsku [Fultz –Ruck - Steihilber 2003: 26; Drew 2005: 34]. Zhruba jedno procento nebo dokonce méně tvořili muži na rodičovské dovolené v České republice (situace bude blíže popsána níže) a Maďarsku [Fultz –Ruck - Steihilber 2003: 26] v letech 1995-98. Podobný podíl (1 %) otců využívajících rodičovskou dovolenou je například v Ázerbájdžánu, o málo vyšší, zhruba 1,5 % otců, bylo v roce 2002 mezi příjemci peněžní dávky při současné péči o dítě v Litvě. [Drew 2005: 35]. Na Slovensku je podíl mužů na rodičovské dovolené o něco vyšší. Mezi žadateli o rodičovský příspěvek v plné výši jsou 2 % otců, mezi žadateli o zkrácený rodičovský příspěvek, na který mají nárok ti rodiče, kteří jsou současně zaměstnaní nebo jsou osobami samostatně výdělečně činnými, je dokonce 2,6 % otců [Drew 2005: 34].

I některé země střední a východní Evropy se postupně začínají snažit o nastolení rovnějších příležitostí pro ženy a muže a za tímto účelem usilují po vzoru skandinávských zemí o posílení role otce v rodině a vyrovnanější rozdělení péče o děti a domácnost mezi oba rodiče. Nejprogresivnější rodinná politika z hlediska motivace otců pro využívání rodičovské dovolené byla zavedena v Chorvatsku, kde otcům, kteří využijí alespoň tři měsíce rodičovské dovolené, vzniká navíc individuální nárok na další dva měsíce placené rodičovské dovolené [Drew 2005: 29]. Dále rovněž ve Slovinsku, kde byla zavedena instituce otcovské dovolené jako práva vyhrazeného výhradně otci dítěte v celkové délce 90 dní. Z toho 15 dní musí otec využít během mateřské dovolené své partnerky, která trvá celkem 15 týdnů. Zbýlých 75 dní může otec využít kdykoliv v období, než dítě dosáhne věku osmi let. Toto opatření bylo zaváděno postupně, od 1. 1. 2003 měli otcové možnost využít otcovskou dovolenou v délce 15 dní, o rok později byla délka prodloužena na 45 dní a konečně od 1. 1. 2005 mohou otcové využívat otcovskou dovolenou v plné délce 90 dní.¹³ Otcovská dovolená byla otci ve Slovinsku hned po zavedení využívána ve velmi vysoké míře. V prvním pololetí roku 2003 využilo zhruba 90 % otců otcovskou dovolenou, která je užívána společně s mateřskou dovolenou matky, přičemž průměrná doba jejího trvání byla 8 dní. Rodičovskou dovolenou využívalo ve Slovinsku v tomtéž období zhruba 1,6 % otců, což ovšem znamenalo zvýšení v porovnání s necelým procentem otců, kteří ji využili v roce 2002.¹⁴

Naproti tomu legislativy některých zemí střední a východní Evropy ještě nedospěly ani k tomu, aby umožnily otcům rovnocenný přístup k péči o malé děti. Tak je tomu například v Makedonii, kde se legislativa ohledně péče o nejmenší děti od období komunistické diktatury prakticky nezměnila a je tedy v takové podobě, jaká byla uplatňována až do 90. let 20. století i v Čechách. V Makedonii existuje pouze mateřská dovolená, kterou může otec čerpat jenom ve zcela výjimečných případech, když matka zemře, opustí dítě nebo není schopna o něj pečovat.

¹³ Podle údajů European Industrial Relations Observatory (<http://www.eiro.eurofound.eu.int/print/2005/04/inbrief/si0504301n.html>).

¹⁴ Zdroj: <http://www.eiro.eurofound.eu.int/2004/03/word/si0311201s.doc>.

2. Situace v České republice

2.1 Využívání rodičovské dovolené otcí

Obsah a porozumění termínu rodičovská dovolená je poněkud komplikovaný vinou neshody mezi délkou nároku zaměstnance na rodičovskou dovolenou a délkou nároku na čerpání rodičovského příspěvku při celodenní péči o dítě. [viz Matějková, Paloncyová 2005: 41-44; Národní zpráva o rodině 2004: 151-153]. Z důvodu zaměření této práce na harmonizaci rodičovských a pracovních povinností je **zde termín rodičovská dovolená používán v širším a obecnějším kontextu** a je jím primárně označována celodenní domácí péče rodiče o dítě/děti mladší čtyř let. Tím se podaří do výzkumu zahrnout i rodiny, kde například otec podniká nebo ukončil zaměstnání, tj. nemá zaměstnavatele a nevzniká mu právní nárok na rodičovskou dovolenou. I v takových rodinách však rodiče nezbytně musí sladovat své profesní a rodičovské role a bylo by proto z tohoto hlediska chybou se jim nevěnovat.

Z právního hlediska je zaměstnavatel povinen poskytnout rodičovskou dovolenou matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otcí od narození dítěte, a to v rozsahu, o který požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let (§ 158 ZP). Rodiče mohou souběžně využívat mateřskou a rodičovskou dovolenou, případně oba rodičovskou dovolenou, ovšem v tom případě má na rodičovský příspěvek nárok pouze jeden z nich. V případě, že matka dostává peněžitou pomoc v mateřství, nemá otec nárok na pobírání rodičovského příspěvku (§30 zákona č.117/1995 Sb.). **Na rozdíl od nároku na rodičovskou dovolenou do tří let dítěte má na rodičovský příspěvek nárok rodič pečující celodenně o dítě až do jeho čtyř let** (případně sedmi let u dlouhodobě zdravotně postiženého dítěte). Po finanční stránce zde není rozdíl, rodič v obou případech pobírá rodičovský příspěvek ve stejné výši. Hlavní rozdíl spočívá především v tom, že rodič, který se rozhodne pečovat doma o dítě starší tří let, tím ztrácí právní nárok na garanci pracovního místa ve vztahu k zaměstnavateli (jedná se pouze o případy, kdy byl rodič před nástupem na rodičovskou, respektive mateřskou dovolenou zaměstnán). To může způsobit jeho problémy s uplatněním na pracovním trhu po skončení celodenní péče o děti.

V České republice tvoří muži celodenně pečující o malé děti zhruba jedno procento z osob pečujících doma o malé děti. Nejpřesnější údaje, které jsou k dispozici a které vypovídají o péči o malé děti otcem, jsou založeny na datech o počtu příjemců rodičovského příspěvku, který může pobírat buď matka nebo otec dítěte. Podle údajů MPSV¹⁵ v posledních letech velmi pozvolna přibývá otců, kteří pobírají rodičovský příspěvek (tab. 1). **V roce 2004 pobíralo v ČR rodičovský příspěvek 3 234 mužů, což bylo zhruba 1 % ze všech osob pobírajících tento příspěvek.** V 99 % případů tak rodičovský příspěvek stále pobírají ženy. Ukazatel pobírání rodičovského příspěvku jedním z rodičů je ovšem pouze přibližný a osoba, která ho pobírá, nemusí o dítě reálně pečovat. Na druhou stranu o příspěvek nemusí žádat ani jeden z rodičů. Od 1. 1. 2004, kdy byl zrušen limit příjvídělku při zachování nároku na vyplácení rodičovského příspěvku, rodiče nejsou formálně omezováni a mohou pracovat i na plný úvazek, pokud zajistí péči o dítě jinou osobou. Podmínkou však je, že dítě nesmí navštěvovat jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení na více než pět kalendářních dnů v měsíci.¹⁶ Závisí tedy především na rozhodnutí rodičů, který z nich o rodičovský příspěvek požádá. Matka může i po návratu do práce dál pobírat rodičovský

¹⁵ Data z databáze SSP MPSV ČR o příjemcích rodičovského příspěvku zajistila a zpracovala pro VÚPSV Barbora Birnerová (Matějková).

¹⁶ Od 1. 1. 2006 vstoupí navíc v platnost další opatření, které by mělo napomoci rodičům ve sladování domácích a pracovních povinností, a sice možnost umístit dítě starší tří let do mateřské školy nebo jiného obdobného zařízení každodenně, ovšem v rozsahu nepřevyšujícím čtyři hodiny denně. Věkové omezení tří let však tuto možnost pro rodiče značně omezuje.

příspěvek, přestože o dítě bude reálně po většinu dne pečovat otec, který například podniká či vlastní živnostenský list. V případě, že oba rodiče pracují a v péči o dítě se střídají (případně pro ni využívají i další osoby), může být těžké posoudit, který z nich se péčí o dítě (a domácnost) věnuje více.

Tabulka 1 Počty mužů a žen pobírajících rodičovský příspěvek - údaje za roky 2001 až 2004.

roky*	ženy (absolutní počty)	muži (absolutní počty)	muži (relativní počty)
2001 (12/2000 - 11/2001)	263 865	2 131	0,80%
2002 (12/2001 - 11/2002)	261 940	2 297	0,87%
2003 (12/2002 - 11/2003)	259 079	2 425	0,93%
2004 (12/2003 - 11/2004)	274 115	3 234	1,17%

Pozn.: Jedná se o celkový počet vyplacených příjemců rodičovského příspěvku, a to jak v běžném měsíci, tak i v jiném měsíci.

**Je zachycen přesně kalendářní rok. Dávky se vyplácejí s měsíčním zpožděním, proto jsou uvedena data s měsíčním posunem.*

Zdroj: MPSV ČR - databáze SSP.

Z dat MPSV ČR o příjemcích rodičovského příspěvku byly zjištěny podrobnější informace o mužích, kteří pobírají rodičovský příspěvek (tab. 2, 3, 5). Především bylo zjištěno, že otcové, kteří tento příspěvek čerpají, jsou v polovině případů ve věku od 30 do 39 let včetně. Téměř 20 % otců pobírajících rodičovský příspěvek je pak ve věku od 26 do 29 let; zatímco pouze 15 % je ve věku od 40 do 49 let a pouze 11 % je mladších než 26 let. Toto zjištění do jisté míry potvrzuje teorie o tom, že starší otcové se více věnují svým dětem a upozadují pracovní kariéru, zatímco u mladších otců je tomu naopak. V této teorii je ovšem zásadní, koho považujeme za „staršího otce“. Pokud vycházíme ze skutečnosti, že průměrný věk žen při porodu byl v české republice v roce 2004 28,3 let [Kretschmerová 2005: 160], měl by být věk „staršího otce“ vyšší. Podle demografických údajů se, podobně jako věk žen při porodu, zvyšuje i věk otců. Data o věku otců dětí narozených v manželství v roce 2000 ukazují, že více než polovina otců (57 %) byla mladší 30 let, v roce 2003 to už byla méně než polovina, a sice 46 % otců [Demografická příručka 2004]. Lze ovšem předpokládat, že otcové, kteří žijí s partnerkou v nesezdaném soužití a nejsou tak zahrnuti v těchto datech, budou patřit spíše k těm mladším. Tito muži mají rovněž možnost čerpat rodičovskou dovolenou. Hrubé rozdělení otců na dvě poloviny podle věkových kategorií do třiceti let a nad třicet let ukazuje, že mezi těmi staršími je vzhledem k celku přece jenom o něco více těch, kteří celodenně pečují o své děti.

Také I. Chorvát vymezuje oproti mladším otcům ty muže, kteří se stanou otcem přibližně okolo třiceti let [Chorvát 1999: 22]. Vzhledem k celoevropskému trendu zvyšování věku rodičů při porodu, který se již poměrně značně objevil i u nás, je to dle mého soudu minimální věková hranice, kdy můžeme o těchto otcích hovořit jako o starších. Hranice 30 let ovšem velmi dobře koresponduje s věkovými intervaly dostupných dat, a proto ji využijeme. Podle údajů o příjemcích rodičovského příspěvku lze potvrdit, že otcové, kteří přijímají rodičovský příspěvek, jsou věkově spíše starší. Pouze necelých 31 % z nich je mladších 30 let. Toto zjištění tak spíše potvrzuje tvrzení W. Marsiglia o tom, že starší muži, kteří již dosáhli ve své pracovní kariéře určitou pozici, vykazují větší ochotu zapojit se aktivně i do jiných otcovských rolí, než je role živitele rodiny [viz Chorvát 1999: 22].

T a b u l k a 2 Věková struktura mužů pobírajících rodičovský příspěvek v r. 2004

věk	počet příjemců	počet příjemců %
18-25	353	11,3%
26-29	601	19,2%
30-39	1 567	50,1%
40-49	482	15,4%
50-59	108	3,5%
60 a více	15	0,5%
celkem	3 126	100,0%

Pozn.: Jedná se o celkový počet vyplacených, a to jak v běžném měsíci, tak i v jiném měsíci; zároveň jde v tomto případě pouze o otce, kteří pečovali o dítě mladší 4 let.

Zdroj: MPSV ČR – stav databáze SSP k 31. 3. 2005.

Vzhledem k místu bydliště a jeho rozdělení podle krajů bylo zjištěno, že nejvyšší absolutní počet otců, kteří pobírali rodičovský příspěvek, se v roce 2004 nacházel v Moravskoslezském kraji (495). Vysoký počet těchto otců byl dále v krajích Ústeckém a Středočeském a rovněž v hlavním městě Praze (tab. 3, graf 1). S výjimkou Ústeckého kraje koresponduje vyšší množství otců pobírajících rodičovský příspěvek zcela jednoznačně s počtem obyvatel jednotlivých krajů a počtem živě narozených dětí v roce 2003¹⁷ (tab. 4). Kraje s vyšším počtem obyvatel tak zcela přirozeně mají jak větší absolutní počet matek, tak i otců pobírajících rodičovský příspěvek. Vysoký absolutní (i relativní) počet otců pobírajících rodičovský příspěvek v Ústeckém kraji, který nepatří mezi čtyři nejlidnatější, lze zároveň vysvětlit vysokou mírou nezaměstnanosti v tomto kraji. Míra nezaměstnanosti mužů koreluje významným způsobem s relativními počty mužů pobírajícími rodičovský příspěvek v jednotlivých krajích (viz tab. 3 a 4). Nabízí se rovněž vysvětlení, že vyšší míra nezaměstnanosti v regionu obecně (tedy vyšší nezaměstnanost jak mužů, tak i žen) vede některé matky ke zkracování období rodičovské dovolené proto, aby neztratily zaměstnání nebo aby získaly výhodné nové zaměstnání.

V krajích s nejvyšší mírou nezaměstnanosti mužů (i žen) - Moravskoslezský, Ústecký a Karlovarský kraj - se zároveň vyskytují nejvyšší relativní počty mužů (1,4 %) pobírajících rodičovský příspěvek. Vztah mezi vysokou mírou nezaměstnanosti mužů v kraji a vyšším podílem mužů pobírajících rodičovský příspěvek nicméně neplatí absolutně, což dokazuje například skutečnost, že v Olomouckém kraji, ve kterém je vysoká míra nezaměstnanosti mužů (9,6 %), je zároveň nižší míra počtu mužů pobírajících rodičovský příspěvek (1,1 %). Podobně i v Praze a Středočeském kraji, kde je naopak výrazně nejnižší míra nezaměstnanosti, není podíl mužů na rodičovské dovolené o tolik nižší, jak by se dalo očekávat (1,2 % a 1 %). Vysoká míra nezaměstnanosti mužů v regionu tak nepochybně přispívá ke zvýšení počtu mužů čerpajících rodičovský příspěvek, což může souviset i s dalšími ekonomickými charakteristikami regionu, a reálně nemusí tolik vypovídat o skutečné péči těchto mužů o své děti. Naproti tomu však nízká míra nezaměstnanosti mužů nepůsobí výrazně ve prospěch snížení počtu mužů pobírajících rodičovský příspěvek. Na tuto skutečnost, pozorovanou především ve specifické oblasti Prahy a ve Středočeském kraji, mají nepochybně rovněž vliv další faktory. Dá se předpokládat, že zde působí například menší konzervativnost velkoměstských obyvatel při dělení genderových rolí, možnosti vyšších výdělků a kariérního růstu pro ženy, vyšší vzdělanost atd. [viz Kostelecký, Čermák 2005].

¹⁷ U počtu obyvatel krajů a počtu živě narozených dětí byl záměrně zvolen jako určující rok 2003, protože děti, které se narodily v roce 2004, pravděpodobně nebyly těmi, o které jejich otcové ještě v tomtéž roce pečovali formou rodičovské dovolené. Výsledky výzkumu ukázaly, že muži častěji pečují o starší děti.

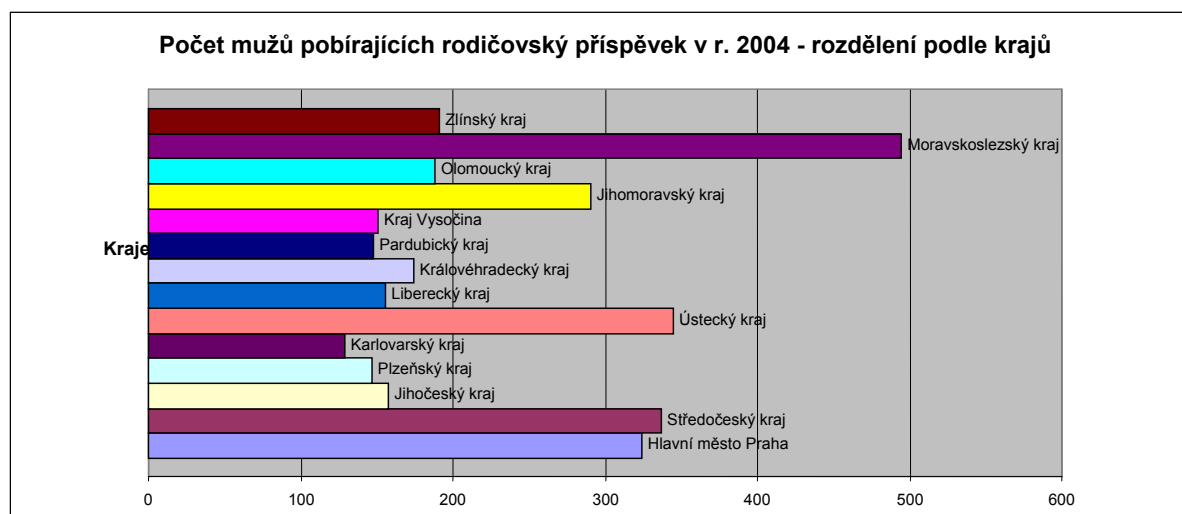
T a b u l k a 3 Muži a ženy pobírajících rodičovský příspěvek v r. 2004 - rozdělení podle krajů

kraj	ženy	muži	muži %
Hlavní město Praha	27 252	324	1,2%
Středočeský kraj	31 929	337	1,0%
Jihočeský kraj	17 183	158	0,9%
Plzeňský kraj	14 779	147	1,0%
Karlovarský kraj	8 772	129	1,4%
Ústecký kraj	24 521	345	1,4%
Liberecký kraj	12 146	156	1,3%
Královéhradecký kraj	14 883	174	1,2%
Pardubický kraj	13 922	148	1,1%
Kraj Vysočina	14 205	151	1,1%
Jihomoravský kraj	30 118	291	1,0%
Olomoucký kraj	17 282	188	1,1%
Moravskoslezský kraj	34 572	495	1,4%
Zlínský kraj	15 777	191	1,2%
celkem	277 341	3 234	1,2%

Pozn.: Jedná se o celkový počet vyplacených příjemců rodičovského příspěvku, a to jak v běžném měsíci, tak i v jiném měsíci.

Zdroj: zpracováno z dat MPSV ČR - databáze SSP.

G r a f 1 Muži pobírající rodičovský příspěvek v r. 2004 - rozdělení podle krajů

Jedná se o celkový počet vyplacených, a to jak v běžném měsíci, tak i v jiném měsíci.

Zdroj: zpracováno z dat MPSV ČR – databáze SSP.

T a b u l k a 4 Počty obyvatel a živě narozených dětí v r. 2003, nezaměstnanost mužů v r. 2004 - rozdělení podle krajů

kraj	počet obyvatel *	počet obyvatel %	živě narození	živě narození %	nezaměstnanost mužů
Hlavní město Praha	1 161 851	11,4%	10057	10,7%	3,4%
Středočeský kraj	1 131 404	11,1%	10633	11,3%	3,9%
Jihočeský kraj	624 958	6,1%	5 736	6,1%	5,0%
Plzeňský kraj	549 307	5,4%	4 934	5,3%	4,8%
Karlovarský kraj	304 078	3,0%	2 887	3,1%	8,9%
Ústecký kraj	819 851	8,0%	8 344	8,9%	13,9%
Liberecký kraj	427 096	4,2%	4 045	4,3%	5,3%
Královéhradecký kraj	547 720	5,4%	5 093	5,4%	4,9%
Pardubický kraj	506 389	5,0%	4 645	5,0%	5,7%
Kraj Vysočina	517 572	5,1%	4 775	5,1%	5,3%
Jihomoravský kraj	1 121 669	11,0%	10 007	10,7%	7,2%
Olomoucký kraj	636 227	6,2%	5 830	6,2%	9,6%
Moravskoslezský kraj	1 261 229	12,4%	11 552	12,3%	11,9%
Zlínský kraj	592 300	5,8%	5 147	5,5%	6,7%
Česká republika	10201651	100,0%	93685	100,0%	7,0%

* Počet obyvatel k 1. 7. 2003.

Zdroj: zpracováno z dat Českého statistického úřadu.

Pohyb obyvatelstva v roce 2003 - [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/D800380073/\\$File/4007rr03.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/D800380073/$File/4007rr03.xls);
nezaměstnanost mužů v roce 2004 - [http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/FE003C64CC/\\$File/ts401a01.xls](http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/t/FE003C64CC/$File/ts401a01.xls).

Podle přibližných údajů o věku dětí, o které rodiče pečují při současném pobírání rodičovského příspěvku bylo zjištěno, že **největší počet (30 %) mužů pečuje o děti staré 2 až 3 roky** (tab. 5). Další čtvrtina otců (25 %) by pak při pobírání rodičovského příspěvku měla podle databáze MPSV ČR pečovat o děti od jednoho do dvou let a stejné množství otců (25 %) pobíralo v roce 2004 rodičovský příspěvek při celodenní péči o dítě ve stáří od tří do čtyř let, což už je věk, ve kterém rodiči není zákonně poskytována rodičovská dovolená ze strany zaměstnavatele. Pro zachování nároku na pobírání rodičovského příspěvku dítě nesmí navštěvovat mateřskou školu na více než pět dní v měsíci, rodič však není omezován stran zaměstnání či podnikání. Skutečnost, že čtvrtina otců pečovala o dítě starší tří let, je tedy poměrně zajímavým zjištěním a bylo by přínosné ověřit, nakolik se muži skutečně věnovali celodenní péči o dítě a nakolik byli zároveň zaměstnaní nebo podnikali. O děti starší čtyř let pečovali otcové jen výjimečně (4 %) a jednalo se zřejmě o děti dlouhodobě zdravotně postižené, kdy má rodič nárok na pobírání rodičovského příspěvku až do sedmi let věku dítěte. Při porovnání s ženami pobírajícími rodičovský příspěvek je zřejmé, že oproti mužům pečuje více žen o mladší děti, ve věku do jednoho roku (20 % žen oproti 16 % mužů) a ve věku od jednoho do dvou let (31 % žen oproti 25 % mužů). Naopak relativně menší podíl žen pobírá rodičovský příspěvek při současné péči o dítě od tří do čtyř let (19 % žen oproti 25 % mužů) - tab. 5. K této skutečnosti je ještě nutné mít na paměti, že převážná většina žen čerpá zhruba do půl roku věku dítěte mateřskou dovolenou a dostává tak peněžitou pomoc v mateřství, která je v porovnání s rodičovským příspěvkem vyšší, v některých případech velmi výrazně.¹⁸ Tyto ženy nejsou do uvedených počtů zařazeny, protože nepobírají rodičovský příspěvek.

¹⁸ Výše peněžité pomoci v mateřství se vypočítává ze mzdy a činí 69 % denního vyměřovacího základu, přičemž maximální peněžité pomoci v mateřství za jeden kalendářní den činí 419 korun a maximální měsíční pomoc (za 31 kalendářních dnů) 12 989 korun.

T a b u l k a 5 Věk dětí a počty mužů pobírajících rodičovský příspěvek v r. 2004 - rozdělení podle krajů

kraj	věk dětí a počty mužů (žen) vyplacených v běžném i jiném měsíci v r. 2004							celkem
	do 1 roku	1 - 2 roky	2 - 3 roky	3 - 4 roky	4 - 5 let	5 - 6 let	6 - 7 let	
Hlavní město Praha	45	100	114	61	4	0	0	324
Středočeský kraj	62	94	95	77	5	1	3	337
Jihočeský kraj	25	35	47	41	9	1	0	158
Plzeňský kraj	26	35	44	39	2	0	1	147
Karlovarský kraj	23	32	37	34	2	1	0	129
Ústecký kraj	57	88	104	86	7	2	1	345
Liberecký kraj	23	40	50	38	3	1	1	156
Královéhradecký kraj	30	44	52	44	3	0	1	174
Pardubický kraj	24	36	43	38	5	2	0	148
Kraj Vysočina	25	33	39	35	8	6	5	151
Jihomoravský kraj	44	78	86	75	7	0	1	291
Olomoucký kraj	26	48	48	59	6	1	0	188
Moravskoslezský kraj	88	117	144	123	15	7	1	495
Zlínský kraj	25	38	61	51	12	2	2	191
celkem mužů	523	818	964	801	88	24	16	3 234
celkem mužů %	16,2%	25,3%	29,8%	24,8%	2,7%	0,7%	0,5%	100,0%
celkové údaje pro ženy:								
ženy celkem	54 500	85 811	77 208	52 625	3 569	198	190	274 101
ženy %	19,9%	31,3%	28,2%	19,2%	1,3%	0,1%	0,1%	100,0%

Pozn.: Jedná se o celkový počet vyplacených příjemců rodičovského příspěvku, a to jak v běžném měsíci, tak i v jiném měsíci.

Zdroj: zpracováno z dat MPSV ČR -databáze SSP.

Za rok 2003 jsou známy i **přibližné údaje o počtech mužů, kteří využívali rodičovskou dovolenou ve vztahu k zaměstnavateli, jejich vzdělání a věk.**¹⁹ Jedná se o data Českého statistického úřadu o bilanci obyvatelstva na trhu práce [Statistická ročenka 2004: 306]. Tato data jsou ovšem u zkoumaného jevu s velmi nízkou četností v populaci velmi **nepřesná**, jelikož vychází z výběrového šetření pracovních sil, do kterého bylo zahrnuto zhruba 63 tisíc respondentů a zjištěné údaje byly převáženy na celou věkovou strukturu populace na základě výsledků Sčítání lidí, domů a bytů 2001. Přesnost tak klesá se snižujícím se výskytem daného jevu v populaci, který je v případě mužů na rodičovské dovolené velmi malý. Přesto zde zjištění ČSÚ uvedu, a to proto, že jiná celková a přesnější data o vzdělání a věku mužů využívajících v ČR rodičovskou dovolenou v současnosti neexistují. Zjištěné údaje ovšem vykazují značně odlišné trendy než údaje z roku předchozího [srv. Maříková 2004: 9], což je nepochybně ve velké míře způsobeno právě statistickou chybou způsobenou nízkým zastoupením otců na rodičovské dovolené v celkovém výzkumném vzorku. Na druhou stranu se lze domnívat, že vyšším zastoupením mužů využívajících rodičovskou dovolenou v datech za rok 2003 oproti roku 2002 by se nepřesnost dat měla spíše zmenšovat než naopak. Zda jsou zjištěné trendy reálné nebo odráží pouze

¹⁹ Ve zdrojové databázi jsou uvedena i data týkající se rozdělení podle krajů, která jsou však u mužů na rodičovské dovolené vzhledem k jejich nízkému absolutnímu počtu velmi nepřesná, a proto je zde neuvádím. I uvedená data jsou pouze přibližná, protože jsou vzhledem k velmi nízkému výskytu zkoumaného jevu v populaci ovlivněna výběrem respondentů zařazených do vzorku statistického úřadu. To je zřejmé při porovnání s daty z předchozího roku, které vykazují odlišné trendy; menší zastoupení vysokoškoláků a vyšší zastoupení mladších mužů (24-29 let). Viz rozbor socioložky H. Maříkové (2004: 9).

náhodné charakteristiky způsobené nízkým zastoupením zkoumaného jevu ve výzkumném vzorku ukáží až výsledky dalších šetření.

Rodičovská dovolená se v datech ČSÚ vztahuje výhradně na osoby s formálním vztahem k zaměstnání, tj. na zaměstnance a členy produkčních družstev, které mají právně zajištěný návrat do svého zaměstnání. Navíc, aby byl respondent zařazen do této kategorie ekonomicky neaktivních, musel uvést, že v referenčním týdnu neodpracoval ani jednu hodinu. Ve vzorku tedy bohužel nejsou zařazeni ti, kteří si při rodičovské dovolené aktuálně zároveň přivydělávali.

Tato data potvrzují, že mezi muži na rodičovské dovolené je **velmi vysoký podíl vysokoškolsky vzdělaných (zhruba 36 %)**, který vynikne zejména v porovnání s podílem vysokoškolsky vzdělaných žen mezi ženami na rodičovské dovolené; ty tvoří pouze 10 %. Naproti tomu vysokoškolsky vzdělaní muži na rodičovské dovolené tvoří více než jednu třetinu. O něco méně než třetinou (29 %) jsou zastoupeni muži se středním vzděláním s maturitou, zbytek tvoří muži se základním nebo středním vzděláním bez maturity (tab. 6).²⁰ Oproti ženám na rodičovské dovolené tak muži na rodičovské dovolené méně často dosáhli jako nejvyššího středoškolského vzdělání. Muži se středním vzděláním, ať již s maturitou nebo bez ní, tvoří pouze 50 % (21 % + 29 %) oproti 81 % žen (37 % + 44 %) se stejným vzděláním mezi osobami stejného pohlaví, které využívají rodičovskou dovolenou. Oproti ženám je mezi muži využívajícími rodičovskou dovolenou rovněž vyšší podíl těch, kteří dosáhli pouze základního vzdělání - 14 % mužů oproti 8 % žen. Vysoký podíl vysokoškoláků mezi muži na rodičovské dovolené (kteří zároveň nevykonávali výdělečnou činnost) zřejmě odráží skutečnost, že vysokoškoláci jsou méně striktní v dodržování tradičních genderových rolí, a jsou více ochotni volit po dohodě s partnerkou alternativní strategie při slučování svých rodinných a profesních rolí. Této skutečnosti pravděpodobně napomáhají i jejich dvoukariérová manželství, případně manželství, kde hlavní pracovní kariéru přebírá žena.

T a b u l k a 6 Osoby na rodičovské dovolené v roce 2003 – rozdělení podle pohlaví a vzdělání

nejvyšší dosažené vzdělání	osoby na rodičovské dovolené		vzdělání věkové skupiny 25-39 ²¹	
	muži	ženy	muži	ženy
základní	14%	8%	8%	7%
střední bez maturity	21%	37%	45%	35%
střední s maturitou	29%	44%	33%	46%
vysokoškolské	36%	10%	13%	12%
celkem osob	100%	100%	100%	100%
absolutní počet v tisících osob	1,3	178,0	1 190,9	1 167,2

Zdroj: ČSÚ. *Statistická ročenka České republiky 2004: 306 (upraveno); Ženy & muži v datech 2005: 41 (upraveno). Vzdělání uvedené věkové skupiny odpovídá stavu v roce 2004, data pro rok 2003 publikována nebyla.*

Při porovnání věkové struktury rodičů na rodičovské dovolené je zřejmé, že **muži využívající tuto možnost jsou v průměru starší než ženy**. Zatímco téměř polovina žen (48 %), které využívají rodičovskou dovolenou, je ve věku 25-29 let, mužům, kteří využívají tuto možnost, je podle údajů ČSÚ ve více než třetině případů (38 %) 40-44 let. I v přepočtu na celkovou populaci dané věkové skupiny se potvrzuje, že nejvýraznější zastoupení věkové

²⁰ Data z předchozího roku však vykazují opačný trend, nejvíce je mužů bez maturity, nejméně vysokoškoláků. Viz Maříková 2004: 9.

²¹ Uvedená věková skupina byla vybrána na základě vědomí, že k ní přináležejí většina osob využívajících rodičovskou dovolenou.

kategorie 40-44 mezi muži a 25-29 mezi ženami je reálné a není zkresleno různým počtem osob v dané věkové kategorii.²² U mužů se pak ukázalo reálně vyšší zastoupení osob na rodičovské dovolené v kategorii 30-34 (8 mužů na 10 000 mužů daného věku) oproti kategorii 25-29 (6 mužů na 10 000 mužů daného věku). Tyto údaje se ovšem zdají být poněkud zkreslené tím, že nižší věková kategorie (35-39) je mezi muži využívajícími rodičovskou dovolenou v datech ČSÚ jen minimálně zastoupena a dále i v porovnání s údajem o věku mužů pobírajících rodičovský příspěvek. Mezi muži - příjemci rodičovského příspěvku - jsou nejčastěji zastoupeni muži ve věku 30-39 let (viz výše, tab. 2). Vyšší věk mužů oproti ženám mezi osobami využívajícími rodičovskou dovolenou je však nepochybně reálnou skutečností. Je způsoben jednak biologickými a kulturními danostmi ovlivňujícími věk, ve kterém se muži nebo ženy stávají rodiči a pečují o malé dítě/děti, ale dále jej potvrzují i teorie a zjištění jiných badatelů o preferencích mužů během životních trajektorií. Některé studie zdůrazňují, že muži, kteří jsou starší a v životní kariéře již dosáhli jistých cílů, jsou ochotnější více se věnovat rodině než ti mladší, kteří si kariéru teprve budují [viz Chorvát 1999: 22]. Tyto předpoklady však zřejmě platí především mezi populací s vyšším vzděláním, která má lepší postavení na pracovním trhu a od níž se očekává více specializovaná činnost. Proměna hodnot během života a větší orientace na rodinu s přibývajícím věkem aktéra se ovšem nepochybně může projevat i mezi lidmi s nižším vzděláním.

T a b u l k a 7 Osoby na rodičovské dovolené v roce 2003 - rozdělení podle věku

věkové skupiny	osoby na rodičovské dovolené					
	muži (v tis.)	ženy (v tis.)	muži %	ženy %	muži na 10 000	ženy na 10 000
15-19	-	0,9	-	1%	0	28
20-24	-	23,2	-	13%	0	627
25-29	0,3	85,8	23%	48%	6	1 928
30-34	0,3	50,3	23%	28%	8	1 378
35-39	0,1	13,9	8%	8%	3	408
40-44	0,5	3,7	38%	2%	15	117
45-49	-	-	-	-	0	0
50-54	0,1	0,1	8%	0%	3	2
celkem	1,3	178,0	100%	100%	35	4 488

Zdroj: ČSÚ. *Statistická ročenka české republiky 2004: 306 (upraveno).*

2.2 Postoje rodičů k možnosti vyžití rodičovské dovolené otcí

Na počátku roku 2005 proběhl ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí kvantitativní výzkum zaměřující se na problematiku harmonizace rodiny a zaměstnání v rodinách s malými dětmi - HRZ05.²³ Podrobné výsledky tohoto výzkumu jsou uveřejněny na internetových stránkách VÚPSV a publikovány v samostatné výzkumné zprávě. Na tomto místě jsou prezentována a analyzována pouze data týkající se postojů rodičů k možnosti otců čerpat rodičovskou dovolenou a reálného využívání této možnosti.

Výzkum sestával ze standardizovaných rozhovorů s rodiči, kteří žili v době výzkumu ve stejné domácnosti alespoň s jedním dítětem mladším deseti let. Výzkumný vzorek obsahoval 1 219 respondentů z České republiky, z nichž bylo 72 % žen a 28 % mužů. Převážná většina respondentů (82 %) žila v úplné rodině, tj. se svým manželem/partnerem či manželkou/partnerkou a dětmi, přičemž 12 % z těchto respondentů žilo v nesezdaném soužití. Zbytek respondentů 18 % žil v neúplné rodině, tedy pouze s dětmi bez partnera. Necelé dvě

²² Různé zastoupení osob v populaci sledovaných věkových kategorií je důvodem, proč uvádím rovněž přepočty na celkové počty mužů a žen daných generací.

²³ Sběr dat provedla pro VÚPSV agentura STEM/MARK v lednu 2005.

třetiny respondentů žily ve společné domácnosti s jedním nezaopatřeným dítětem (63 %), zhruba jedna třetina respondentů žila v domácnosti se dvěma nezaopatřenými dětmi (34 %) a pouze výjimečně žili respondenti v domácnosti se třemi (případně čtyřmi) dětmi (3 %). Věkový průměr respondentů byl 31 let.

Bylo zjištěno, že zhruba 4 % mužů (46 mužů) ze zkoumaných rodin (respondentů nebo partnerů respondentek) někdy v minulosti přerušilo zaměstnání/podnikání alespoň po dobu jednoho měsíce proto, aby se mohlo věnovat celodenní péči o dítě/ děti mladší čtyř let (nebo sedmi let v případě postiženého dítěte), ať již z jakéhokoliv důvodu. Více než polovina z těchto mužů (26 mužů) přitom zároveň pobírala rodičovský příspěvek, menší část mužů rodičovský příspěvek nepobírala (20 mužů) - tab. 8. Přitom byla zjištěna významná závislost mezi délkou přerušení zaměstnání/podnikání muže a faktem, zda pobíral rodičovský příspěvek nebo ne. Muži, kteří při celodenní péči o dítě zároveň pobírali rodičovský příspěvek, přerušili své zaměstnání na signifikantně delší dobu v porovnání s muži, kteří rodičovský příspěvek nepobírali. Ti kteří pobírali rodičovský příspěvek, pečovali o dítě v průměru 21 měsíců, zatímco ti, kteří rodičovský příspěvek nepobírali, přerušili své zaměstnání v průměru na dobu zhruba čtyř měsíců, ovšem nejčastěji pouze na jeden měsíc (8 mužů) nebo dva měsíce (4 muži).²⁴

T a b u l k a 8 Přerušení zaměstnání/podnikání mužem z důvodu péče o dítě mladší 4 let (respektive 7 let v případě postiženého dítěte)

Přerušil někdy Váš partner/přerušil jste Vy alespoň po dobu 1 měsíce zaměstnání/podnikání z důvodu péče o dítě/děti ve věku do 4 let (v případě postiženého dítěte do 7 let)?			
	absolutní četnost	relativní četnost	průměrná délka péče o dítě otcem v měsících
Ano a pobíral (jsem) rodičovský příspěvek	26	2,4 %	21,1
Ano, ale nepobíral (jsem) rodičovský příspěvek	20	1,8 %	3,8
Ne, nepřerušil	1046	95,8 %	-
celkem	1092	100 %	14,0

Zdroj: HRZ05

Celkový podíl mužů, kteří alespoň na určitou dobu (déle než jeden měsíc) přerušili své zaměstnání či podnikání v době, kdy měli nárok na rodičovský příspěvek a rodičovskou dovolenou (který ovšem nutně nemuseli využít), byl tak poměrně vysoký (zhruba 4 %) oproti údajům uvedeným v minulé podkapitole týkajících se reálného čerpání rodičovského příspěvku ze strany mužů (zhruba 1 %). Pokud se jedná pouze o kratší období, otcové často o rodičovský příspěvek nežadají a do databáze SSP MPSV ČR se tak nedostanou. Z toho je zřejmé, že více otců je v současnosti ochotných k tomu, aby alespoň na určitý krátký časový úsek zastoupili matku v péči o malé dítě/děti. Z dat výzkumu HRZ05 bohužel nejsou zřejmé důvody, které muže k tomuto jednání vedou. Je pravděpodobné, že se v některých případech bude jednat o nouzové a přechodné řešení rodinné situace, kdy například matka nebyla schopna o dítě pečovat kvůli svému zdravotnímu stavu nebo chtěla či se musela z nějakého důvodu věnovat svým pracovním povinnostem (např. aby neztratila místo, pozici, klienty atd.). Tomu nasvědčuje i následující zjištění týkající se postojů rodičů k využívání rodičovské dovolené otci.

²⁴ Údaje o délce přerušení zaměstnání muže z důvodu péče o dítě vychází z čísel udaných respondenty a jsou tak spíše orientační. 5 (ze 46) respondentů neuvadlo délku období, po které otec pečoval o dítě.

Z odpovědí respondentů je zřejmé, že **rodičovská dovolená muže je mezi rodiči stále považována za něco spíše výjimečného a ne zcela řádného**. Jen menšina respondentů považuje za normální situaci, kdy muž pečuje doma o malé děti, zatímco žena pracuje. S výrokem „je v pořádku, když muž pečuje doma o děti a žena chodí do práce“ nesouhlasilo zhruba 67 % (41,5 % + 25,2 %) mužů a 61 % (46,1 % + 15,3 %) žen (tab. 9). Muži tak signifikantně častěji než ženy považují otce na rodičovské dovolené za situaci, která „není v pořádku“, a to především tehdy, pokud vyjadřují rozhodný nesouhlas. To je zřejmě dáno tím, že se ve větší míře cítí zodpovědní za finanční zajištění rodiny a s ním spojené vykonávání pracovních povinností.²⁵ Patrně zde hraje roli i skutečnost, že muži si na svém pracovním uplatnění a činnostech konaných ve veřejné sféře (mimo rodinu) do značné míry budují svoji identitu.

T a b u l k a 9 Postoj rodičů k čerpání rodičovské dovolené muži

Je v pořádku, když muž pečuje doma o děti a žena chodí do práce.					
	určitě souhlasím	spíše souhlasím	spíše nesouhlasím	určitě nesouhlasím	celkem
muž	33 9,8 %	79 23,4 %*	140 41,5 %	85 25,2 %***	337 100 %
žena	80,0 9,1 %	258,0 29,5 %*	404,0 46,1 %	134,0 15,3 %***	876 100 %
celkem	113,0 9,3 %	337,0 27,8 %	544,0 44,8 %	219,0 18,1 %	1213 100 %

Pozn.: rozdíl v souhlasu respektive nesouhlasu s uvedeným tvrzením mezi muži a ženami je statisticky významný na hladině * 0,05 a *** 0,001.

Zdroj: HRZ05

Ženám, které žily v době výzkumu s manželem či partnerem, který nikdy celodenně nepečoval o malé dítě po dobu delší než jeden měsíc, byla položena otázka: „Pokud by partner projevil zájem zůstat doma a celodenně pečovat o dítě formou rodičovské dovolené, souhlasila byste s tím?“²⁶ Ukázalo se, že **plných 63 % žen by nesouhlasilo s rodičovskou dovolenou otce, souhlas by svému partnerovi poskytlo pouze zhruba 24 % žen** (tab. 10). Rozhodný souhlas přitom vyjádřilo pouze 6 % žen, zatímco rozhodné odmítnutí téměř 29 % žen. Plných 13 % žen nedokázalo na otázku odpovědět a uvedlo, že neví. Tento výsledek ukazuje, že malá četnost mužů pečujících o malé děti není zapříčiněna pouze jejich vlastním rozhodnutím, ale do značné míry se na ní podílí i postoj jejich partnerek. Ženy si většinou samy nepřejí, aby jejich muž zůstal doma a pečoval o dítě. Jako významná se přitom ukázala závislost na vzdělání respondenta. Ženy se základním vzděláním nejčastěji volily rozhodný nesouhlas s odchodem muže na rodičovskou dovolenou (36 %), zatímco vysokoškolsky vzdělané ženy byly ze všech tří vzdělanostních skupin nejčastěji ochotné souhlasit s tím, že by otec zůstal doma a pečoval o dítě - 35 % (6,8 % rozhodně ano + 28,4 % spíše ano). Kdybychom chtěli vztáhnout výsledek na celou kategorii matek žijících ve společné domácnosti s partnerem a alespoň jedním dítětem mladším deseti let, byl by mírně zkreslený

²⁵ Tomu nasvědčuje jiné zjištění z kvantitativního výzkumu HRZ05 popisující souhlas rodičů s odpovědností mužů za vydělání peněz v rodině oproti odpovědnosti žen za starost o domácnost. Souhlas s tímto modelem vyjádřilo 77 % mužů a 66 % žen. Konkrétně se jednalo o vyjádření souhlasu (určitě souhlasím nebo spíše souhlasím) s výrokem: „Muž má vydělávat peníze a žena se starat o rodinu a domácnost.“

²⁶ Podobná otázka, ovšem v modifikované podobě byla položena i respondentům mužům, aby odpověděli za svoje partnerky ohledně toho, zda by jejich partnerky souhlasily s tím, pokud by projevíli (oni jako otcové) zájem zůstat na rodičovské dovolené. Nebyl zjištěn statisticky významný rozdíl v odpovědích v závislosti na pohlaví, ale vzhledem k problematické interpretaci zjištěných výsledků v případě, kdy muži odpovídali podle svých přesvědčení za své partnerky zde uvedu pouze odpovědi žen.

tím, že otázka nebyla položena 28 ženám, jejichž partner skutečně někdy přerušil zaměstnání a po dobu alespoň jednoho měsíce o dítě do čtyř let věku (v případě postiženého dítěte do sedmi let) pečoval. U těchto 28 žen můžeme implicitně předpokládat, že by odpověděly kladně. Pak by s odchodem partnera na rodičovskou dovolenou souhlasilo 26 % respondentek, což je však stále velmi nízké číslo.

T a b u l k a 10 Souhlas žen s rodičovskou dovolenou muže v závislosti na vzdělání

Pokud by partner projevil zájem zůstat doma a celodenně pečovat o dítě formou rodičovské dovolené, souhlasila byste s tím?						
vzdělání	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	nevím	celkem
základní a střední bez maturity	12 4,8 %	37 14,9 %	72 28,9 %*	90 36,1 %**	38 15,3 %	249 100 %
středoškolské s maturitou	25 6,3 %	67 16,9 %	151 38,1 %*	106 26,8 %	47 11,9 %	396 100 %
vysokoškolské	6 6,8 %	25 28,4 %**	30 34,1 %	14 15,9 %**	13 14,8 %	88 100 %
celkem	43 5,9 %	129 17,6 %	253 34,5 %	210 28,6 %	98 13,4 %	733 100 %

Vzdělání:

Základní - nedokončené základní nebo základní vzdělání, vyučení nebo střední vzdělání bez maturity

Střední - střední odborné nebo všeobecné vzdělání s maturitou, včetně vyššího odborného vzdělání

Vysokoškolské— bakalářské, magisterské, inženýrské a další vysokoškolské vzdělání

*Rozdíly v odpovědích podle vzdělání jsou signifikantní na hladině významnosti * 0,05 a ** 0,01*

Zdroj: HRZ05

Zjišťovány byly i **důvody, které rodiče vedly k rozhodnutí, že na rodičovské dovolené nezůstal muž**. Respondentům bylo nabídnuto devět důvodů²⁷, přičemž měli u každého z nich určit, zda a v jaké míře hrál roli při jejich rozhodování (tab. 11). Jako nejčastější **hlavní důvody** se ukázaly být dvě skutečnosti, přičemž nebyly zjištěny signifikantní rozdíly v odpovědích mužů a žen. Jednak se rodiče domnívají, že: „z *finančních důvodů by to bylo méně výhodné, než když je doma s dítětem matka*“ (75 % udalo jako hlavní důvod) a dále nevolili péči o malé dítě otcem proto, že: „*rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy*“ (72 % udalo jako hlavní důvod). Problém nízkého finančního zabezpečení rodiče na rodičovské dovolené společně s obecně nižšími příjmy žen vytváří vnější podmínky, které nahrávají tomu, aby rodičovskou dovolenou čerpaly především ženy. Tyto podmínky se za posledních deset let prakticky nezměnily, podobně jako i nedůvěra rodičů k čerpání rodičovské dovolené otci [srovnej Hašková 2002: 41-42].

²⁷ Jeden z nich otevřený

T a b u l k a 11 Hlavní důvody vedoucí rodiče k rozhodnutí, že otec nezůstal na rodičovské dovolené

Z finančních důvodů by to bylo méně výhodné, než když je doma s dítětem matka.				
	hlavní důvod	vedlejší důvod	nebyl důvod, netýká se	celkem
muži	236 78,4 %	45 15 %	20 6,6 %	301 100 %
ženy	533 74 %	114 15,8 %	73 10,1 %	720 100 %
celkem	769 75,3 %	159 15,6 %	93 9,1 %	1021 100 %

Rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy.				
	hlavní důvod	vedlejší důvod	nebyl důvod, netýká se	celkem
muži	209 69,7 %	61 20,3 %	30 10 %	300 100 %
ženy	517 72,2 %	131 18,3 %	68 9,5 %	716 100 %
celkem	726 71,5 %	192 18,9 %	98 9,6 %	1016 100 %

Zdroj: HRZ05

Jako **další** často respondenty volený **důvod - hlavní i vedlejší** – bylo přesvědčení, že: „*podle otce by to negativně ovlivnilo jeho pracovní kariéru*“. Muži přitom častěji volili tento důvod jako vedlejší (40 %), zatímco za vedlejší jej považovalo 33 % žen a zhruba stejné množství žen ho označilo za hlavní, oproti 30 % mužů. Tento rozdíl v uvedených důvodech v závislosti na pohlaví respondenta však nebyl statisticky významný (naproti tomu byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi ženami a muži volícími další vedlejší důvod). Jako **nejčastěji udávané vedlejší důvody** vedoucí k rozhodnutí, že otec nešel na rodičovskou dovolenou, volili respondenti možnosti „*otec si myslel, že by péči o dítě/děti a domácnost nezvládal*“ (40 %) a „*matka si myslela, že by otec péči o dítě a domácnost nezvládal*“ (40 %). První možnost přitom volili častěji muži (47 %) než ženy (37 %), což svědčí o tom, že mnoho z nich skutečně pochybuje o svých kompetencích týkajících se péče o dítě a domácnost. Velké procento mužů i žen je tak ve shodě s genderovými stereotypy stále přesvědčeno, že péči o malé dítě a domácnost nejsou otcové schopni uspokojivě zvládnout. Jako další důvod hrál zhruba u poloviny respondentů fakt, že by matka dítěte nesouhlasila s rozhodnutím, aby byl na rodičovské dovolené jeho otec. Tuto skutečnost udalo jako vedlejší důvod 32 % respondentů a jako hlavní důvod 23 % respondentů (zhruba 19 % mužů a 25 % žen). Tato poměrně vysoká čísla odráží již výše uvedený zjištěný fakt, že většina žen by s odchodem svého partnera na rodičovskou dovolenou nesouhlasila.

T a b u l k a 12 Nejčtenější vedlejší důvody vedoucí rodiče k rozhodnutí, že otec nezůstal na rodičovské dovolené

podle otce by to negativně ovlivnilo jeho pracovní kariéru				
	hlavní důvod	vedlejší důvod	nebyl důvod, netýká se	celkem
muži	90 30,2 %	120 40,3 %	88 29,5 %	298 100 %
ženy	235 33,1 %	237 33,3 %	239 33,6 %	711 100 %
celkem	325 32,2 %	357 35,4 %	327 32,4 %	1009 100 %

otec si myslel, že by péči o dítě/děti a domácnost nezvládal				
	hlavní důvod	vedlejší důvod	nebyl důvod, netýká se	celkem
muži	43 14,2 %	141 46,7 %**	118 39,1 %	302 100 %
ženy	127 17,9 %	262 37 %**	319 45,1 %	708 100 %
celkem	170 16,8 %	403 39,9 %	437 43,3 %	1010 100 %

Pozn.: Rozdíl četnosti volby tohoto důvodu jako vedlejšího mezi muži a ženami je statisticky významný na hladině ** 0,01

matka si myslela, že by otec péči o dítě a domácnost nezvládal				
	hlavní důvod	vedlejší důvod	nebyl důvod, netýká se	celkem
muži	60 20,1 %	121 40,6 %	117 39,3 %	298 100 %
ženy	141 20 %	279 39,6 %	285 40,4 %	705 100 %
celkem	201 20 %	400 39,9 %	402 40,1 %	1003 100 %

matka dítěte s tím nesouhlasila				
	hlavní důvod	vedlejší důvod	nebyl důvod, netýká se	celkem
muži	55 18,5 %*	109 36,7 %	133 44,8 %	297 100 %
ženy	178 25,3 %*	214 30,4 %	312 44,3 %	704 100 %
celkem	233 23,3 %	323 32,3 %	445 44,5 %	1001 100 %

Pozn.: Rozdíl mezi četností uváděného důvodu jako hlavního je v závislosti na pohlaví statisticky významný na hladině * 0,05.

Zdroj: HRZ05

Další výsledky kvantitativního výzkumu ukázaly, že v českém prostředí většinou nejsou pro rodiče při jejich rozhodování ohledně využívání, respektive nevyužívání rodičovské dovolené otcem tolik důležité další okolnosti, které byly respondentům předloženy, aby se k nim vyjádřili. Byla to skutečnost, že matka dítěte nepracuje (24 % respondentů uvedlo jako hlavní důvod, 21 % respondentů uvedlo jako vedlejší důvod). Tento závěr je nepochybně způsoben tím, že v České republice je míra zaměstnanosti žen v porovnání s ostatními státy Evropy poměrně vysoká [Eurostat Yearbook 2004: 87], a to tím spíše, uvážíme-li, že převážná většina z nich pracuje na plný úvazek, zatímco v západní

Evropě pracují ženy s dětmi mnohem častěji na zkrácené pracovní úvazky [OECD Factbook 2005: 103; Blossfeld – Hakim 1997]. Nejméně často volili respondenti jako důvod hrající roli při jejich rozhodování skutečnost, že nevěděli, že mají možnost, aby rodičovskou dovolenou čerpal muž (4 % uvedlo jako hlavní důvod, 20 % jako vedlejší důvod).

Z výsledků je zřejmé, že při rozhodování rodičů ohledně čerpání rodičovské dovolené mužem nehraje roli pouze jeden důvod, ale doplňuje se větší množství více a méně důležitých faktorů. Zcela jednoznačně však **při rozhodování rodičů** pro to, aby rodičovskou dovolenou využila výhradně matka a nikoliv otec dítěte, **hraje hlavní roli jednak finanční situace rodiny a nižší plat ženy, a jednak stereotypní přesvědčení rodičů o tom, že „rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy“**. Tyto důvody pro nevyužití rodičovské dovolené otcem uvedlo zhruba 90 % respondentů (většinou jako hlavní). Všechny další důvody jsou vzhledem k vysokému významu těchto dvou uvedených v zásadě podružné.

3. Výsledky kvalitativního výzkumu rodin s otci na rodičovské dovolené

Vzhledem k tomu, že rodiny s otci využívajícími rodičovskou dovolenou jsou v české populaci zastoupeny velmi málo, bylo pro získání podrobnějších informací o nich nezbytné provést kvalitativní výzkum. Jeho výhoda navíc oproti výzkumu kvantitativnímu spočívala v tom, že napomohl přesněji interpretovat sociální realitu rodin s otci na rodičovské dovolené a pomohl odkrýt význam přikládány informacím sdělovaným respondenty.

3.1 Popis výzkumu a výzkumného vzorku

Kvalitativní výzkum otců na rodičovské dovolené probíhal v terénu od listopadu 2004 do března 2005 a sestával především z **nestandardizovaných hloubkových interview** s muži, kteří dlouhodobě celodenně pečovali o malé dítě, a jejich partnerkami. Hlavním cílem rozhovoru bylo především zjistit od respondentů údaje o následujících oblastech:

- motivy, které rodiče vedly k tomu, že otec zůstal doma s malými dětmi,
- náplň a zvládání péče o děti a domácnost otcem, rozdělení činností mezi rodiči a případnými dalšími osobami/institucemi,
- reakce okolí na danou situaci, a to jak v rovině pracovní (zaměstnavatel), tak i osobní (příbuzní, známí),
- hodnocení dané zkušenosti rodiči (jak otcem, tak i matkou),
- sladování zaměstnání s péčí o děti a domácnost u obou rodičů, (případně zkušenosti s diskriminací na pracovním trhu).

Respondentům byly kladeny otevřené a doplňující otázky tak, aby se tazatelka dozvěděla co nejvíce informací o uvedených oblastech. Průměrný časový rozsah zaznamenaného rozhovoru byl zhruba tři čtvrtě hodiny, přičemž s muži trval průměrně 50 minut a s ženami průměrně 44 minut. Celková délka rozhovoru byla v některých případech oproti zvukovému záznamu výrazně větší. To umožnilo výzkumnici jednak navázat s respondenty bližší kontakt a nastolit příjemnější atmosféru, která pak napomohla k otevřenějším a spontánnějším výpovědím respondentů, a jednak získat další informace o respondentech založené kromě rozhovoru rovněž na pozorování. Snahou tohoto postupu byla rovněž kontrola a zvýšení spolehlivosti poskytnutých informací, jakož i zajištění jejich validity [viz Silverman 2002: 229-241]. Rozhovory s jednotlivými respondenty se konaly individuálně, aby se vyloučila možnost ovlivňování výpovědí na základě přítomnosti další osoby včetně partnera. Většina rozhovorů proběhla v bytě/domě respondentů (25). Druhým nejčastějším místem pro konání interview bylo místo, kde respondent pracoval (8), méně často se rozhovor uskutečnil v restauraci (3) nebo na pracovišti tazatelky (3). Zaznamenané rozhovory byly přepsány a dále analyzovány za pomoci softwaru ATLAS.ti.

Respondenti byli vybíráni a oslovováni nejprve na základě kontaktů od známých a dále pomocí tzv. snow-ball technique, přičemž cílem bylo především nasytit soubor respondentů, kteří budou reprezentovat populaci otců na rodičovské dovolené, respektive otců pečujících o děti mladší čtyř let. Kritériem k zařazení respondentů do vzorku byl status muže, který musel buď aktuálně nebo v minulosti zůstat doma a pečovat o malé dítě nebo děti, přičemž alespoň jedno muselo být mladší čtyř let, zatímco žena byla zaměstnaná nebo podnikala (případně studovala v prezenčním studijním programu).

Byla uplatňována snaha zachytit případy respondentů z různých sociálních a profesních vrstev a rovněž z různých regionů České republiky, jakož i z prostředí městského a vesnického. Tohoto cíle bylo dosaženo, ve vzorku je zhruba čtvrtina respondentů z Moravy a Slezska, i když více než polovina respondentů pochází ze Středočeského kraje a hlavního města Prahy (graf 2). Co se týká vzdělanostních vrstev, zhruba 38% respondentů tvoří

vysokoškoláci, 31% jsou zastoupeni středoškolsky vzdělaní respondenti a dalšími 31% respondenti se středním odborným vzděláním bez maturity či základním vzděláním. Při rozdělení podle pohlaví zjistíme, že ženy ve vzorku měly obecně vyšší úroveň dosaženého vzdělání. Větší měrou byly ve vzorku zastoupeny vysokoškolsky vzdělané ženy oproti mužům a naopak více mužů absolvovalo jako své nejvyšší vzdělání střední odborné učiliště (graf 3). Vysoký podíl vysokoškoláků v účelovém vzorku vytvářeném na základě osobních kontaktů tazatelky a metodou sněhové koule je zřejmě částečně ovlivněn tímto výběrem. Rovněž patrně odráží skutečnost, že vysokoškoláci jsou méně striktní k udržování tradičních genderových rolí a více otevření k volbě alternativních strategií, k čemuž napomáhají i jejich dvoukariérová manželství, případně manželství, kde hlavní pracovní kariéru přebírá žena. Přesná statistická data o vzdělání mužů využívajících rodičovskou dovolenou a jejich partnerek bohužel v ČR chybí, vzorek tak v tomto ohledu nelze porovnat s reprezentativním souborem. Lze poukázat na shodu s vysokým podílem vysokoškoláků mezi muži na rodičovské dovolené podle výběrového šetření ČSÚ (viz výše, tab. 6), vzhledem k charakteru dat však tato shoda může být náhodná a nelze ji proto přeceňovat.

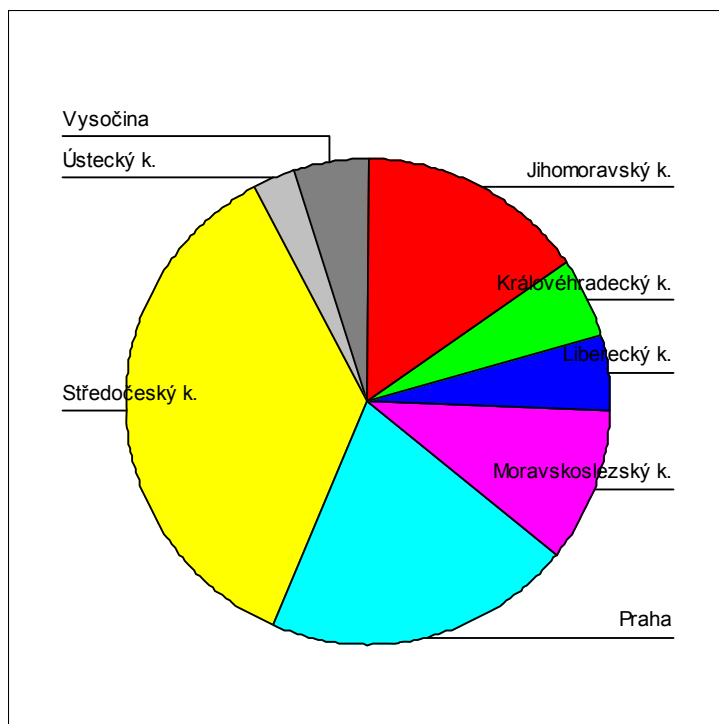
Průměrný věk respondentů byl 33 let, medián 31 let. **Celkový počet respondentů byl 39, z toho bylo 20 mužů a 19 žen.** Respondenty byly vždy manželské páry, s výjimkou pana Tomáše, jehož žena odmítla rozhovor poskytnout, a dále s výjimkou prvního páru (Pavel a Helena), který dlouhodobě žije v nesezdaném soužití a sňatek neplánuje. S výjimkou manželky pana Tomáše neodmítnul poskytnout rozhovor nikdo z potenciálních respondentů, na které se podařilo získat kontakt. Podrobnější informace o jednotlivých respondentech jsou uvedeny v tab. 13, kde jsou zaznamenány následující údaje: jméno a věk respondenta, jeho vzdělání, zaměstnání, období celodenní péče o dítě (jeho počátek a celková délka), počet dětí a jejich narození, bydliště a datum konání rozhovoru.

Zkoumaní muži buď aktuálně byli na rodičovské dovolené (8), nebo ji již ukončili (12). Délka pobytu muže na rodičovské dovolené byla různá, od 3 měsíců u těch, kteří byli aktuálně na rodičovské dovolené a plánovali ji čerpat delší dobu, až po dobu 6 let v případě pana Oty, který pečoval doma v době konání rozhovoru již o třetí dceru a plánoval na rodičovské dovolené setrvat až do doby, kdy nejmladší dceři budou tři roky. Průměrná délka pobytu, po kterou zkoumaní otcové celodenně pečovali doma o děti, byla 21 měsíců, přičemž, ti, kteří již rodičovskou dovolenou ukončili, byli doma s dětmi v průměru po dobu 19 měsíců, zatímco ti, kteří byli na rodičovské dovolené aktuálně, byli doma v průměru dokonce ještě delší dobu - 24 měsíců. Při porovnání délky pobytu na rodičovské dovolené a mateřské dovolené ve zkoumaných rodinách mezi otci a matkami (u matek byla sečtena mateřská dovolená čerpaná od porodu dítěte a následující rodičovská dovolená), a to pro všechny děti, bez ohledu na to, zda respondenti již rodičovskou, případně mateřskou dovolenou ukončili, bylo zjištěno, že ženy ze vzorku celodenně pečovaly o děti v průměru o dva měsíce déle než muži. U žen v průměru šlo o 23 měsíců a u mužů o 21 měsíců. Tento údaj je samozřejmě pouze orientační, protože je do značné míry ovlivněn počtem dětí v rodině a faktem, zda se otec podílel na péči o všechny z nich. Dobře ovšem zrcadlí skutečnost, že **v rodinách, kde muži čerpají rodičovskou dovolenou, často dochází k tomu, že celodenní péče o nejmenší děti je rozdělena mezi oba rodiče poměrně rovnoměrně**, což se týká časového období po které rodiče opouští své hlavní zaměstnání. Konkrétní strategie rodičů ohledně rozdělení délky pobytu na rodičovské dovolené mezi matku a otce jsou popsány v kap. 3.4.1.

Většina dotazovaných mužů (12) přitom plně nevyužila výhody rodičovské dovolené co se týká závazků ze strany zaměstnavatele, ať již z toho důvodu, že zůstali doma s dítětem před rokem 2001, kdy to ještě nebylo ze zákona možné, nebo proto, že žádného zaměstnavatele neměli, jelikož podnikali nebo ukončili pracovní poměr před započítáním celodenní péče o dítě. Pouze 8 respondentů (mužů) využilo ve vztahu k zaměstnavateli rodičovskou dovolenou.

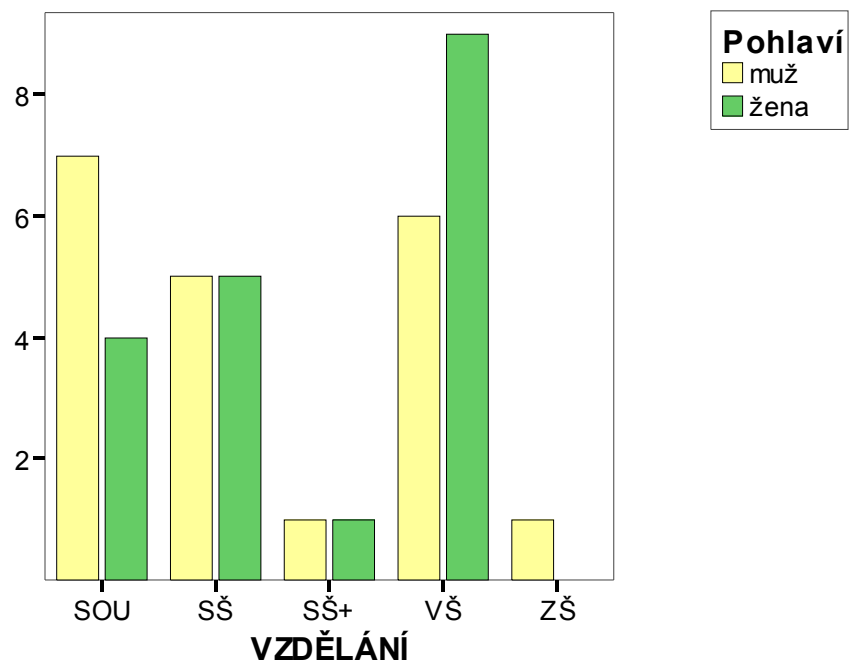
Výzkumný vzorek není reprezentativní, přesto jsem přesvědčena o tom, že zjištěné skutečnosti jsou validní a přináší důležitá zjištění o zkoumané problematice mužů pečujících o malé děti formou rodičovské dovolené. Je ovšem nutné mít na zřeteli skutečnost, že muži (a jejich partnerky), kteří souhlasili s rozhovorem, patří spíše k těm, kteří svoji situaci vnímali pozitivně.

G r a f 2 Rozdělení respondentů podle místa bydliště - zobrazení podle krajů

Zdroj: RORD05.

Graf 3. 2 Vzdělání respondentů - rozdělení podle pohlaví

Vzdělání: SOU - střední odborné učiliště bez maturity, SŠ - středoškolské s maturitou, SŠ+ - vyšší odborné (návazné na středoškolské), VŠ - vysokoškolské, ZŠ— základní škola

Zdroj: RORD05.

T a b u l k a 13 Seznam respondentů a základní údaje o nich

č.	jméno	věk	vzdě- láni	zaměstnání	celodenní péče o dětí (počátek a délka v měsících)		narození dětí	bydliště	rozhovor dne
1	Pavel	39	VŠ	nezaměstnaný	7/2002	22	4/2000	Praha	23.11.2004
	Helena	42	VŠ	knihovnice ve st. správě	4/2000	27			25.11.2004
2	Matěj	28	ZŠ	RD (dělník)	10/2001	36(+)	10/2001 9/2004	Liberecký kraj (40 000)	27.11.2004
	Pavčina	31	SOU	podnikatelka - kadeřnice	10/2001 9/2004	4 3(+)			27.11.2004
3	Karel	40	VŠ	projektant v zemědělství	5/1993	8	8/1989 4/1991	Vysočina (300)	7.12.2004
	Jana	38	VŠ	magistra v lékárně	8/1989 4/1991	2 17			7.12.2004
4	Luděk	32	SOU	skladník	2/2001	31	(8/1991) 6/2000	Jihomoravský kraj (27 000)	7.12.2004
	Věra	32	SOU	kuchařka	6/2000	8			7.12.2004
5	Josef	38	SOU	dělník	9/1996 6/2002	7 3	2/1992 3/1994 4/1999	Středočeský kraj (3 800)	10.12.2004
	Eva	32	SOU	lisařka	3/1992 4/1999	54 38			10.12.2004
6	Petr	35	VŠ	novinář	10/2000	9*	10/1999 10/2001	Středočeský kraj (20 000)	13.12.2004
	Lenka	28	SŠ+	RD (studentka)	10/1999 7/2001	12 42(+)			17.12.2004
7	Lubor	42	VŠ	RD (bankovní úředník)	1/2001	48(+)	1/2001 10/2002	Středočeský kraj (200)	14.12.2004
	Monika	34	VŠ	advokátka	1/2001 10/2002	6 12			5.1.2004
8	Ota	34	SŠ	RD (provozní technik)	3/1999	70(+)	11/1998 1/2001 6/2003	Středočeský kraj (8 000)	16.12.2004
	Alice	29	SŠ	dozorčí metra	11/1998 1/2001 6/2003	4 3 4			16.12.2004
9	Míchal	30	SŠ	RD (zubní technik)	5/2004	9(+)	8/2003	Praha	13.1.2005
	Marika	30	SŠ	týmová asistentka	8/2003	9			27.1.2005
10	Martin	32	SOU	ošetřovatel zvířat	7/2000	30	1/2000 10/2003	Středočeský kraj (1 600)	14.1.2005
	Alena	31	SOU	osobní pokladní u ČD	1/2000 10/2003	6 6			14.1.2005
11	Ladislav	51	VŠ	RD (živnostník- architekt)	10/2003	16(+)*	(1975, 1981) 11/2002	Praha	20.1.2005
	Jitka	32	VŠ	úřednice ve státní správě	11/2002	12			25.1.2005
12	Kryštof	26	SŠ	sanitář	1/2002	23	12/2000	Královéhra- decký kraj (99 000)	24.1.2005
	Kateřina	30	VŠ	psychotera- peutka	12/2000	13			27.1.2005
13	Milan	28	SOU	řidič	9/2001	5	3/2001	Moravsko- slezský kraj (26 000)	15.2.2005
	Iva	29	VŠ	úřednice ve státní správě	3/2001	6			15.2.2005

14	Ivan	49	SOU	prodavač (částečný inval. důchod)	6/2000	39	(1975,1978;19 81,1984,1985; 1992) 9/1995 8/1999 8/2004	Moravsko- slezský kraj (26 000)	15.2.2005
	Hana	31	SŠ	RD (dělnice)	9/1995 10/1997 8/1999 8/2004	19 12 10 7(+)			15.12.2005
15	Tomáš	32	SŠ	dispečer	8/2000	23	2/1998	Ústecký kraj (125 000)	24.2.2005
16	Dalibor	28	SŠ	RD (podnikatel)	1/2005	3(+)	6/2003	Středočeský kraj (1 000)	14.3.2005
	Renata	30	VŠ	soudkyně	7/2003	18			14.3.2005
17	Hynek	29	VŠ	archeolog	9/2003	10*	1/1999 11/2002	Jihomoravský kraj (900)	18.3.2005
	Jarmila	30	VŠ	RD (učitelka na ZŠ)	11/2002 7/2004	10 9(+)			17.3.2005
18	Miloš	29	SOU	číšník	4/2000	20*	11/1998	Jihomoravský kraj (27 000)	17.3.2005
	Tereza	29	SŠ	úřednice ve státní správě	11/1999	17			17.3.2005
19	Radek	30	SŠ+	RD (knihovnik)	9/2004	7(+)	12/2002 12/2002	Praha	21.3.2005
	Anna	30	VŠ	soudkyně	12/2002	21			23.3.2005
20	Václav	32	SOU	RD (montér)	1/2005	3(+)	8/2003	Středočeský kraj (6 000)	24.3.2005
	Radka	30	SŠ	obchodní referentka	8/2003	17			24.3.2005

Č. - číslo jednotlivých rodičovských párů, které je dále v textu používáno jako identifikační. Respondenti označení stejným číslem jsou manželé, ovšem s výjimkou č. 1, kdy se jedná o nesezdané soužití.

Jméno - jedná se o fiktivní jméno respondenta, které neodpovídá jeho skutečnému jménu.

Věk - udává věk respondenta k 31. 12. 2004, nikoli věk v době konání rozhovoru.

Vzdělání - ZŠ - základní, SOU - střední odborné bez maturity, SŠ - střední s maturitou, SŠ+ - vyšší odborné (návazné na středoškolské), VŠ - vysokoškolské.

Zaměstnání - aktuální zaměstnání respondenta; RD - rodičovská dovolená v širším významu, v závorce je uvedeno zaměstnání před nástupem na RD (studenti a podnikatelé nemají na RD právní nárok).

Celodenní péče o děti - udává měsíc a rok počátku celodenní péče o dítě a její celkovou délku v měsících (u žen se jedná o součet měsíců mateřské dovolené čerpané po narození dítěte a rodičovské dovolené); (+) - znamená, že respondent celodenní péči o dítě ještě neukončil, * - značí případy, ve kterých délka pobírání rodičovského příspěvku mužem neodpovídá reálnému období, kdy muž skutečně pečoval o dítě.

Narození dětí - udává měsíc a rok, kdy se narodily děti respondentů. V závorce jsou uvedeny děti z předchozích manželství, které s respondenty nežijí, ve všech případech se jednalo o děti otců.

Bydliště - udává bydliště respondenta - kraj a přibližnou velikost obce (počet obyvatel).

Zdroj: RORD05.

3.2 Motivy rodičů pro volbu otce zůstat na rodičovské dovolené

Motivy dotazovaných rodičů pro to, aby zůstali doma s dětmi byly **ve všech případech do jisté míry spojené s ekonomickou situací rodiny**, pro kterou se jevilo toto řešení jako výhodnější. Pouze v jednom případě, kdy žena studovala, byl odchod muže ze zaměstnání ekonomicky nevýhodný. V tomto případě (č. 6), přestože muž fakticky pečoval o dítě 9 měsíců, byl nedostatkem finančních prostředků donucen si po 3 měsících pobírání rodičovského příspěvku najít práci a zbývajících 6 měsíců pobírala tento příspěvek opět žena. Otec pak pracoval především o víkendech a případně večer, kdy o dítě pečovala matka. I zde lze však v širším kontextu vystopovat ekonomickou výhodu v delší časové perspektivě, kdy pro matku bylo výhodnější dokončit školu, zvýšit si tak kvalifikaci a nezmařit předchozí investice, které studiu věnovala.

Tam, kde ekonomické důvody hrály klíčovou úlohu, se jednalo především o dvě možné modelové situace. V té první **bylo reálně finančně výhodnější, aby zůstal doma s dítětem muž, protože žena vydělávala podstatně více peněz**. Tato situace byla významná především u níže uvedených respondentů a většinou se dále kombinovala s doplňujícími motivy, které rodiče vedly k rozhodnutí. Například u pana Ludka rozhodla vedle výrazně vyššího platu manželky, která pracovala v Rakousku jako kuchařka, navíc i skutečnost, že pokud by se jeho manželka do půl roku do svého zaměstnání nevrátila, nejspíš by je ztratila. Řečeno slovy pana Ludka: „*Důvody byly relativně finanční, že, protože já jsem měl, menší peníze jsem vydělával, manželka je [peníze] vydělávala větší, když byla v Rakousku a taky ona se musela za půl roku vrátit. Jinak by jí veškeré povolení a všechny papíry padly. Tak to byl asi ten důvod, no.*“²⁸

V případě pana Lubora se jednalo především o vyhovění přání úspěšně podnikající manželky advokátky, která spoluvlastní advokátní kancelář v Praze, což ji uspokojuje a navíc to přináší celé rodině velký finanční zisk. Vedlejší důvod přispívající k rozhodnutí byl ten, že pana Lubora jeho práce v bankovníctví příliš neuspokojovala a navíc se rodiče předem společně dohodli, že pokud budou mít děti, pak se jim budou věnovat. Přestože by to jejich finanční situace dobře umožňovala, nechtěli si pro celodenní péči o děti najímat cizí osobu. Pan Lubor se vyjádřil o důvodech, které ho k rozhodnutí vedly následovně: „*Takže já jsem...se potom rozhodl odejít na rodičovskou dovolenou, protože manželka pracuje jako advokát, to znamená, že má příjmy x-krát vyšší než já, takže i v té situaci, že v té X (název) bance byly takové personální čachry machry a já jsem nevěděl, jestli tam zůstanu nebo nezůstanu, jestli mám odejít nebo nemám odejít sám, nebo čekat až mě vyhodí nebo něco takového. Tak jsem se prostě rozhodl, že na ně kašlu, a prostě Monika zrovna byla jako těhotná, že jo, a zrovna se to povedlo, že k 1. lednu 2001 tuším začal platit ten zákon o rodičovské dovolené a já jsem si říkal, co se tady budu v té práci trápit a nechat si od někoho nadávat, tak se na to vykašlu, stejně někdo s tím miminem doma být musí. Když bude manželka, tak samozřejmě tu firmu ošidí a bude to pro nás samozřejmě ekonomicky jakoby nepřijatelné a já tam budu chodit do té práce a budu tam naštvaný, a pak mě stejně vyhodí a pak celé to jako rekonstruovat, tak jsem si řekl: ,kašlu na to a odcházím na rodičovskou dovolenou', s tím, že jsem věděl, že to nebude žádná sranda, nebo jsem to tušil spíš, je fakt, že s jedním děckem to není tak strašné, ale to nevíte, dokud nemáte to druhé.*“

Naproti tomu pan Michal uvedl ekonomické důvody až na druhém místě, za přesvědčením o tom, že by se i otec měl věnovat vlastním dětem. Jak sám zdůvodnil: „*A druhý důvod byl teda ten, že já pracuji ve zdravotnictví a upřímně řečeno, vlastně z toho platu, který mám možnost si v tom zdravotnictví vydělat, nebylo možné uživit prostě tři lidi, to*

²⁸ Výpovědi respondentů byly převedeny do variety spisovného jazyka, což v žádném případě nemá vliv na jejich obsah ve vztahu ke zkoumané problematice. Většinou se jednalo o záměnu nespisovných koncovek slov běžně používaných v mluvené varietě jazyka. Přitom byla zároveň uplatněna snaha zachovat alespoň částečně lokální specifika jazyka (nářečí).

znamená mě, manželku a dítě.“ Jeho manželka Marika zmínila rovněž finanční důvody, ale také skutečnost, že ji samotnou práce uspokojuje a chtěla se tedy vrátit do zaměstnání, částečně také z toho důvodu, aby ho neztratila: „*No těch, těch důvodů, toho bylo víc, ale tím, že prostě já mám - takové bych řekla - lukrativnější zaměstnání než manžel, tak to bylo taky z finančních důvodů. Ta finanční stránka byla ne jediná. O co se hlavně jednalo? Pracuji strašně ráda pro tuhle firmu a nechtěla jsem taky být doma moc dlouho, aby, aby prostě mě tu ještě chtěli, až se vrátím. Abych nezapomněla prostě organizační strukturu a takovýhle věci, abych nezapomněla [anglický] jazyk, abych nezapomněla software, ve kterém pracujeme. Takže těch důvodů bylo určitě víc, já jsem měla vlastně téměř dvouletou pauzu a řekla bych, že to je tedy až až. Já jsem byla rok nebo, osm, osm, devět měsíců jsem vlastně byla na rizikovém těhotenství a potom jsem byla rok s dítětem tedy doma. Takže rok a tři čtvrtě, ale na to, aby člověk zapomněl určité věci, je to až, až dost.“*

Ekonomické důvody hrály klíčovou roli také v rozhodování dalšího páru, kde muž měl výrazně nižší příjem než žena pracující jako soudkyně. Pan Dalibor uvedl: „*No tak hlavní důvody byly ekonomické, protože manželka vydělává víc než já, takže z toho důvodu jsme se rozhodli. Z toho důvodu jsme se rozhodli, že, že se vystřídáme po tom, po roce a půl, prostě té mateřské, no. Protože máme dům rodinný na hypotéku, takže prostě jsme si v podstatě museli našetřit nějaký peníze na tu dobu, co manželka bude na mateřské.... A s tím, co já jsem vydělával, tak prostě nám to vystačilo nějaký určitý čas a pak jsme byli domluvení, že pude, že puďu já na mateřskou a ona se vrátí do práce.“*

Podobná ekonomická situace se vyskytla i u dalších manželů (Radka a Anny), kde však navíc muž projevil výraznější touhu o děti pečovat. Finanční situace rodiny tomu velmi dobře nahrávala; pan Radek uvedl: „*Já jsem s nimi [dvojčaty] chtěl být doma, učit je, hrát si s nimi a tak. No a ten poslední pádný důvod, proč jako manželka, že se vyměníme, právě teďka byl finanční důvod. U nás to živí jako manželka, takže v podstatě jsme věděli, že nám teďko v září dojdou peníze, ty naspořené.“*

Výrazně vyšší plat ženy tak ve výše uvedených případech působil jako důležitý motivační prvek pro rozhodnutí rodičů, aby o malé dítě/děti pečoval muž. Samozřejmě však musela být splněna podmínka, že s tím budou oba rodiče souhlasit, k čemuž často přispěly další méně významné motivy a důvody na straně obou rodičů.

Ve druhé, rovněž často se objevující situaci **nemohl muž najít vhodné zaměstnání a tak bylo v zásadě nutností, aby se zaměstnala žena, která tuto možnost měla a případně to navíc pro ni bylo z určitých důvodů výhodné.** V jednotlivých případech se liší míra, ve které muž skutečně nebyl schopen najít práci a ve které se žena z nějakého důvodu zaměstnat chtěla. Například pan Pavel se vyjádřil následovně: „*No, já jsem takový trochu atypický v tom, že já jsem skončil práci, nebo mě skončil pracovní poměr a tím vlastně to nějak vzniklo, takže nebyl to ani nějaký takový nápad, že já zůstanu doma a že si vyměníme role, ale bylo to daný tím, že jsem prostě tu jinou práci neměl, no tak jsem zůstal doma, protáhlo se to – no, na takovouhle dobu, delší než jsem chtěl.“* (Respondent byl v době výzkumu stále nezaměstnaný, přestože formálně již musel celodenní péči o dítě s nárokem na pobírání rodičovského příspěvku ukončit kvůli věku dítěte.) Důvod však nebyl pouze v jeho „neschopnosti“ najít práci, nýbrž k němu přispělo i pracovní směřování a přání jeho partnerky Heleny, která uvedla více důvodů vedoucích k rozhodnutí, aby rodičovskou dovolenou čerpal partner. Ukázalo se, že významnou roli v rozhodování hrálo její uplatnění v zaměstnání: „*Takže muž nastoupil na mateřskou dovolenou jednak z důvodu, že mu skončila práce. Ale potom, já jsem taky musela nastoupit do práce, protože organizace, kde pracuji, se přestěhovala, zrovna se stěhovala a bylo potřeba zařídit spoustu věcí.... Je možné, že bych nemusela dostat to místo, že bych ho mohla opustit, protože to byla situace, kdy organizace potřebovala mít stálého kvalifikovaného pracovníka.... Takže teda i z toho důvodu jsem musela jít do práce, stejně bych to musela dělat a nebo bych to musela dělat při mateřské s*

tím, že bych si musela zajistit nějaké hlídání a pracovat exponovaně, což by asi nebylo, i když jsem to občas dělala, to nejlepší. Když člověk hlídá dítě, nemůže ho dát víc jak pětkrát za měsíc do zařízení a musí u toho pracovat, což je takové hodně náročné“.

Podobná situace nastala i v případě dalšího páru. Pan Karel skončil v zaměstnání přibližně v období, kdy jeho manželka Jana dostala výhodnou nabídku k nástupu do zaměstnání. Pokud by ji nepřijala, pravděpodobně by po skončení rodičovské dovolené uplatnění ve svém oboru (magistra v lékárně) sice našla, ale musela by dojíždět do vzdálenějšího města. Pan Karel popsal situaci následovně: *„No, bylo to tak vlastně, že manželka dostala nabídku zaměstnání, no a mě shodou okolností končilo zaměstnání, protože propouštěli... takže to byla víceméně shoda okolností, že to takhle se naskytlo, a tak jsem toho využil, nebo využili jsme, domluvili jsme se a využili jsme toho.“* Jeho manželka Jana ve své výpovědi potvrdila, že hlavním důvodem vedoucím k rozhodnutí, aby muž zůstal na rodičovské dovolené, bylo její zaměstnání: *„No bylo to hlavně to zaměstnání, protože mě se tady uvolnilo místo.... a nabídli mě, že bych tam mohla nastoupit zpátky. Takže to byl nejhlavnější důvod určitě, že jsem je [holky] nechala manželovi jako.... Manžel v té době tehdy dostal výpověď, říkám, zrušili to jeho pracovní místo, ale myslím si, že to tak bylo, nevím to už přesně a v podstatě začal hledat jiné, a tak jsme se domluvili, že já budu do práce a on bude hlídat holky. Tam bylo hlavně to zaměstnání, protože tady je to vlastně nejbližší, to je asi 7 kilometrů, kdežto kdybych jezdila do Brna, tak to [je] až 40 [kilometrů] a to by pak už byl problém...“*

V případě dalšího páru šel pan Milan na rodičovskou dovolenou proto, že z nedostatku práce ve firmě, kde pracoval, vykonával méně kvalifikovanou práci, než jakou jeho pozice vyžadovala, měl nízkou mzdu a lepší zaměstnání nebyl schopen najít: *„Já jsem vlastně odešel ze zaměstnání kvůli penězům a tím pádem jsem nastoupil na tu rodičovskou dovolenou.... S tím, že jsem byl za ředitelem v naší společnosti, že bych chtěl přidat a kdesi, cosi, ale prostě řekli mi, že je nás tam dvacet, i když jsem na třetí příčce jako, že jsem jako, že bych měl nárok, tak prostě není práce, protože byla to firma, která dělala v úkolech, a ta práce tady není, takže když se práce do fabriky nepřivezla, tak prostě jsem chodil a hrabal jsem listí, odhrnoval sníh, prostě takové věci.“*

Tazatelka: *„Můžu se ještě zeptat? Takže vy jste nejdřív šel za zaměstnavatelem, jestli by přidal, v případě, nebo když nepřidal, tak jste šel s tím, že si teda vezmete vlastní rodičovskou?“*

Milan: *„Ano.“*

Jeho manželka Iva však důvody, pro které pan Milan využil rodičovskou dovolenou, popsala poněkud jinak a akcentovala výhodu, jakou to mělo pro ni. Šlo o získání pracovní smlouvy v zaměstnání na dobu neurčitou, tedy získání stabilnějšího zaměstnání, navíc v místě bydliště a za výhodných platových podmínek. Manželovu nespokojenost v zaměstnání přitom zcela pominula: *„Tak hlavní důvod byl práce, protože mě nabídli, já jsem měla do té doby na vlastní určení vždycky smlouvu, i když jsem byla absolvent. Nevím, tak, tak to u nás je. Buď to vezmete nebo ne. No a pak mi tady nabídli v X (název města) práci a bylo to výhodnější i finančně. My jsme potřebovali zaplatit, tady je docela vysoký nájem....“*

V dalším případě hrálo roli skutečně především špatné uplatnění muže na pracovním trhu, které bylo do značné míry způsobeno jeho zdravotním stavem. Pan Ivan popsal důvody vedoucí k jeho rodičovské dovolené následovně: *„No důvody, důvodem hlavním bylo v podstatě, že já jsem v částečném invalidním důchodu a já mám prostě omezenou práci. Normální práci, nemůžu na ruky, nemůžu na průdušky...., no prostě zdravotní důvody, takže jsem nemohl sehnat práci, no a jí [manželce] z práce volali, že by jí vzali, no tak šla. Vlastně to tak bylo o penězích, no. O ničem jiném to nebylo. O penězích, a já už nějaké zkušenosti s děckama mám, takže pro mě to nebyl problém.“* Jeho manželka přitom udala stejné důvody, které ji vedly k návratu do práce a přenechání rodičovské dovolené manželovi.

Podobně se i pan Miloš a jeho manželka Tereza rozhodli, že muž využije rodičovskou dovolenou proto, že neměl zaměstnání. V tomto případě nebyl na jeho ženu vyvíjen žádný tlak ze strany zaměstnavatele, aby nastoupila zpět. Shodou okolností se to však ukázalo jako výhodné, jelikož nastoupila na vyšší pozici. Pan Miloš o motivech řekl: „*No určitě hlavním důvodem bylo, já jsem přišel o práci - prostě jako číšník, zkrachovala hospoda a přišel jsem o práci. Nemohl jsem v ten moment někde sehnat druhou, tak jediné, co nás napadlo východisko, že manželka půjde zpátky a - jako do práce, kde pracovala - ona to měla jisté, no a já zůstal s malým. Tak to bylo takové jediné, co nás napadlo v ten moment, a jako mně to nevadilo určitě. Manželka, u ní taky si myslím, že [to] nevadilo. Nic jiného tam nebylo, žádná myšlenka nebo žádná nabídka práce pro mě, takže nic jiného nezbyvalo.*“ Z výpovědi vyplývá, že v dané situaci byla významná i ochota pan Miloše situaci rychle řešit tímto způsobem. Jak později uvedl, brzy poté, co zůstal doma, dostal několik nabídek na zaměstnání, které však nevyužil, protože jeho žena již do práce nastoupila a on byl se svojí novou zkušeností v zásadě spokojený.

Z výše uvedených nejčastěji uváděných a nejvýznamnějších důvodů, které přiměly rodiče, aby otec pečoval o malé dítě/děti a žena chodila do zaměstnání/podnikala, je zřejmé, že tyto modelové situace jsou pouhým zjednodušením reality, ve které se podílelo na rozhodování daleko více faktorů. Dva hlavní důvody - vyšší plat ženy a nezaměstnanost muže – byly doplňovány dalšími méně závažnými důvody, které nicméně byly důležitými faktory pro konečné rozhodnutí. Na základě zjištění tohoto výzkumu i výše prezentovaných údajů z výzkumu HRZ05 se nicméně domnívám, že jiní rodiče by se při „stejně“ ekonomické situaci rozhodli jinak a muž by doma s dítětem nezůstal. Ať již proto, že by to z nějakého důvodu sám nepovažoval za vhodné nebo by si to nepřála jeho manželka/partnerka, případně by rodiče tato možnost řešení celé situace vůbec nenapadla.

Ve více rodinách se mnohdy také vyskytovaly další významné (i když velmi různorodé) důvody pro volbu otce zůstat na rodičovské dovolené. Například hrálo při rozhodování rodičů roli časové vytížení muže ve vztahu k jeho platu (Hynek a Václav), kdy muž s rodinou prakticky nebyl a žena byla schopna vydělat přibližně stejné množství peněz s vynaložením menších časových ztrát (na rozdíl od muže pracovala v místě bydliště), ukázalo se pro rodinu jako celek výhodnější, když doma zůstane otec a bude se věnovat péči o dítě/děti, které by jinak viděl velmi málo. Na rozhodování se rovněž podílely plány na možnost přivýdělků muže či jeho práci na přestavbě domu (Martin, Ladislav, Tomáš, Dalibor).

Pouze v pěti případech (25 %) bylo výrazným důvodem skutečné přání muže věnovat se dítěti/dětem, i zde však většinou ke konečnému rozhodnutí přispěly další okolnosti - muž nebyl příliš spokojen se svým zaměstnáním nebo žena měla vyšší plat. O svých vnitřních motivech a přesvědčeních se respondenti vyjádřili následovně:

Petr: „*Jako moje představa byla, a to mě mile překvapilo, když jsem, já jsem vlastně vedl za mlada turistický oddíl, jednou jsme se s holkami, které tam s námi byly, bavil a jako ony říkaly, jak se netěší na to, až budou na mateřské, a já jsem, já jsem naopak říkal, že, že prostě, tehdy byla mateřská dvouletá, že si myslím, že by to mělo být tak, že první rok se má starat maminka, svoje si odkojit, a pak o to dítě se má starat tatínek. A velmi mě překvapilo, že po nějakých dvanácti letech, to v podstatně nastalo úplně; no deseti. Úplně stejným způsobem, když dceři byl rok, takže jsem, že jsem na tu mateřskou prostě nastoupil a neviděl jsem v tom nějaký problém... Neměl jsem s tím problémy, připadalo mi to jako naprosto přirozené řešení v té situaci [manželka studovala], které jsem si nemusel už nijak zdůvodňovat, protože jsem to měl podvědomě vyřešené.... Ale jako rozhodně jako ta situace mi to rozhodnutí ulehčila, protože to opravdu, opravdu bylo všestranně, všestranně srozumitelné a, a jako vlastně nejjednodušší řešení, nebo aspoň to tak vypadalo. Pak se ukázalo, že to není tak snadné, ale, ale ne ve vztahu k tomu dítěti.*“ Jako problém se v tomto případě projevil zásadní nedostatek

financí v rodině, která tím, že žena studovala, nedosáhla ani na životní minimum. Pomoc ze strany státní sociální podpory, kterou rodiče očekávali, v tomto případě selhala, protože při standardním vykazování příjmů za předchozí rok, kdy muž ještě pracoval, se takové finanční problémy v rodině ještě neprojevíly.

Dalšímu respondentovi (Ota) připadalo výhodnější věnovat čas vlastním dětem, než ho trávit v práci, která jej příliš neuspokojovala: „...spousta věcí by se o tom dala ještě říct no. Pak taky, přeci jenom jako mi přišlo smysluplnější, i když je to samozřejmě větší práce než chodit do zaměstnání, být s dětmi doma, protože to máte dvacet čtyři hodin denně, kdežto v práci to zapíchnete, jdete domů s čistou hlavou a máte klid. Tohle to je prostě furt - v noci, přes den, takže práce je to určitě větší, ale připadalo mi smysluplnější tuhleto investici investovat do svých dětí než do nějakých blbých úkonů v práci. No asi tak. To byl asi hlavní důvod, tenhle.“

Pan Michal se zcela jasně vyjádřil o svém přesvědčení, že o dítě by měli pečovat oba rodiče a důvody svého rozhodnutí využít rodičovskou dovolenou popsal následovně: „No tak ty důvody byly dva. Jednak si myslím, že je správné, že by to dítě mělo možnost sblížit se plně v tom nejužším slova smyslu s matkou, a myslím si, že i s tím tatínkem to jako není špatné. A druhý důvod byl teda ten, že já pracuji ve zdravotnictví a upřímně řečeno, vlastně z toho platu, který mám možnost si v tom zdravotnictví vydělat, nebylo možné uživit prostě tři lidi...“ Druhý důvod tedy byl pracovní-ekonomický.

Podobně bylo přání věnovat se péči o vlastní dítě/děti přítomné i u dalších respondentů, kteří ho díky souhře dalších okolností mohli v praxi uplatnit. Jednalo se o pana Kryštofa, který o důvodech svého odchodu na rodičovskou dovolenou řekl: „No, tak těch důvodů bylo víc. Jednak moje žena má vyšší vzdělání, je lékařka, a byly tam i důvody nějaký finanční a taky to, že si potřebovala a chtěla udělat atestaci z psychiatrie.... A já jsem na tu mateřskou docela chtěl; neměl jsem moc co nabídnout, co se jako týče z ekonomického hlediska, protože moje žena potom vydělávala skoro dvakrát tolik než já....“ Rovněž pan Radek si v rodině prosadil své právo zůstat na rodičovské dovolené: „Já jsem s nimi [dvojčaty] chtěl být doma, učit je, hrát si s nimi a tak.“

V některých rodinách naproti tomu bylo rozhodování založeno na **výraznějším přání ženy, aby muž zůstal doma s dítětem**. Důvody, které ženy k tomuto směřování vedly, byly různé, ale v zásadě se vyskytly dva nejhlavnější. Ten první spočíval v tom, že se **žena chtěla vrátit do zaměstnání, aby neztratila výhodnou pozici**. Paní Alena tak přiměla svého muže aby zůstal na rodičovské dovolené ze dvou důvodů. Jednak se obávala, že pokud by se do půl roku nevrátila, zaměstnavatel by ji sice zaměstnal, ale přeložil na jinou a jí méně vyhovující pozici (průvodčí Českých drah, pokladní), a jednak tím vylepšila finanční situaci rodiny, jelikož si manžel při rodičovské dovolené přivydělával a zároveň pracoval na rekonstrukci vlastního domu, což by ona jako žena dělat nemohla. (Alena: „... A on [muž] když vlastně zůstal doma, on měl opravdu větší jistotu, že ho zpátky vezmou. To je taky v tom, jo? Že když opravdu je ta větší jistota, že ten člověk tu práci zpátky dostane, tak proč by nezůstal doma?“)

Podobně se i paní Jitka raději vrátila do zaměstnání, kde tím posílila svoji pozici a reálně plánuje, že bude zaměstnavatelem na několik let vyslána, i s celou rodinou, pracovat v zahraničí. S tím se pojí i to, že pro jejího manžela, který podniká jako architekt, není tolik důležité se v současnosti na pracovním trhu v Čechách prosazovat, protože ho bude muset stejně díky pracovnímu uplatnění své ženy brzy opustit. Paní Jitka říká: „...my jsme vlastně přišli na to, že pro, objektivně pro nás je lepší, když já půjdu, co nejdřív do práce ... než aby se [manžel] snažil hledat něco, co nakonec stejně nebude jemu vyhovovat [další zakázku], že bude lepší, když já nastoupím do práce a ono je to taky spojeno s tím, že očekáváme, že pojedeme ven, což je mnohem, mnohem víc peněz než je tady. Takže my bychom se takhle nerozhodli, pokud bych měla zůstat na ministerstvu v Praze, protože ten plat by nás neuživil.“

Nebylo by to prostě perspektivní z těchhle důvodů. My vlastně dneska žijeme do velké míry z rezerv - z toho, co máme - a počítáme s tím, že, že za ten rok pojedeme do zahraničí [kde budu pracovat]“.

Druhý důvod, který ženy přiměl k tomu, že rodičovskou dovolenou přenechaly svým partnerům, vycházel do značné míry z **pocitu, že ženu dlouhodobý celodenní pobyt doma s dítětem příliš neuspokojoval a chtěla se rovněž realizovat v zaměstnání.** Je těžké posoudit, nakolik tento důvod hrál v jednotlivých případech roli. Při podrobnější analýze rozhovorů lze tento motiv alespoň v nějaké míře vystopovat u respondentek Heleny, Pavlíny, Moniky, Alice, Mariky, Aleny, Jitky a Radky. Jedná se o poměrně citlivou oblast, o které respondentky většinou přímo nehovořily a některými zřejmě nebyla na vědomé rovině ani posuzována. V této oblasti by bylo nutné provést hlubší psychologický rozbor motivačních preferencí. Explicitně se o tomto pocitu zmínily především dvě respondentky. Paní Alice hovořila o motivech vedoucích k tomu, že čerpání rodičovské dovolené zcela přenechala svému manželovi (má tři děti a vždy čerpala pouze mateřskou dovolenou): *„Bylo to na základě v podstatě vzájemné domluvy, ještě než se děti narodily, tak jsme se takhle dohodli, s tím, že nám to i vyhovovalo vzhledem k tomu, že manžel v zaměstnání, v kterém byl, tak nebyl až tak spokojen a byl i hodně nemocný. Takže prostě nám to všechno vyšlo tak akorát, že nám to prostě vyhovovalo tak, jak to bylo a už jsme to tak nechali. Já jsem v podstatě taky spokojenější mezi lidmi, protože já nevím, jak bych zvládala situaci jako takovou, být doma s dětmi. Prostě mně to vyhovuje takhle, jak to je. Já pracuji na směny, takže v podstatě já během toho měsíce jsem jenom osm dní v kuse pryč, jinak já mám další vlastně noční, no o nočních v podstatě se jich to netkne, protože to odjedu ve čtvrt na šest večer, no a ráno, když se vrátím, tak oni ještě spinkají, takže já bych řekla, že je to naprosto vyhovující. Že zas tak zásadně dětem nechybím, že prostě těch osm dní se dá zvládnout.“*

Paní Radka se naproti tomu rozhodla až během rodičovské dovolené. Dospěla k přesvědčení, že jí stávající situace příliš nevyhovuje, pociťovala sociální izolaci, a proto se s manželem dohodla a přibližně když bylo dítěti rok a půl, vrátila se do zaměstnání a na rodičovskou dovolenou nastoupil on. Nepříjemné pocity, které zažívala během rodičovské dovolené, popisuje následovně: *„Nechci říkat absolutní izolaci, ale izolaci. Přesto, že jsem měla okruh maminek nebo kamarádek, které byly stejně staré, tak povídaly jsme si o tom tématu. Staly jsme se čerstvými maminkami, probíraly jsme maminkovská témata. Ale mně jako to potom, po určitém čase přišlo prostě jako, jako, jako prostě jedno téma - monotematické rozhovory. Plus, plus prostě, asi jsem postrádala svoje dřívější zaměstnání, které jsem shledávala celkem zajímavým. A já jako nevím. Chybělo mi asi nejvíc - sociální izolace bych řekla. Prostě že jste 24 hodin denně s tím miminkem, miminkem, který milujete, ale po několika měsících už prostě pociťujete takovou bariéru, přestože se snažíte sledovat televizi, zprávy, tisk číst, tak já jsem to pociťovala jako dost velkou bariéru, izolaci, nemožnost probrat takzvaných v uvozovkách dospěláckých témat s dospělou osobou - asi tak bych řekla.“*

V některých případech při rozhodování hrála roli i skutečnost, že žena pracovala ve směnném provozu a předpokládala, že bude mít více času muži pomáhat v péči o dítě a domácnost (Alice, Alena). Na rozhodování rodičů se vedle toho často podílelo i vědomí, že muži jsou k dispozici další osoby - obvykle prarodiče dítěte -, které mu s péčí mohou pomoci (Matěj, Karel, Martin, Tomáš, Dalibor, Václav). Ve většině případů se samozřejmě rodiče rozhodovali společně a faktorů, které jejich rozhodnutí ovlivnily, je mnohem více a je těžké je přesně popsat. Ty, které jsem zmínila výše, byly nejvýraznější a ve výpovědích respondentů se vyskytovaly nejčastěji.

Zcela zřejmě přitom existovaly i faktory respondenty neuvědomované, a při rozhodování rovněž hrály roli i osobnostní rysy obou rodičů, jejich vzájemný vztah, jakož i vztah k dětem. Někteří respondenti explicitně deklarovali svoji náklonnost k dětem či

uspokojení, které jim péče o ně přináší. Důležité nicméně je, že většina respondentů jako motivy k rozhodnutí uváděla primárně ekonomickou situaci rodiny, a proto, abych se dozvěděla i další důvody, jsem často musela klást doplňující otázky. Domnívám se, že je tomu tak mimo jiné i proto, že prvoplánově ekonomické vysvětlení je v naší společnosti snadno srozumitelné a jasné. Je to zřejmé i z výsledků výzkumu CVVM, kdy lidé uváděli jako nejčastější důvody pro to, že muž je na rodičovské dovolené, za prvé nezaměstnanost muže a za druhé lépe placenou práci ženy. Specificky vystihuje zjištěnou situaci popis tohoto zjištění: „Lidé při výběru důvodů kladli jednoznačně důraz na vnější, „objektivní“ faktory, nikoli na motivaci či „vnitřní“ potřebu mužů.“ (Maříková, Radimská 2003: 57). Tato vysvětlení byla přitom převážně hypotetická, protože většina respondentů ze svého okolí žádného muže na rodičovské dovolené neznala. Korespondují však s celkovým hodnotovým nastavením společnosti, kterou je odchod muže na rodičovskou dovolenou vnímán jako něco výjimečného, k čemu ho mohou donutit jen naléhavé vnější okolnosti. Pro muže, kterých se to týká, je pak nejsnadnější uvést jako rozhodující důvod ekonomickou situaci rodiny, což se v převážné většině případů zakládá na pravdě (i když to třeba není celá pravda) a navíc to většina lidí z okolí snadno přijme a pochopí. Do vysvětlování dalších důvodů jako například touhy otce pečovat o vlastní dítě nebo vhodnějších osobnostních rysů muže (vyrovnanost) oproti ženě (nervozita, ambicióznost) pro péči o dítě se tak rodiny, kde o malé děti pečují muži, většinou nepouští. Vzdálenému okolí je snazší říci vysvětlení, že například „žena vydělává víc peněz“ a více neproblematicky celkové motivy, které za rozhodnutím rodičů stály. Dokazuje to i výpověď pana Petra, jehož žena studovala, a aby mohla školu dokončit, rozhodl se celodenně pečovat o dítě. Zaměstnání měl a jeho žena nevydělávala, bylo to tedy pro ně z krátkodobého hlediska ekonomicky nevýhodné a sám se vyjadřuje o reakcích sociálního okolí: „Že by s tím byly nějaké problémy to ne, spíš to prostě nešlo vysvětlit, jaká, jaká je moje motivace, že dělám takovýhle věci. Ale říkám, říkám, to je prostě tím, že v té době, v tom roce 2000 to byla velmi neobvyklá věc...“ Jak se zmínil, již dříve cítil, že by (tehdy ještě mateřská) dovolená měla být rozdělena mezi matku a otce. Jeho dřívější myšlenka se tak naplnila a této zkušenosti si velmi váží. Přesto s druhým dítětem již doma nezůstal, především proto, že mu to neumožnila finanční situace rodiny.

Faktem zůstává, že **ekonomická stránka hraje významnou úlohu v rozhodování rodičů** a pokud to ekonomická situace rodiny neumožní, muž doma s dítětem prostě nezůstane. Výjimkou mohou být pouze případy, kdy se matka není schopna o dítě starat, ať již z jakéhokoliv důvodu. Dosud tedy platí, že ekonomická stránka je jedním z nejdůležitějších motivačních činitelů rozhodnutí, aby rodičovskou dovolenou využil muž. K výraznějšímu rozšíření ideje aktivního otce, podílejícího se společně s partnerkou na péči o děti a domácnost dosud v ČR nedošlo. Vlastní iniciativa otců hlásících se o svá práva pečovat o děti se tak v praxi vyskytuje pouze ve zcela výjimečných případech.

3.3 Reakce sociálního okolí vůči rodinám s otci na rodičovské dovolené

Jelikož je muž na rodičovské dovolené v Čechách stále považován za něco výjimečného, jak ostatně ukázal i výzkum HRZ05, je důležité zjistit, jakým způsobem na takové muže jejich sociální okolí pohlíží a jakým způsobem reaguje při interakci s nimi. Pokud by byl odsudek okolí skutečně velký a jeho chování směrem k otcům na rodičovské dovolené nepřátelské, lze se domnívat, že tento sociální tlak sám o sobě přiměje mnoho mužů, aby se podobné situaci raději vyhnuli. Na následujících stránkách je pojednána problematika reakcí okolí na otce a matky z rodin, kde muž pečuje celodenně o malé dítě, a to na základě výpovědí samotných aktérů o jejich zkušenostech a hodnocení situace. Jedná se tedy o konkrétní případy, které jsou významně ovlivněny sociálním prostředím, ve kterém se rodiny pohybují, a dále vlastní identitou a povahou jedince, kterého se reakce okolí týká. Velmi obecně lze říci, že reakce okolí vůči respondentům byly v zásadě takového rázu, že vesměs

neměli problém se s nimi vyrovnat. Přímé negativní reakce se podle líčení respondentů objevovaly méně často než reakce pozitivní.

3.3.1 Reakce příbuzných a známých

Způsob, jakým reagují známí a příbuzní lidé na rodiny s otci na rodičovské dovolené, lze podle náplně rozdělit na tři základní postoje: pozitivní, neutrální a negativní. **Respondenti přitom nejčastěji poukazovali na skutečnost, že většina jejich okolí vnímá jejich situaci neutrálně nebo pozitivně**, i když se vyskytují i lidé, kteří se jim diví nebo dokonce přímo vyjadřují své negativní hodnocení toho, jakým způsobem se rozhodli zorganizovat péči o dítě a domácnost. Přímé reakce vůči respondentům od jejich vzdálenějšího okolí nebývají většinou negativní, neboť vzdálenější známí nemívají potřebu se se svým přesvědčením svěřovat tomu, koho by tím odsuzovali. Tím spíše, když je navíc negativní. V tomto smyslu se vyjádřila například paní Eva: „...ze začátku, když jsme to navrhli,[že] já půjdu do práce a Josef bude doma, tak všichni prostě jako koukali, jestli, jo, nebo co to bylo, a on jako málokdo vám řekne do očí: ‚prosím tě, vždyť‘. Jako do očí opravdu říct třeba: ‚ty jsi chlap, ty se postarej, ta ať je u dětí‘. To vám nikdo do očí neřekne, co si myslí. To akorát od těch nejbližších, kdo pak třeba, já nevím, jako můj otec bych řekla, že by ne pohrdal, nikdy by to [sám] neudělal, a svým způsobem jakoby naznačil, že by měl Josef, i kdyby měl jít někam 50 km od rodiny, prostě měl by on se starat.“ Respondenti tak často negativní reakce mohli spíše tušit z narážek a poukazů, nebo z toho, co se k nim doneslo oklikou. S přímými výčitkami kvůli svému netradičnímu rozhodnutí pečovat o dítě se naproti tomu buď nesetkali nebo je nepovažovali za natolik významné, aby si je zapamatovali a mohli o nich hovořit.

Závisí jistě i na osobnosti jedince, jak reakce svého okolí vnímá. Většina mužů popisovala reakce okolí spíše pozitivně a případné negativní poznámky obrátili v žert. Například pan Matěj si rodičovskou dovolenou velmi pochvaluje a o tom, jaká je to výborná záležitost, přesvědčil i své okolí: „říkám, opravdu si to užívám, je to parádní, a chlapi mi to hodně závidí, opravdu závidí.“ Naproti tomu výpověď jeho manželky ukazuje, že tomu tak není úplně vždy, a že schválení situace, pro kterou se rozhodli, pochází především od žen: „Všichni se diví, ale většina to spíš, ... takhle ženský to spíš schvalují, ženský jako, ty jsou pro a chlapi, jak říkám, některý, dva z deseti prostě, že by zůstali taky okamžitě a vážně to mysleli, no.“

Pan Hynek vnímal reakce svých známých následovně: „No, byl jsem, podle mého názoru jsem byl velký hrdina jako (smích). Jako ženský to obdivovaly, tak jako možná trochu závistivě říkali té Jarmile: ‚to je teda jako borec, že to zvládne‘. Ale vždycky, vždycky je fakt, že ženský mi říkaly ‚no jo, ale ty ještě nevíš, co tě čeká, protože ty si myslíš, že to je právě jenom to, starání se o dítě‘ Tak sem byl takový hrdina a ti chlapi zase říkali jako, no ale ne, ne, ne, že by třeba říkali, že se jako posmívali, to sem nezažil, že by někdo říkal ‚jo, ty jsi prostě jako baba, budeš někde tam prát‘. Ne jako. Zase vyzvídali a, ale některý říkali, že jako jsem se, že dobrý, že nemusím nic dělat, že to je paráda. To jsou právě ti, co neví o co jde, tak říkali, že to je docela výhoda, že jsem se ulil z práce. Tak takové byly reakce. Jako s nějakou negativní, nevím, ani jak by to dokázal podat, že by, že by, to nevím, neslyšel jsem to. Nevím, nezažil jsem to, proč by to někdo měl říkat. Jedině, že by se posmíval, ale to je takové dětské spíš. Ne, tohle sem jako nezažil. Byl jsem takový hrdina prostě, taková, taková rarita (smích).“

Pan Karel, který celodenně pečoval o dítě již v roce 1993, kdy to bylo ještě velmi výjimečné, řekl: „Samozřejmě na dědině a všude to byl šlágr nebo člověku se nedonese už jak to bylo ve skutečnosti. Samozřejmě navenek, když jsem se potkal nebo uviděl, tak to měli trošku srandu nebo bavili se o tom s humorem, no ale věřím, že řada lidí to odsoudila, i když to do očí mě přímo nikdo neřekl, ale to je dané tím, že to bylo atypické. Že to nebylo běžné a samozřejmě každá taková anomálie nebo odchylka od normálu vyvolává protireakci a kór u

lidí, kteří nemají takový rozhled, což na dědině taky najdete. Takže věřím, že to bylo i kriticky viděné, ale co jsem se takhle bavil, tak si z toho spíš dělali legraci nebo srandu a tak, že su na mateřské, no. Ale já jsem na to dokázal taky s humorem odpovídat, netrápil jsem se s tím.“

Tazatelka, *„Takže necítil jste se nějak divně, že by na vás koukali?“*

Karel: *„Ne, ne, to určitě ne a říkám, já už dělám 14 let na obci v zastupitelstvu, tak už jsem řadu řešil, řadu věcí musel řešit, a naučil jsem se mít nadhled nad tím a říkám, brát to s humorem a nebrat to moc vážně, a těch kritik co tady byly sousedský vztahy a to, a toho jsem tady prožil už hrozně moc. Rozhodně bych se tím netrápil, ale věřím, že to tak bylo, že byli lidi, kteří mě fandili a vyptávali se a tak, a byli lidi, kteří to kritizovali, no. Třeba, že nedělám a že si to беру jako ulehčení, že manželka musí dělat a já jsem doma.“*

Rovněž pan Václav popisuje spíše kladné reakce, se kterými se setkal ze strany svých kolegů v práci (mužů) a kamarádů: *„Že se taky tak jako smáli a říkali, že budu kojít nebo takhle. Ti to brali ze srandy. Ale řekl bych, že taky jako by trochu záviděli. Ale to spíš jako, že bych byl doma. ... Záporný jako nic - s tím sem se nesetkal, že by mě nějak odsuzovali nebo takhle. Spíš tak kladně to brali.“* A podobně se například pan Tomáš nesetkal s žádnými výrazně nepříjemnými reakcemi okolí, naopak spíše s reakcemi kladnými či neutrálními: *„Lidem to bylo jedno (smích). Na to nikdo nekoukal. Všichni na mě koukali s obdivem.“* Dvě respondentky (Věra a Alice) se navíc zmínily o skutečnosti, že jejich muž je velmi obdivován dětským lékařem, případně sestrou za to, že se dokáže postarat o malé dítě, což u otců není vždy zvykem.

Většina respondentů byla tudíž sociálním okolím přijímána (nebo to tak alespoň vnímala) v zásadě tak, že jim to nečinilo žádné závažnější problémy. Častý přitom byl obdiv žen směřovaný k otcům na rodičovské dovolené, především proto, že právě ženy z vlastní zkušenosti ví, jak náročná péče o dítě a domácnost je. Pozitivní reakce mužů byly častěji založeny na jisté závistí muži, který zůstává doma na „dovolené“ a nemusí chodit do práce. Tento postoj zaujímal především ti muži, kteří si nedokáží představit povinnosti, které jsou s péčí o děti a domácnost spojené, a vnímají toto období skutečně jako svého druhu dovolenou. Uvědomělejší muži pak otcům na rodičovské dovolené vyslovovali obdiv za to, že jsou schopni o dítě/děti a domácnost pečovat.

Pozitivní reakce však nebyly jediné, se kterými se respondenti setkávali. **Celkem 16 respondentů připustilo, že se setkali od svých příbuzných nebo známých s negativní reakcí na situaci otce na rodičovské dovolené.** Mnohdy šlo pouze o to, že se okolí podívovalo nad volbou rodičů a občas si neodpustilo nějaké nepříjemné poznámky. To je způsobené jednoznačně tím, že jak otec pečující o malé dítě, tak i matka, která živí rodinu a dítěti/dětem se tolik nevěnuje, porušují tradiční genderové role, což jejich okolí nepříjemně vždy kladně. Reakce mužů přitom byly častěji negativní než reakce žen. Například paní Jarmila řekla: *„Bylo spoustu mužů, kteří se prostě divili Hynkovi, že jde, i když spousta zase kamarádů říkalo, že to má dobrý, že je doma, že si užívá, ale nevím kolik chlapů by to takhle zvládlo, no.“* Pan Miloš se vyjádřil o reakci okolí následovně: *„Tak reakce. No někteří, někteří naznačili, že sem k tomu já tak [dobře] přistoupil. A spousta zas bylo kamarádů, kteří mě popichovali, jo, že su ženská, že sem zůstal doma na mateřské a takové ty nemístné připomínky. Ale jako já sem to přešel. Pochopitelně, že oni někteří třeba neměli vůbec děcko, nemohli o tom mluvit, že? Nemohli srovnávat mě s nim. Nevěděli, v jaké sem byl situaci. Samozřejmě, já jsem byl takový pyšný otec v ten moment.“* Většinou byli muži natolik psychicky silní, že se s negativní reakcí svého okolí dokázali vypořádat a nepůsobila na ně nijak výrazně depresivně. Pan Lubor tak hovořil o poměrně velké skupině kamarádů, která se na něj dívá negativně: *„... což jako ty kamarádi se na to dívají jako s šíleným despektem, takoví ti samci, kteří prostě, takoví ti egoisti ... Reakce okolí mých kamarádů, je víc skupin těch kamarádů, takový ti, kteří chápou, jako že to není legrace, být s těmi dětmi doma. Takoví ti, co se i snaží chodit z práce dřív domu, pomáhat těm ženám prostě s domácností a dětmi a*

tak dále, snaží se i nějak si ty děti užít. A pak ta druhá skupina, opravdu takoví ti živitelé, kteří řeknou, 'tady máte peníze a starejte se', a pak s nimi tráví nějaké ty víkendy ... [jeden takový kamarád] mi jako vždycky říkal: 'Prosím tě co blbneš, ty jsi se zbláznil jako, proč jsi s nimi doma, ty máš být v práci. Ty máš vydělávat. Já říkám: 'Jo, já bych klidně chodil vydělávat, ale pro nás je to hloupost, abych já chodil vydělávat peníze, který manželka vydělá úplně bez problémů, protože ta má svoji vlastní firmu ... ' Jinak já na tu reakci okolí kašlu, je mi to úplně jedno, protože vím, že když my dva, s mojí manželkou Monikou budeme fungovat dobře a budeme pracovat, tak nebudou vlastně nikdy žádné problémy...“ Z uvedené výpovědi je zřejmé, že skutečnost, že otec na rodičovské dovolené porušuje zažitý stereotyp muže jako živitele rodiny, je poměrně významná a otcům mnohdy okolím připomínaná, a to především ostatními muži. Ženy, které většinou ví, co péče o děti a domácnost obnáší, a jsou si vědomé její náročnosti, muže častěji obdivují, že se k této nelehké povinnosti rozhodli a že ji zvládají. Potvrzuje to například paní Monika (manželka Lubora), která se snad nejvýrazněji ze všech respondentů vyslovila o negativních reakcích okolí: „reakce žen jsou kladné a reakce mužů z 90 % vysoce negativní, že se zahazuje s tím a že ukončil kariéru, a že je zřejmě neschopný v kariéře a prostě až výsměch, jo? A potom, potom to obracej do toho, že se nechává vyživovat ženou, a že jako manželka si ho kupuje tím, že vydělává a podobně. Jako opravdu hrozně mě překvapilo, a byly to reakce třeba i jeho dobrých předtím kamarádů, které kvůli tomu ztratil, protože jim vůbec nešlo vysvětlit, proč, nebo ani nechtěli. Bylo to nepochopení. Pak byla reakce těch 10 %, která byla spíš taková uznávající a smeknutí před tím, že byl schopen se vzdát i kariéry, protože to není vůbec jednoduché. Takže takhle se to vyvíjelo, to bylo hrozně nepříjemný. S tím jsme taky nekalkulovali, že by to někdo mohl vnímat až tak hodně negativně, jo?“ Přestože jsou oba vysokoškoláci, reakce jejich okolí (často i vysokoškolsky vzdělaných lidí) byla mnohdy odmítavá, především ze strany mužů, což samozřejmě nebylo pro respondenty příjemné.

O tom, že jeho i jeho ženu okolí vnímalo negativně, se zmínil i pan Martin, který se s touto skutečností podle vlastních slov těžce vyrovnával. Reakce a přesvědčení okolních lidí popsal následovně: „Že ženská má sedět, vy víte kde, s dítětem na zadku. Jenže když ty finance byly absolutně obrácený, takže to nešlo.“

Tazatelka: „Takže se dá říct, že byly tedy spíš negativní, ty reakce toho okolí?“

Martin: „No.“

Tazatelka: „Jak jste se s tím vyrovnávali?“

Martin: „Těžce, no.“

Podrobněji však již respondent o tomto problému hovořit nechtěl. Jeho manželka se přitom s negativními poznámkami známých vyrovnávala lépe.

Několik respondentů (5) připustilo, že se setkali se záporným hodnocením i od svých nejbližších příbuzných, nejčastěji ze strany svých rodičů či rodičů partnera, přičemž častěji opět od mužů. Pan Matěj se zmínil, že tchán byl proti rozhodnutí, aby zůstal doma s dětmi on, a rovněž i jeho manželka Pavlína řekla o svém nástupu do práce a přenechání rodičovské dovolené manželovi: „Akorát tatínek to nesl těžce.“ Podobně i otec paní Evy byl přesvědčen o tom, že by její muž měl živit rodinu a nikoliv využívat rodičovskou dovolenou. Manželé Alice a Ota se setkali s rozsáhlejší negativní reakcí od svých rodičů, jak se vyjádřila paní Alice: „Tak co se rodiny týče, tak bych já řekla, že se na to doted' tváří dost špatně, protože prostě manžela považují za ulejšáka a flákače. Já na to mám opačný názor, já si nemyslím, že je ulejšák a flákač, já bych to nechtěla dělat.“ Její manžel se přitom stará již o tři děti, což skutečně obnáší velké množství práce.

Negativní reakce se tedy vyskytují, nicméně rodiče se s nimi dokáží většinou poměrně dobře vyrovnat. Otcové na rodičovské dovolené jsou nejčastěji obviňováni ostatními muži z toho, že neživí rodinu, nebudují kariéru a chovají se jako ženy. Ani jejich partnerky se nenacházejí ve snadné situaci. Musí se vyrovnat s odkazy na tradiční roli ženy - matky

celodenně pečující o své děti, především v jejich raném dětství. Na základě této, ve společnosti obecně sdílené normy, někdy dokonce dochází k internalizaci přesvědčení, že jsou „špatné matky“, nevěnují-li se celodenně svému potomkovi. Nebo se musí smířit přinejmenším s jemnějšími výtkami ze svého okolí o tom, že přichází o neopakovatelné zážitky spojené s péčí o malé děti.²⁹ Z výpovědí respondentů vyplývá, že obeznamenost lidí s možností využití rodičovské dovolené otci stoupá, nepochybně především díky mediální propagaci. Většina populace však žádného otce čerpajícího rodičovskou dovolenou osobně nezná. Tím je způsobena situace, že takový muž působí na většinu svého okolí spíše zvláště, „jako rarita“, jak se někteří respondenti vyjádřili. Tato netypická situace je však ve většině případů přijímána spíše kladně, především ze strany žen. Na rodiny s muži na rodičovské dovolené, reagují negativně spíše muži, jsou to však případy menšinové.

3.3.2 Reakce zaměstnavatele na žádost mužů čerpat rodičovskou dovolenou

Při bližším pohledu na **reakce zaměstnavatelů vůči mužům, kteří se rozhodli přerušit práci a čerpat rodičovskou dovolenou, bylo zjištěno, že jsou ve většině případů korektní.** Mužů, kteří odcházeli ze zaměstnání na oficiální rodičovskou dovolenou, kdy má zaměstnavatel ze zákona povinnost držet jim pracovní místo, bylo ve zkoumaném vzorku celkem osm. Ostatní buď tuto možnost nemohli využít, protože pečovali o dítě před rokem 2001, pečovali o dítě starší 3 let nebo podnikali či neměli zaměstnání. Většina těchto respondentů přitom neměla s odchodem na rodičovskou dovolenou problémy a zaměstnavatel se k nim choval „normálně“. Tito muži většinou oznámili svému zaměstnavateli skutečnost, že chtějí čerpat rodičovskou dovolenou několik měsíců předem a zaměstnavatel jim nečinil potíže, když zjistil, že podle zákona mají na rodičovskou dovolenou nárok. V několika případech byl požadavkem otce zaměstnavatel překvapen a musel nejdříve zjišťovat, zda skutečně existuje právo muže na rodičovskou dovolenou.

Pan Lubor popsál situaci svého odchodu ze zaměstnání a přístupu zaměstnavatele následovně: „*Zaměstnavatel, vzhledem k tomu, že jsem měl zrovna to štěstí, že jsem v rámci té reorganizace jsem se pak dostal do takového malého týmu... tak jsem tam v podstatě přišel a oznámil jsem jim to. A vlastně já jsem tam tu práci neměl ještě tak úplně vymezenou, nějaké to svoje poličko, takže tam bylo v podstatě snadné vlastně předat tu svojí agendu, takže jsem v podstatě jako nechyběl, takže to bylo takové trošku štěstí ... takže reakce zaměstnavatele byla v podstatě neutrální bych si tak jako dovolil tvrdit, s tím, že jsem s nimi jako párkrát mluvil a tam se to pořád reorganizuje ... takže v podstatě mě tam nepostrádají vůbec...*“ Podobně například pan Václav neměl žádné problémy se svým odchodem na rodičovskou dovolenou: „*Tak dával jsem [žádost], věděl jsem - myslím dva měsíce dopředu. Dával sem i žádosti, protože sem to musel dávat vlastně svým šéfům a tak. A vlastně ze zákona je to daný, že vlastně do tří let dítěte vám musí držet místo. Takže v tom nebyl žádný problém. No a docela z jejich strany to bylo takové, že byli jako překvapení - no je to takové nezvyklé, že by vlastně manžel šel na, na tu dovolenou rodičovskou.*“ Rovněž pan Milan, Hynek, Radek a Martin se setkali s adekvátní reakcí zaměstnavatele, který jim odchod na rodičovskou dovolenou bez problémů umožnil.

Na ne příliš radostnou reakci od zaměstnavatele ohledně mužova odchodu na rodičovskou dovolenou vzpomínali dva respondenti - pan Michal a pan Tomáš. V obou případech se však jednalo o situace, kdy zaměstnavatel sice nebyl rád, že přichází o svého zaměstnance, nicméně mu odchod neznepríjemňoval a akceptoval ho. Pan Michal přiznal, že: „*Negativní reakce byla akorát ze strany mého zaměstnavatele.*“ Tazatelka: „*Tam to proběhlo tedy jak, jestli se můžu zeptat?*“

²⁹ Na podobné situace mezi ženami mužů celodenně pečujících o děti upozornili i jiní autoři, kteří hovoří v této souvislosti o komplexu tzv. krkavčí matky. Jde o situaci matky pochybující o svých kompetencích na základě sociálního tlaku a tradičních rolí; Janoušková, Sedláček 2005: 21.

Michal: „*No tak - těžko na tohle odpovědět. Neměl z toho radost, že jako přichází o zaměstnance. Nechtěl bych, aby to vypadalo, jako že se nějak chlubím, ale myslím si, že - já tedy jsem zubní technik a dělám snímáči náhrady - a řekl bych, že celkem tuhle tu větev jsem tam držel dost nad vodou a tak to trošku pro něj bylo hořké zjištění, když zjistil, že tedy odcházím. Ale z jeho strany jako snahu nějakým způsobem motivovat mě finančně, abych prostě se domluvil se ženou, že by zůstala skutečně dál doma a že bych prostě tu rodinu mohl nějak finančně podpořit, tak z jeho strany nebyla nejmenší snaha.*“ Pan Michal by tedy byl ochoten v zaměstnání zůstat, pokud by mu zaměstnavatel zvýšil plat, což se však nestalo.

V případě pana Tomáše nebyl pracovní vztah přerušen úplně, protože pro zaměstnavatele příležitostně na zkrácený úvazek (čtyři hodiny denně) pracoval i během rodičovské dovolené. Pan Tomáš se navíc ve své výpovědi dotknul jiného problému, a sice možné negativní reakce a opatření ze strany zaměstnavatele, pokud se dozví o záměru muže čerpat rodičovskou dovolenou: „*Můj zaměstnavatel byl pan X (jméno). Moc z toho radost neměli. Jako bylo to takové narychlo celkem. Já myslím, že takovéhle věci člověk dopředu neříká, protože zaměstnavatel pak může vymyslet něco jiného. Víím, že u něj by to asi tak nebylo....*“

Tazatelka: „*Oznámil jste jim to tedy jak dlouho dopředu?*“

Tomáš: „*Jako pár měsíců to bylo, nebylo to ze dne na den. Ale jako věděl jsem to mnohem dřív, samozřejmě.*“ Sám měl ovšem štěstí, že se mu žádné nenadálé negativní reakce zaměstnavatele nedostalo a na rodičovskou dovolenou mohl nastoupit tak, jak požadoval.

Jinak tomu bylo u dalších respondentů. **Dva muži si v souvislosti s rozhodnutím čerpat rodičovskou dovolenou stěžovali na reakce zaměstnavatele.** Jednalo se o muže, kterým byla podle jejich tvrzení dána výpověď při redukování pracovních míst v podniku, kde pracovali. Zaměstnavatel je údajně propustil právě na základě vědomí, že nejsou perspektivními pracovníky vzhledem k tomu, že zamýšlí brzy čerpat rodičovskou dovolenou. Pan Matěj tuto skutečnost ve svém bývalém zaměstnání popsal: „*No a vzhledem k tomu, že jsme tam neměli moc dobrou partu, byl tam takový jeden chlapík ..., který nebyl moc dobrý člověk. No a já jsem se tam zmínil klukům prostě, že Pavlína je v jiném stavu, a že my jsme se dohodli, že půjdu já na mateřskou.³⁰ Tak to samozřejmě pustil dál, no a pak nás, i když oni stejně snižovali potom stav, takže nás propustili tři, no a já jsem byl samozřejmě mezi nimi, protože jsem se kamarádům zmínil, že jdu na mateřskou. Takže mě propustili, ale propustili mě prakticky 3 měsíce před tím porodem, takže pak už se to dalo zvládnout, nebo půl roku dokonce, abych nelhal...*“

Situace pana Ludřka byla podobná: „*Tak nevěděl jsem, kam půjdu, no ale dělal jsem ve firmě X (název), tam jak se dověděli, že stejně asi půjdu na mateřskou, tak mě dali výpověď ... Tam se jako propouštělo, no a jak se dozvěděli, že puđu na mateřskou, tak mě před tím oni propustili. Tak jsem byl měsíc na podpoře, no tak nějak měsíc, a potom jsem nastoupil na tu mateřskou dovolenou.*“

Zaměstnavatelé tak většinou žádosti mužů o rodičovskou dovolenou akceptují bez větších problémů, pokud ovšem tito muži nepracují ve firmě, která redukuje stavy zaměstnanců. Pak se jim snadno může stát, že jsou propuštěni dříve, než na rodičovskou dovolenou nastoupí. Rovněž se ukazuje, že větší výhrady mají zaměstnavatelé menších firem, ve kterých je odchod každé pracovní síly pocíťován výrazněji. Z oněch osmi mužů, kteří čerpali rodičovskou dovolenou ve vztahu k zaměstnavateli, ji zatím ukončili pouze čtyři. Ve všech čtyřech případech přitom tito muži neměli problémy se svými bývalými zaměstnavateli a pokud by chtěli, mohli by se vrátit na svá předchozí zaměstnání. Učinili to však pouze dva z nich (Martin a Hynek), zatímco dva další (Milan a Tomáš) si přednostně našli zaměstnání jiné, které jim více vyhovovalo díky vyššímu finančnímu ohodnocení.

³⁰ Respondenti běžně používají pro označení rodičovské dovolené zažitý výraz „mateřská (dovolená)“. Tento postup je zcela běžný i v českých médiích.

3.4 Slad'ování rodinných a pracovních povinností rodičů

Možnost sladit rodinné a pracovní povinnosti je dnes, především díky posunům v hodnotových orientacích společnosti a s tím související nízkou porodností v evropském kontextu velmi aktuální otázkou. V souvislosti se skutečností, na kterou upozorňuje například francouzský sociolog F. de Singly, tedy se zvyšováním autonomie jedince v soudobých rodinách dochází zároveň k tomu, že jedinci se ve větší míře realizují sami za sebe a nikoliv v rámci rodiny jako celku [Singly 1999]. Zároveň bohužel v současnosti dochází k tomu, že vstup do manželství a především následné rodičovství oběma rodičům většinou přináší jiné důsledky, pokud jde o jejich uplatnění na pracovním trhu. Z hlediska profesní kariéry obvykle muži získávají a ženy ztrácí, což není příliš příznivé právě díky tomu, že to porušuje rovnováhu a možnost žen rovnocenně se realizovat samy za sebe a mimo rodinu. De Singly na základě sociologických výzkumů prováděných ve Francii popsal situaci souvislosti mezi rodičovstvím a kariérním růstem poměrně jasně: „Vstup do rodičovské fáze vývoje je spojen s urychlením profesní kariéry u mužů a s jejím zpomalením u žen: rozdíl bezprostředního zhodnocení těchto vstupů mezi muži a ženami se pak ještě zvyšuje s počtem dětí.“ [Singly 1999: 109]. Pokud v současné společnosti funguje takovýto mechanismus, nelze se divit tomu, že se úhrnná plodnost neustále snižuje. Mnoho žen dnes raději volí bezdětnost, protože jsou si vědomé skutečnosti, že jim péče o děti zkomplikuje možnost kariérního růstu, který pro ně má velkou hodnotu. Možnost pracovního uplatnění samozřejmě není jediným faktorem, který ovlivňuje rozhodování potenciálních rodičů, zda mít děti. Je to nicméně faktor velmi důležitý, už proto, že se s ním pojí i další skutečnosti, které jsou v naší společnosti významné - například ekonomická situace a sociální vzestup [viz Rabušic 2001: 223-227].

Právě proto je nutné umožnit rodičům sladit jejich rodinné a pracovní povinnosti opatřeními, které vychází jak od státu, tak od jejich zaměstnavatelů. Instituce rodičovské dovolené a možnosti jejího čerpání oběma rodiči, která byla do české legislativy zavedena s platností od 1. 1. 2001, je jednou z možností, jak vyjít vstříc rodičům s malými dětmi, aby o ně mohli pečovat. Významná je právě ona změna, že rodičovskou dovolenou může čerpat i muž, což umožní alespoň některým ženám, aby výraznější část péče o dítě přesunuly na svého manžela. Bohužel je tato možnost, jak již bylo uvedeno výše, zatím využívána jen velmi výjimečně a nemůže tedy výrazněji ovlivnit diskriminaci žen na pracovním trhu související s rodičovstvím. Pokud by se však užívání rodičovské dovolené a následně i dovolené z rodinných důvodů určené pro péči o nemocné dítě ze strany mužů stalo obvyklejší, jistě by to pomohlo zmírnit diskriminaci žen na pracovním trhu. Zaměstnavatel by si totiž nemohl být tak jistý, že žena odejde na rodičovskou dovolenou nebo bude v práci často nepřítomna kvůli péči o nemocné dítě, podobná rizika by mu hrozila ze i strany mužů. Nemohl by proto aplikovat běžné, i když protizákonné, diskriminační strategie proti zaměstnání žen - potenciálních nebo reálných matek. Rozložení péče o děti a domácnost mezi oba rodiče by dále ženě poskytlo více času na vlastní realizaci a snížilo míru jejich pracovních absencí.

Tato kapitola pojednává několik důležitých okruhů, které jsou pro rodiny pečující o malé děti v souvislosti se slad'ováním rodinných a pracovních povinností významné. Vedle již zmíněné rodičovské dovolené je dále věnován prostor pomoci dalších osob v péči o dítě a domácnost, ať již se jedná o příbuzné a známé nebo o cizí osoby, kterým je služba placena. Důležitá je též participace institucí pečujících o děti, které je věnována poslední podkapitola.

3.4.1 Rozvržení péče o dítě a domácnost mezi rodiče

Z hlediska slad'ování fungování rodiny a zaměstnání je významné sledovat strategie rodičů co se týká období jejich domácí péče o malé dítě, které souvisí s úplným nebo většinovým vyloučením z pracovního procesu. V námi sledovaných případech došlo alespoň na určité období k tomu, že muž zůstal doma, aby pečoval o dítě/děti, zatímco matka pracovala. Případy jednotlivých rodin se velmi liší podle toho, jakým způsobem si rodiče

mezi sebe rozdělili období rodičovské dovolené. Matky přitom mají navíc možnost čerpat tzv. mateřskou dovolenou, která začíná v období kolem porodu a trvá většinou 28 týdnů (resp. 37 týdnů u vícečetných porodů nebo jde-li o zaměstnankyni osamělou). Tuto možnost prakticky všechny matky využívají, neboť volno potřebují ze zdravotních důvodů v souvislosti s porodem, šestinedělím a následnou péčí o kojence. Finanční podpora je navíc pro matky v tomto období výrazně vyšší ve srovnání s rodičovským příspěvkem, který by mohl čerpat muž. Hledisko, ze kterého je zde posuzována volba rodičů čerpat rodičovskou dovolenou otcem a její délka, je hledisko akcentující strategie rodičů ve vztahu k zaměstnání/podnikání, přičemž pomíjí další aspekty, které se podílí na rozhodování rodičů volících jednotlivé strategie. Tyto aspekty a motivy byly ostatně zmíněny již v kap. 3.2.

Strategie rodičů lze podle délky pobytu otce na rodičovské dovolené a délky pobytu matky na mateřské a rodičovské dovolené rozdělit na čtyři základní typy (délka rodičovské a mateřské dovolené jednotlivých respondentů je uvedena v tab. 13 a 14):

1. Otec tráví na rodičovské dovolené celkově delší dobu než matka.
2. Otec i matka čerpají rodičovskou (respektive mateřskou) dovolenou v přibližně stejném časovém rozsahu, rozdíl tvoří maximálně šest měsíců.
3. Otec pečuje o dítě/děti více než rok, ale zároveň po dobu kratší o více než šest měsíců než matka.
4. Otec pečuje o dítě/děti formou rodičovské dovolené pouze přechodnou dobu, méně než jeden rok.

U rodin, kde muži ještě neukončili rodičovskou dovolenou, a zároveň doposud nečerpali rodičovskou dovolenou po dobu výrazně delší, než jakou čerpala matka v součtu mateřskou a rodičovskou dovolenou, samozřejmě není zařazení do uvedených skupin zatím přesné a může se oproti přání rodičů v době výzkumu změnit.

Strategie první, kdy se rodiče rozhodli tak, že **otec tráví na rodičovské dovolené celkově delší dobu než matka** v součtu na mateřské a rodičovské dovolené se vyskytla v šesti zkoumaných případech a pokud se naplní zamýšlené plány rodičů, velmi pravděpodobně se do této kategorie zařadí další dvě rodiny. Ve dvou případech (č. 2 a 7) se jedná o rodiny, ve kterých žena podniká a vlastní prosperující firmu (kadeřnictví a advokátní kancelář), při jejímž řízení je nepostradatelná. Zisky z této firmy navíc v obou případech výrazně převyšovaly plat, který by byl schopen vydělat manžel, pokud by pracoval. Oba páry mají dvě děti a rodiče se ještě před jejich narozením rozhodli tak, že ženy budou vždy čerpat pouze mateřskou dovolenou, případně doplněnou několika měsíci rodičovské dovolené a pak přenechají péči o děti manželovi a vrátí se do práce. Jejich manželé jsou přitom doma kontinuálně od nastoupení na rodičovskou dovolenou s prvním dítětem, pan Matěj zatím tři roky a pan Lubor již čtyři roky.

V dalších čtyřech případech (č. 4, 8, 10, 12) byla žena zaměstnaná, ale cítila potřebu se do zaměstnání poměrně záhy po porodu dětí vrátit, a tak většinu rodičovské dovolené čerpal její manžel. Paní Věra tímto způsobem řešila situaci proto, aby neztratila finančně výhodné zaměstnání v Rakousku. Absentovala tak v zaměstnání jen tak dlouhou dobu, kolik jí rakouský zaměstnavatel dovolil - 8 měsíců - a pak přenechala povinnosti péče o dítě a domácnost manželovi, který byl s dítětem doma zhruba do tří let jeho věku. Paní Alice nastoupila do zaměstnání vždy zhruba čtyři měsíce po porodu všech svých tří dětí, její manžel Ota pečoval v době výzkumu doma o děti již téměř šestým rokem, zatímco ona absentovala v zaměstnání třikrát pouze po dobu zákonného nároku na mateřskou dovolenou. Oběma rodičům přitom tato situace vyhovovala. Rovněž paní Alena, která pracuje ve směnném provozu stejně jako paní Alice, čerpala u dvou dětí vždy pouze mateřskou dovolenou. U prvního dítěte o dítě do jeho tří let dál pečoval otec, který byl oficiálně na rodičovské dovolené, u druhého dítěte pracují po skončení mateřské dovolené oba rodiče na plný úvazek, rodičovský příspěvek pobírá matka a v péči o děti a domácnost se rodiče jednak doplňují a

dále jim výrazně pomáhají prarodiče. V případě posledního páru (č. 12) žena nastoupila do zaměstnání, když byl dítěti zhruba rok a necelé dva roky pak o ně pečoval manžel.

Další dva případy (č. 9 a 11), které se zřejmě v budoucnosti zařadí do této kategorie, jsou rodiny zatím s jedním dítětem, ve kterých matka rovněž pečovala o dítě zhruba jeden rok a poté se vrátila do poměrně lukrativního zaměstnání a rodičovskou dovolenou dál využívá otec. V prvním případě se jedná o pana Michala, který oficiálně čerpá rodičovskou dovolenou, zatímco ve druhém případě je pan Ladislav živnostníkem a protože reálně pečuje o dítě většinu času, musel velmi výrazným způsobem omezit své pracovní povinnosti. Oficiálně však rodičovskou dovolenou nečerpá (ani nemůže, neboť nemá zaměstnavatele) a rodičovský příspěvek pobírá žena.

Další strategie spočívá v tom, že se rodiče v péči o dítě vystřídají a v zaměstnání absentují kvůli péči o děti v zásadě stejným dílem. V těchto případech **otec i matka čerpají rodičovskou (respektive mateřskou) dovolenou v přibližně stejném časovém rozsahu**. Tuto strategii zvolili tři zkoumané páry a podle výpovědí a plánů respondentů ji volí ještě další dva až tři páry, což však nelze díky rodičovské dovolené muže započaté před krátkou dobou zatím definitivně potvrdit. Situace se může oproti plánům rodičů změnit, a to tím spíše, že dva z těchto tří rodičovských párů mají zatím pouze jedno dítě, a proto je otázkou, kdo bude čerpat rodičovskou dovolenou v případě, že by měli další dítě.

U těchto tří párů (č. 1, 13, 18) se jednalo spíše o východisko, které volili rodiče vzhledem k možnosti uplatnění na pracovním trhu. Byly to rodiny, kde muž měl potíže najít zaměstnání, přičemž ženě to obtíže nečinilo, naopak jí to pomohlo v kariérním růstu nebo alespoň k udržení pozice, kterou měla před nástupem na mateřskou dovolenou. Muži v těchto případech nástupem na rodičovskou dovolenou stran svého kariérního růstu rozhodně neztráceli, zatímco ženy získávaly. V případě č. 1 byla paní Helena doma s dcerou dva a čtvrt roku a pak ji vystřídal partner, který o dítě celodenně pečoval a pobíral rodičovský příspěvek až do jeho čtyř let věku, přičemž reálná péče se oproti jeho plánům protáhla ještě déle, protože nemohl najít zaměstnání. V případě druhého páru (č. 13) strávili oba rodiče doma s dítětem na české poměry velmi krátkou dobu - matka šest měsíců a otec pět měsíců a poté dítě nastoupilo na celodenní péči do jeslí. Důvodem jeho nástupu do jeslí nebyla neschopnost otce o dítě pečovat, ale skutečnost, že se mu v regionu s vysokou nezaměstnaností podařilo najít výhodné zaměstnání a tuto příležitost si nechtěl nechat ujít. Rovněž finanční stránka rodiny motivovala rodiče, aby se oba zaměstnali. U posledního páru (č. 18) pečovala matka o dítě do doby, kdy mu byl zhruba rok a půl a poté se vrátila do zaměstnání, čímž řešila především situaci muže, který zaměstnání ztratil a nové nemohl nalézt. Muž pečoval o dítě zhruba rok a půl, tedy do jeho tří let.

Další tři páry (č. 16, 19, 20), ve kterých se matka vrátila do zaměstnání přibližně když dítě dosáhlo stáří roku a půl, zřejmě budou moci být po dokončení rodičovské dovolené otců zařazeny do této kategorie, kdy rodiče čerpají rodičovskou dovolenou v přibližně stejném rozsahu. Ukazuje se totiž, že většina mužů není s dítětem doma déle než do tří let jeho věku a takové jsou podle výpovědí zatím i plány těchto rodin. Rovnocenně rozdělená pracovní absence rodičů se přitom vyskytla především v případech, kdy žena měla výrazně vyšší plat než muž (č. 16 a 19), ale přitom měla zaměstnání, ve kterém se nemusela obávat o ztrátu místa. V dalším případě (č. 20) měli rodiče vyrovnané mzdy i možnost uplatnit se na pracovním trhu, ale žena se chtěla vrátit do zaměstnání.

Méně často volili rodiče strategii, kdy **otec pečoval o dítě/děti více než rok, ale zároveň po dobu o více než šest měsíců kratší než matka**. Tuto strategii volily pouze dvě rodiny (č. 14 a 15), přičemž v obou muži pečovali o dítě až do čtyř let jeho věku. V prvním případě byl otec (Ivan) na rodičovské dovolené sice poměrně dlouhou dobu - tři a čtvrt roku, ale pouze s jedním dítětem, což v porovnání s délkou čerpání mateřské a rodičovské dovolené jeho manželky Hany u tří dětí, znamená v součtu kratší dobu, než po jakou absentovala

v práci ona. Pan Ivan přitom pečoval o dítě až do čtyř let jeho věku především proto, že jako osoba v částečném invalidním důchodu nenašel pracovní uplatnění. Poněkud specifická byla situace v případě následujících rodičů, kdy pan Tomáš řešil odchodem na rodičovskou dovolenou v době, kdy bylo dceři dva a půl roku, neshody s manželkou, která měla pocit, že péči o dítě nezvládá a raději nastoupila do zaměstnání. Vzhledem k tomu, že si našla zaměstnání v Praze, kde během pracovního týdne i bydlela, s manželem a dítětem se zpočátku vídala pouze o víkendech. Časem se však vrátila zpět a začala pracovat v místě bydliště, vztah obou rodičů se přitom výrazně zlepšil, a tak se odchod otce na rodičovskou dovolenou ukázal být šťastným řešením dané situace.

Čtvrtý typ strategie, kdy **otec pečuje o dítě/děti formou rodičovské dovolené pouze přechodnou dobu (méně než jeden rok)**, byl rodiči rovněž využíván spíše příležitostně a častěji ho volili muži vysokoškolsky vzdělaní. Zřejmě to bylo způsobeno tím, že měli větší pochopení pro kariérní uplatnění ženy a méně lpěli na tradičním rozdělení rolí. Ochotně si vyzkoušeli novou zkušenost celodenní péče o dítě a domácnost, která doposud byla a je především doménou žen. Zároveň však nechtěli sami chybět v práci příliš dlouhou dobu, aby to nepoškodilo jejich profesní růst, nebo si to z finančních důvodů nemohli dovolit. Strategii řešící jisté přechodné období využily čtyři zkoumané rodiny, přičemž tři z otců, kteří pečovali doma o dítě/děti méně než jeden rok, byli vysokoškolsky vzdělaní. Ve třech případech (č. 3, 5, 17) volili rodiče tuto strategii především proto, že se ženě naskytla možnost výhodně se zaměstnat, zatímco muži stávající zaměstnání nevyhovovalo, vůbec jej neměl nebo bylo výhodné jej na čas opustit a ušetřit tak čas strávený dojížděním do zaměstnání. Čtvrtý případ (č. 17) je specifický tím, že rodiče řešili odchodem muže ze zaměstnání do domácnosti situaci, kdy žena potřebovala dokončit vyšší školu a nemohla celodenně pečovat o dítě a domácnost. Všichni tito muži byli se situací spokojeni a vnímali ji především jako zajímavou zkušenost a vhodné řešení rodinné situace, ovšem pouze na omezenou dobu.

Zkoumané rodiny nejčastěji volily první dvě strategie, kdy období celodenní péče o dítě otcem bylo minimálně stejně dlouhé jako období, po které o dítě pečuje matka nebo dokonce ještě podstatně delší. U těchto rodin tak dochází k tomu, že je to do značné míry muž, který vytváří zázemí své ženě pro to, aby se mohla uplatnit v zaměstnání. V některých případech, především když muž celodenně opakovaně pečuje o více dětí, lze hovořit o tom, že se rodiče rozhodli pro strategii nazývanou **dvouosobní kariéra**, kdy pár spolupracuje na podpoře kariéry jednoho z nich, v tomto případě ženy [viz Možný 1999: 160]. Model dvouosobní kariéry byl v minulosti v evropské společnosti velmi běžný a do značné míry je stále, ovšem s tím, že v převážné většině případů byl a je nositelem kariéry muž. Z uvedených případů je však zřejmé, že nositelkou kariéry může být i žena. Podobně se i v těch případech, kdy je podíl pracovní absence kvůli péči o děti u obou rodičů vyrovnaný, může jednat o dvouosobní kariéru nebo případně o **strategii dvoupříjmové rodiny**, která se tímto způsobem snaží, aby udržela alespoň jeden příjem v době, kdy druhý rodič pečuje o dítě a pobírá rodičovský příspěvek, a aby si zachovala možnost získat dva příjmy po skončení rodičovské dovolené jednoho z nich, tedy otce. Jinak řečeno, rodiče se snaží předejít ztrátě zaměstnání matky během její rodičovské dovolené tím, že zkrátí rodičovskou dovolenou matky a zastoupí ji otec, který většinou nemá po skončení rodičovské dovolené s nástupem do zaměstnání potíže.³¹ Na muže totiž není uplatňována diskriminace na pracovním trhu na základě jejich rodičovství. Dvoupříjmové rodiny jsou v ČR převažující, a proto i strategie muže pečujícího o dítě/děti po přechodnou dobu kratší jednoho roku je rodiči volena často právě z toho důvodu, aby žena mohla nastoupit do zaměstnání, o které by jinak přišla.

³¹ Pouze jeden respondent (Pavel) měl problémy najít po rodičovské dovolené zaměstnání.

3.4.2 Zaměstnanost rodičů malých dětí

V Evropském kontextu patří délka rodičovské dovolené v ČR spíše k těm delším, tím spíše, že rodiče mají navíc možnost pobírat rodičovský příspěvek až do čtyř let věku dítěte [viz Matějková, Palonciová 2004: tab. VIII]. V porovnání se situací ve většině západních zemí Evropy však v České republice po skončení rodičovské dovolené pracují častěji oba rodiče, dvoupříjmové rodiny jsou u nás normou a v daleko nižší míře jsou rodiče (respektive matky) dětí předškolního či školního věku zaměstnaní na částečný úvazek. Zkrácené pracovní úvazky, především žen, jsou v evropských zemích OECD poměrně časté a navíc stále narůstají, společně s jinými typy nestandardního zaměstnání [Hakim in Blossfeld 1997: 22]. V České republice jsou však částečné pracovní úvazky obecně stále velmi výjimečnou záležitostí, v roce 2003 tvořily zaměstnání na částečný úvazek pouze 3,2 % z počtu celkové zaměstnanosti, zatímco ve státech OECD se v průměru jednalo o 16,6 % [OECD Factbook 2005: 103]. Převážná většina rodičů tak po skončení rodičovské dovolené (ve třech letech věku dítěte) nebo po skončení nároku na vyplácení rodičovského příspěvku (ve čtyřech letech věku dítěte, resp. sedmi let u postiženého dítěte) pracuje v zaměstnání na plný úvazek, případně podniká.

Následující strany jsou věnovány popisu zaměstnanosti zkoumaných rodičů v době nároku na rodičovskou dovolenou, případně v době nároku na vyplácení rodičovského příspěvku; tedy v době do tří, respektive čtyř let věku dítěte. Konkrétně především tomu, zda a jakým způsobem rodič pečující celodenně o dítě, v tomto případě muž, využívá možnost zároveň pracovat a zda je jeho partnerka zaměstnána na plný či částečný úvazek. Zaměstnání rodiče čerpajícího rodičovskou dovolenou bylo a je principiálně možné, ale výše příjmu byla až do 1. 1. 2004 poměrně striktně limitována.³² To některé rodiče zřejmě odradilo od výdělečné činnosti, jiné motivovalo k tomu, aby se uplatnili v zóně šedé ekonomiky (včetně práce za jinou osobu, většinou příbuznou). Dnes již mají rodiče možnost pracovat neomezeně, pokud zajistí adekvátní péči o dítě/děti. Většina dotázaných přitom tuto změnu v české legislativě hodnotila kladně, i když zdaleka ne všichni ji využili.

Věk dítěte, ve kterém se matky vrátily zpět do zaměstnání nebo podnikání, se v jednotlivých případech samozřejmě liší. Bylo zjištěno, že **matky se vracely do pracovního procesu nejdříve po vyčerpání mateřské dovolené**, tedy zhruba když je dítěti půl roku. V péči o dítě je pak nahrazuje otec, jak se ukazuje bez větších problémů³³. **V polovině zkoumaných případů vystřídal otec matku v celodenní péči o dítě nejpozději v době, kdy dítě dosáhlo věku jednoho roku** (tab. 14). Pouze tři z dotazovaných otců vystřídali matku v celodenní péči o dítě až když bylo dítě starší dvou let. Ve dvou případech byl s matkou zároveň doma i otec již od narození prvního dítěte, matky se pak vrátily zpět ke své podnikatelské činnosti dříve, než bylo dítěti šest měsíců. V obou případech však pracovala **žena** zejména zpočátku pouze **na zkrácený úvazek**. Paní Pavlína tak začala ve svém kadeřnickém salonu pracovat v době, když byly dceři čtyři měsíce a chodila do práce většinou na dva až tři dny v týdnu, přičemž zároveň dojízďela dítě kojit. Od osmi měsíců dítěte, kdy přestala kojit, začala v práci trávit víc času, alespoň třikrát v týdnu chodila na dvanáctihodinovou pracovní dobu. Stejný model uplatnila i se svým druhým dítětem. Paní Monika se k podnikání ve své advokátní kanceláři vrátila, když bylo synovi šest měsíců, ale půl roku pracovala pouze na poloviční úvazek, což znamenalo že chodila do práce na půl dne pětkrát týdně. S druhým dítětem zůstala doma, společně z manželem, celý rok.

³² Čistý příjem rodiče ze závislé činnosti nesměl v letech 2001-2003 přesáhnout 1,5násobek částky životního minima určené na osobní potřeby tohoto rodiče. Například od 1. 10. 2001 byl čistý měsíční výdělek rodiče při současném pobírání rodičovského příspěvku možný do částky 3 480 Kč, předtím (do 1.10.2001) však byla tato částka ještě výrazněji limitována a nesměla přesáhnout částku na osobní potřeby rodiče, tj. částku 2 190 Kč.

³³ Na skutečnost, že péči o dítě převzal příliš záhy a pokud by mohl znovu volit, posunul by hranici zhruba o půl roku si stěžoval pouze pan Ladislav, který o dítě celodenně pečoval od jednoho roku.

Částečné úvazky po svém návratu do práce volily ještě další dvě ženy. Paní Jana si nebyla zpočátku jistá, jakým způsobem bude její manžel péči o dvě děti (zhruba dvouleté a čtyřleté) zvládat, a proto nastoupila zpočátku na zkrácený úvazek a pracovala pouze šest hodin denně. Po třech měsících, když se ona i manžel přesvědčili o tom, že celou situaci dobře zvládají, si paní Jana zvýšila úvazek na plný. Případ další rodiny byl opačný. Paní Jitka nastoupila do zaměstnání na plný úvazek, ale jak sama přiznala, nevyhovoval jí dlouhý čas strávený mimo domov a i její manžel uvítal, když posléze začala pracovat na zkrácený pracovní úvazek a trávila v zaměstnání pouze šest hodin denně v pracovní dny. Zaměstnavatel jí vyšel v požadavku vsťfíc, ovšem s tím, že plnou agendu, kterou její pozice vyžadovala, musela i nadále plnit. Po roce se opět vrátila k úvazku plnému. Relativně často tak ženy využily možnost práce na zkrácený úvazek v době, kdy jejich muž byl na rodičovské dovolené. Přestože vzorek není reprezentativní, mám za to, že tento výskyt je rozhodně četnější než v případech, kdy je na rodičovské dovolené žena a muž pracuje. V tomto případě většinu mužů ani nenapadne, že by si mohli zkrátit úvazek, neboť jednak nepochybují o tom, že jejich ženy péči o děti zvládnou, a navíc na ně působí sociální stereotyp (nadto podpořený reálnou situací rodiny s jedním příjmem) o tom, že svým platem musí živit rodinu.

Rodičovský příspěvek rozhodně nenahradí plat,³⁴ ale muži si při péči o dítě poměrně často - v osmi případech - přivydělávali. Toto zjištění ukazuje, že **muži častěji než ženy při rodičovské dovolené zároveň pracují**.³⁵ Přitom muži při péči o dítě pracovali spíše v těch případech, kdy pečovali pouze o jedno dítě (7), pouze dva muži zároveň pečovali o dvě děti. Ve dvou případech (Hynek, Tomáš) muži přijali nabídku ze strany svého zaměstnavatele a pracovali pro něj během rodičovské dovolené na částečný úvazek na stejné pozici, jakou měli předtím. Pan Hynek tak pracoval na pětiový úvazek jako archeolog, což v praxi znamenalo, že dojížděl do zaměstnání jednou za čtrnáct dní na jeden den a jinak pracoval doma. Pan Tomáš chodil brigádně na čtyři hodiny denně pomáhat jako prodavač do knihkupectví, přičemž během této doby dítě hlídali prarodiče. Více časově náročné zaměstnání vykonávali při současné péči o dítě pánové Petr a Miloš. V případě pana Petra, jehož žena studovala a nepracovala, se výdělečná činnost ukázala být nezbytným východiskem pro užití rodiny. Během prvních tří měsíců péče o dítě pobíral pan Petr rodičovský příspěvek a pracoval příležitostně brigádně, což se ukázalo jako finančně neúnosné vzhledem k omezenému limitu přivýdělku, proto dalších šest měsíců pobírala dál formálně rodičovský příspěvek jeho manželka a on pracoval zpočátku jako skladník na poloviční úvazek s volnou pracovní dobou. Když rodiče zjistili, že muž je schopen práci s péčí o dítě za pomoci manželky skloubit, zvýšil si úvazek na celý. Práci v pracovních dnech přesunul především do odpoledních, večerních a nočních hodin a příležitostně pracoval o víkendech. Naproti tomu pan Miloš nepracoval hned od počátku své celodenní péče o dítě, zaměstnání našel až časem, když bylo dítě starší a pracoval jako číšník především o víkendech, kdy o dítě pečovala matka.

Spíše příležitostně a na menší počet hodin byli zaměstnání další otcové pečující o děti. Pan Matěj pracoval v době, kdy pečoval pouze o jedno dítě, o sobotách jako uklízeč v průmyslovém podniku. Poté, co se jeho manželce narodilo další dítě, této práce zanechal, protože měl pocit, že by bylo pro jeho ženu příliš náročné pečovat celý den o dvě děti a ještě řídit firmu. Pan Martin se po roce péče o dítě odvážil příležitostně si přivydělávat jako pomocný zedník u stavební firmy. Pracoval přibližně dva dny v týdnu, kdy měla manželka díky směnnému provozu volno. Pan Ladislav, který podnikal jako architekt, omezil podle

³⁴ Výše rodičovského příspěvku činí 1,54násobek životního minima na výživu a ostatní základní potřeby rodiče; tj. v současnosti 3 635 Kč, resp. 3 835 Kč, je-li rodič sám nezaopatřeným dítětem.

³⁵ 77% respondentek výzkumu HRZ05 uvedlo, že během již ukončené rodičovské dovolené vůbec nepracovalo; pouze 23 % respondentek uvedlo, že někdy během rodičovské dovolené vykonávaly placenou práci. Z žen, které aktuálně (v době dotazování) byly na mateřské nebo rodičovské dovolené, uvedlo pouze 15%, že pracuje; přitom zhruba polovina z nich pouze příležitostně.

vlastní výpovědi svoji výdělečnou činnost na minimum, ale příležitostně doma pracoval, především ve večerních hodinách. Zhruba po roce péče o dítě se snažil pracovat i pan Kryštof, který si tím zároveň chtěl udržet a případně vylepšit kvalifikaci. Jednalo se o práci, která vyžadovala noční směny, což se díky manželčině povolání lékařky, rovněž vyžadujícím noční služby, ukázalo jako nevýhodné a nemožné pro sladění s péčí o dítě, proto toho zanechal. Dva další muži (Dalibor, Václav), kteří v době výzkumu byli na rodičovské dovolené pouze tři měsíce, připustili, že v budoucnosti patrně možnost přivydělávat si využijí. Dva respondenti navíc při rodičovské dovolené studovali. Pan Matěj distančně studoval střední školu, kam chodil jednou týdně na jeden pracovní den, kdy o děti pečovala jeho manželka. Pan Radek studoval bakalářské studium na vysoké škole a v době přednášek hlídala děti především jeho matka.

V porovnání se situací v Evropě platí, že matky, výjimečně i otcové, zůstávají v České republice doma s malými dětmi sice delší dobu, až do tří, případně čtyř let věku dítěte, ale poté se vrací do zaměstnání v převážné většině případů oba rodiče na plný úvazek. Situace rodin, kde rodičovskou dovolenou čerpá muž, je poněkud specifická v tom, že podle zjištění z výzkumu vyplývá, že muži při rodičovské dovolené pracují častěji než ženy. Většinou se jedná o příležitostné brigády nebo práci na částečný úvazek. Matky, které se v celodenní péči o dítě/děti vystřídaly se svým partnerem, si ve čtyřech případech z dvaceti zároveň snížily na určitou dobu úvazek, aby měly více času v péči o malé dítě/děti manželovi pomáhat. U rodin, kdy otec pečoval formou rodičovské dovolené o více dětí, dochází většinou k tomu, že muž je doma kontinuálně a po narození dalšího dítěte se tak překrývá absence v zaměstnání u obou rodičů, protože matky ve všech případech čerpaly mateřskou dovolenou.

T a b u l k a 14 Absence a návrat do zaměstnání (podnikání) rodičů ve vztahu k věku dětí (údaje o dětech mladších čtyř let, na jejichž celodenní péči se podílel otec)

rodina	počet dětí *	počet dětí o které otec pečoval	věk dítěte, když otec započal celodenní péči **	věk dítěte, když se matka vrátila do zaměstnání**	celková délka celodenní péče o děti otcem (v měsících)	celková délka celodenní péče o děti matkou (v měsících)	souběžná domácí péče o děti otcem i matkou (v měsících)
1	1	1	2,25 r	2,25 r	22	27	0
2	2	2	od *	4 m	36+	7+	7+
3	2	1	2 r	2 r	8	26	0
4	1	1	8 m	8 m	31	8	0
5	3	2	2,5 r; 3,25 r	2,5 r; 3,25 r	10	92	0
6	2	1	1 r	1 r	9	54+	0
7	2	2	od *, od *	6 m	48+	18	18
8	3	3	4 m; od *; od *	4m; 3m; 4m	70+	11	7
9	1	1	9 m	9 m	9+	9	0
10	2	1	6 m	6 m	30	12	0
11	1	1	1 r	1 r	16+	12	0
12	1	1	1 r	1 r	23	13	0
13	1	1	6 m	6 m	5	6	0
14	4	1	10 m	10 m	39	48+	0
15	1	1	2,5 r	2,5 r	23	30	0
16	1	1	1,5 r	1,5 r	3+	18	0
17	2	1	10 m	10 m	10	19+	0
18	1	1	1,5 r	1,5 r	17	20	0
19	2	2	1,75 r; 1,75 r	1,75r;1,75r	7+	21	0
20	1	1	1,5 r	1,5 r	3+	17	0

Pozn.: * jedná se o celkový počet nezaopatřených dětí, které žijí s rodiči ve společné domácnosti

** r - rok, m - měsíc, od * -od narození. Do stáří jednoho roku je údaj udáván v měsících. RD - rodičovská dovolená ve smyslu celodenní péče o děti.

Zdroj: RORD05.

3.4.3 Rozdělení genderových rolí

V naší společnosti se do značné míry stále uplatňuje tradiční rozdělení genderových rolí. Čerpání rodičovské dovolené otci je naproti tomu záležitostí, která je do značné míry narušuje. Při uplatnění této strategie je v praxi naplňován egalitární přístup k zaměstnání žen a mužů. **Při využívání rodičovské dovolené otci se hroutí především dva základní stereotypy** týkající se rozdělení povinností a funkcí mezi rodiče. Jde zejména o **stereotyp muže jako živitele rodiny** a dále o **stereotyp ženy jako pečovatelky** o (malé) děti a domácnost. Míra, ve které jsou tyto stereotypy narušeny, je ovšem v jednotlivých případech různá a rovněž souvisí s délkou období, po které muž celodenně pečoval o malé dítě/děti, zatímco žena pracovala. V souvislosti s narušením genderových rolí byla dále důležitá i míra, ve které se jednalo o „převrácení“ tradičních rolí, přesněji řečeno míra, v jaké se muž podílel na péči o dítě a hlavně domácnost, a míra, v jaké do tohoto procesu naopak žena zapojena nebyla. Většinou nešlo o čisté převrácení rolí, nýbrž spíše o jejich sdílení. Oba aspekty spolu často souvisely a velmi zjednodušeně lze říci, že pokud byl muž doma pouze na kratší, přechodnou dobu, neočekávala od něj žena často větší zapojení do péče o domácnost a spokojila se s tím, že pohlídá dítě po dobu její nepřítomnosti. Bylo-li však toto období delší, muž se zpravidla podílel na péči o dítě a domácnost ve větší míře. Tato závislost zcela zřejmě vychází z náročnosti celé situace pro ženy, pro které by bylo dlouhodobě neúnosné trávit čas v zaměstnání a zároveň zastat veškerou práci v domácnosti.

Stereotyp o muži jako živiteli rodiny, přestože je v našem prostředí poněkud oslabený již z období komunismu, kdy byla dvoupříjmová manželství normou (i když i tehdy ženy vydělávaly méně než muži) [Možný 1990: 112], stále do značné míry platí.³⁶ Rodičovský příspěvek rozhodně nenahradí plat, ale jak bylo zmíněno v předchozí podkapitole, muži si při péči o dítě poměrně často (téměř v polovině případů) přivydělávali. Další dva pracovali zároveň na přestavbě domu a jeden obhospodařoval pole, čímž šetřili výdaje rodinného rozpočtu. Většinou bylo jejich hlavním cílem finanční příspěvek do rodinného rozpočtu a jednalo se o ty muže, kteří pečovali pouze o jedno dítě. Jako vysvětlení se nabízí fakt, že tito muži skutečně vnímají potřebu rodinu živit, a proto se snaží podle vlastních možností do rodinného rozpočtu přispět, i když se v tomto smyslu žádný z nich přímo nevyslovil. Nakolik je tento motiv, byť aktéry neuvědomovaný, důležitý, však bohužel nelze na základě dat z výzkumu zjistit.

Muži si často postupně přivykali na to, že vedle péče o dítě se musí rovněž **starat o domácnost**. Většinou se tak stalo na popud a naléhání ženy, jak vyplývá například z výroku paní Pavliny: „*Ale musím opravdu dohlížet, že aby prostě teda, když jdu do práce tak, aby ten den se prostě něco udělalo. Abych prostě jenom nepřišla z práce a nevzala jsem hadr a vařečku a nevím, co mám všechno dělat. To jsou trošku boje* (smích).“ Méně často si muži tyto povinnosti sami od počátku uvědomovali a snažili se vedle péče o dítě vykonávat i většinu domácích prací, aby ženě ulehčili pozici. Mezi takové muže patřil například pan Hynek, který líčí svoji zkušenost následovně: „*no a pak jsme vždycky chtěli překvapit tu maminku v tom, že jako uklidíme nějak, že naše máma je na uklízení magor, tak uklízí denně. (smích) ... takže to jako už su zvyklý na to, a tak sem se snažil jako přiblížit tomu ideálu nějak... Hodně vzdáleně... Myslel sem si, bůhví co jsem všechno neudělal. No a pak jako třeba v té slabé chvíli mi řekla, že to by jako zvládla za, za půl hodiny, jo? Co já dělám dvě a půl hodiny. To já sem, to já sem si toho vědom jako. To je jasný, na to, na to jsem pomalý, no, a mně to prostě ani nebaví moc. Tak sem to dělal, abych udělal radost, no.*“ Ve většině případů však žena zůstala osobou, která představovala „domácí management“. Muž pak spíše vykonával úkoly, které mu žena zadala, přičemž většina organizační zodpovědnosti ležela stále na bedrech ženy. Tento postoj byl ostatně zjištěn i v zahraničí, konkrétně ve Velké Británii, kde jsou ženy stále vnímány jako zodpovědné za pečování o děti a další členy domácnosti (McKie 2001: 245, 252). Podobně i výzkum z australského prostředí rodin s muži pečujícími o malé děti ukázal, že ženy zůstávaly hlavními organizátorkami domácí sféry [viz Maříková, Radimská 2003: 8].

Všichni dotazovaní muži (s výjimkou jednoho, kterému ovšem výrazně pomáhali prarodiče dítěte) se mohli spolehnout na významnou **pomoc partnerky** v péči o dítě/děti a domácnost. Rodiče si tudíž rodinné povinnosti dělí mezi sebe, přičemž pracující matky se snaží ve značné míře otcům na rodičovské dovolené pomáhat. Velmi často se muž může spolehnout i na pomoc prarodičů dítěte (viz následující kapitola). Otcové celodenně pečující o malé děti mají tu výhodu, že v převážné většině případů se matka v čase, který nevěnuje zaměstnání, výrazně zapojuje do péče o dítě a domácnost. Matky většinou cítí poměrně silnou vnitřní potřebu věnovat se svým dětem, což je zřejmé například z výroku paní Jitky: „*Já si uvědomuji, že toho třeba budu někdy, někdy později v životě litovat, že jsem nestrávila víc času s Irenkou. Já taky současně věřím, že budeme mít ještě jedno dítě a chtěla bych, pokud to půjde, být s tím druhým dítětem déle doma. Že je to do velké míry ta naše současná situace způsobena penězi zkrátka. ... No, a takže mám trošku pocit, že když chodím do práce, taky proto, že ta práce je velmi zajímavá a velmi, i když jsem doma, tak někdy potřebuji o tom*

³⁶ Zhruba 91 % respondentů výzkumu HRZ05 souhlasilo s výrokem: „*Do rodinného rozpočtu by měli přispívat muž i žena.*“ Plných 77 % mužů a 66 % žen pak souhlasilo s výrokem: „*Muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost a rodinu.*“ (Jedná se o součet odpovědí „*určitě souhlasím*“ a „*spíše souhlasím*“ ze škály čtyř možných odpovědí.)

uvažovat, protože to nekončí tím, že, že když člověk přijde domů, tak že se vlastně nedokáže, nedokážu Irencce plně věnovat. Někdy jsem, když je té práce moc, tak se toho lehce doma nezbavím, jo? Chvilku mi to trvá a jsem i třeba nervóznější a tak, to je určitě negativum. ...No, vracím se v půl třetí obvykle, dvakrát týdně chodím plavat, tak to v půl čtvrté. Dřív, když jsme měli toho psa, tak to bylo tak, že můj muž byl unavený opravdu z toho, takže on se tak stáhl a znamenalo to, že já přijdu a přebírám Irenku. A kolikrát jsem neměla klid ani na to, abych se vysvlíkla, nebylo to moc příjemné. Teď jako tím, že Irenka byla na mě vlastně stále závislá, díky tomu kojení, tak ona pořád vřdycky chtěla mě než mého muže. Což se začíná právě měnit teď - poslední tři týdny asi, kdy vlastně jí začíná víc zajímat hra, než mazlení, takže můj muž vlastně jí nakonec vyhovuje víc, protože ten nechodí do práce, takže má víc energie a je to teď tak, že to ani není, že by to znamenalo, že já přijdu domů a okamžitě se teda já začnu ... že si jí jako předáme, to dítě. Tak to není, je to kolikrát i tak, že Irenka se dožaduje dalšího hraní, tak si s ní [muž] ještě hraje dál. Ale spíš já se snažím taky o to, si jí vzít. Někdy jdu ven, protože potřebuje něco dělat. V zásadě je to tak, že i já, že se vlastně vystřídáme, ale, ale není to, není to tak jako, neznamená to, že okamžitě. Často se bavíme ještě chvilku všichni, ale Irenka většinou nás nenechá moc. Chce, abychom si s ní hráli ... Tak, tak to je vlastně takhle, ale teď od toho března to začne být, že budu vlastně chodit v půl páté.... Víkendy trávíme většinou jeden den společně a jeden den, můj muž vřdycky tady má nějakou práci, tak prostě využije třeba toho jednoho dne o víkendu, kdy já jdu s malou sama. A druhý den o víkendu většinou jdeme do nějakého divadla nebo kina nebo v létě jsme chodili na hřiště a bylo to tak, že někdy vlastně asi 50 % s námi byl můj muž a 50 % ne, nebo možná trošku míň.“ Paní Jitka trávila v zaměstnání v době, kdy dělala interview, pouze šest a půl hodiny denně v pracovních dnech, takže mohla své dceři věnovat více času. Plánovala ovšem zvýšení úvazku na plný, tedy osm hodin denně. Její případ je navíc výjimečný dlouhou dobou, po kterou ve srovnání s většinou ostatních respondentek dítě kojila - v době konání rozhovoru bylo dceři dva a čtvrt roku. Z výpovědi je patrné, že záleží i na konkrétních potřebách dítěte, které se jeho rodiče snaží naplnit.

Z výpovědi dalších respondentek rovněž vyplývá, že vliv na to, že se ženy snaží věnovat co nejvíce dítěti, je vyvoláván **sociálními stereotypy** o povinnostech, které na matky ohledně péče o dítě a rodinu klade jejich okolí. Například paní Alice vysvětlovala, že při práci na dvanáctihodinové směny dětem vlastně moc nechybí a tráví s nimi poměrně hodně času: „Já pracuji na směny, takže v podstatě já během toho měsíce jsem jenom osm dní v kuse pryč, jinak já mám další vlastně noční, no o nočních v podstatě se jich to netkne, protože to odjedu ve čtvrt na šest večer no a ráno, když se vrátím, tak oni ještě spinkají, takže já bych řekla, že je to naprosto vyhovující. Že zas tak zásadně dětem nechybím, že prostě těch osm dní se dá zvládnout.“ Podobně se i paní Alena, rovněž pracující na směny, zmínila o tom, že se dětem věnuje poměrně hodně. Jakoby tím omlouvala svůj nástup do práce, sama tedy reflektuje, že její postup není zcela „normální“ a neshoduje se s názory a postupy většinové společnosti, tedy se stereotypy o mužské a ženské roli: „...půlku vlastně měsíce jsem doma, takže vlastně, vlastně už s tím děckem jsem byla. Takže nedá se říct, že bych o všechno přišla, že bych neviděla jeho první krůčky, jeho první zuby, to jsem vlastně všechno prožila já. Někdy to teda bylo náročné, že jako opravdu jsem třeba byla unavená, tak manžel se o něj opravdu musel postarat jako víc, než jsem si myslela. ... A musím říct, já tedy nevím, já jsem asi divný člověk, nemůžu říct, že bych neměla ráda děti. Děti mám ráda a ráda bych byla s nimi, ale když jdu - jednou za těch, dejme tomu, to vychází asi pět dní na tu denní - do práce, tak já si psychicky tam odpočinu, protože zase potkám jiné lidi, je tam jiné prostředí, jsem prostě úplně mezi jinými lidmi, tam těch dvanáct hodin tak rychle uteče. Já přijdu, děti vykoupu, postarám se o ně, udělám jim večeři, dám je spát. Druhý den, se o ně starám, do školky, ze školky, jdu na noční a pak mám tři dny volna. Prostě já si s nimi hraji a všechno, pak zase do té práce jdu a tam si zase odpočinu, tak já bych řekla, že jsem prostě klidná.“

Většina dotazovaných matek se snažila omezit dobu strávenou v zaměstnání na minimum a ve volném čase pomáhala otci v péči o dítě či děti a domácnost. V některých případech docházelo i k tomu, že muž ženě přenechal po jejím návratu ze zaměstnání většinu domácích povinností a sám se věnoval svým koníčkům či pracovním povinnostem. Tak například paní Jana musela zastat většinu domácích prací, protože její muž jí po dobu, kdy byla doma, většinu péče o děti i domácnost přenechal: „*takže vlastně já jsem navařila, manžel jim dal v poledne oběd, dal je spinkat a já jsem potom přijela.*“

Tazatelka: „*Manžel tedy nevařil?*“

Jana: „*On jenom hlídal. ... On jenom hlídal, ale ještě tady dostal v rámci restitucí nějaká pole, takže v podstatě se i s holkami začal starat o to pole, o ten les a prostě trošku to dával dohromady...*“

Ženy někdy muže samy podporovaly v tom, aby si od celodenní péče o děti odpočinuli a strávili nějaký čas mimo domov, věnovali se svým přátelům a koníčkům. O tomto postupu se zmínila například paní Radka: „*No, já se ho [manžela] snažím vystrkávat od rodiny. Ať si třeba odpočine. Musím ho donutit chodit na pivo.*“

Tazatelka: „*Donutit?*“

Radka: „*Já vím, že to zní hrozně. Posílám ho na ryby, posílám ho do posilovny, protože je mi jasné, že, sama si to pamatuji, že jsem potřebovala kompenzovat - prostě svět s malým dítětem a potřebujete svět dospělých aspoň na hodinu týdně, aniž byste měl pocit, že jste sobec.*“

Mnozí respondenti muži, především ti, kteří trávili na rodičovské dovolené delší dobu a pečovali o více dětí, se zmínili o tom, že se zároveň věnovali svým koníčkům, což jim pomáhalo odreagovat se. Po tuto dobu, kdy se nevěnovali dětem, je nejčastěji zastoupila matka dítěte. Pro některé muže se možnost odreagování ukázala být velmi důležitá. Například pan Ota pečující o tři děti se svěřil: „*Já jediné, co si prostě jako urvu tak, abych se z toho nezbláznil, tak každý den chodím do posilovny na dvě hodiny ráno, protože tam ze sebe vybijí takovou tu agresivitu, no, aby mi to tady potom nelezlo na hlavu, no. A to je vlastně moje veškeré uvolnění a odreagování se tady od toho.*“ Mimo rodinu se realizuje i pan Lubor, který pečuje o dvě děti a jehož manželka tráví mimo domov v pracovní dny zhruba jedenáct hodin denně: „*já zpívám v Pražském smíšeném sboru. Máme v pondělí, čtvrtek večer zkoušky vlastně od sedmi do devíti, tak to je to, co mě drží aspoň trošku nad vodou, i když ty děti, je to hezký starat se o ně, ale je to děsně ubíjející...*“

Lze říci, že **pro muže je situace většinou lehčí v tom, že žena dokáže pochopit potřeby osoby pečující celodenně o malé dítě a snaží se muži pomoci** v obecně větší míře, než to činí většina mužů, jejichž manželky jsou na rodičovské dovolené. Pouze čtyři z dvaceti partnerek mužů pečujících o malé dítě přitom v zaměstnání častěji trávily více než obvyklých 40 hodin týdně (Helena, Věra, Monika a manželka pana Tomáše). Pro muže, kteří při rodičovské dovolené zároveň pracovali, nebyla potřeba věnovat se svým koníčkům tak silná, protože sociální kontakt a změnu prostředí, kterou by tím získali, realizovali v zaměstnání nebo podnikání. Navíc jim přitom již prakticky nezbyval žádný volný čas, kdy by se koníčkům mohli věnovat.

V rámci výzkumného vzorku rodin s otci na rodičovské dovolené vykazovaly genderové role jistý posun oproti většinovému modelu založenému na představě tradičních ženských a mužských rolí, které byly platné v naší kultuře ještě na konci minulého století a přežívají dodnes [Šmídová 2004: 13-17]. Předně se ve studovaných rodinách hroutí stereotyp spočívající v přesvědčení, že péče o malé děti je výsadní záležitostí žen. Přitom bylo zjištěno, že dotazovaní muži neměli většinou problémy s jeho porušením. Mnozí **muži se zpočátku obávali, zda budou schopni péči o dítě zvládnout**. Avšak poté, co si vyzkoušeli svoji novou roli, byli **otcové pečující o malé děti** mile překvapeni a hrdí na to, že **jsou velmi dobře schopni matku v péči o děti zastoupit**. Se svými obavami z nástupu na rodičovskou

dovolenou se svěřil například pan Luděk: „Ale měl jsem z toho strach když jsem šel, nevěděl jsem co a jak.“

Tazatelka: „A vy jste před tím vlastně byl s ženou doma, že jo, takže jste trochu věděl, do čeho jdete nebo co ta starost o to dítě obnáší. Nebo takhle se ještě zeptám, na kolik to třeba bylo jiné, jak jste si to představoval a potom, když jste tedy skutečně zůstal sám?“

Luděk: „No představoval jsem si to lehčí že, ale (smích) asi. Potom v té praxi, měl jsem z toho strach, ale věděl jsem dobře, že vařit umím, malů okupat, okupu, jo, přebalit taky, protože už jsem měl první starší dceru, tak tu jsem aj koupal a taky přebaloval, takže to jsem věděl do čeho jdu, ale to vaření (pauza) a měl jsem z toho strach.“

Celodenní péči o svojí dceru již od jejích osmi měsíců nicméně zvládnul velmi dobře a vybudoval si k ní velmi silný citový vztah.

O svých obavách se dále zmínil pan Ota: „A co se týče starání o děti, tak samozřejmě jsem z toho strach měl, jako každý kdo, kdo prostě to dítě v životě jako malé neviděl, tak měl strach, že mu ulomí nebo něco na něj prostě špatně šáhne nebo jako. Strašlivě jako, než jsem nastoupil na tu rodičovskou, tak jsem asi poslední měsíc v práci, tak jsem vždycky seděl a měl jsem strašně deprese z toho, jestli vůbec se dokážu o to malé dítě postarat, jo. Takový ten strach z toho neznáma, no. A pak člověk přijde na to, že to dítě si o všechno prakticky řekne samo. Jo, že se naučí mluvit samo, sedne si samo. Já jsem měl takovou naivní představu, že i to sezení jí budu muset učit a chodit jí budu muset učit a ono to dítě, ta příroda se o to stará sama více méně. Více méně ten člověk, co je s nimi doma, je jen takový, aby prostě je hlídal, aby na ně něco nespadlo, na něco se nedostaly, na něco se nedohrabaly, a snášel jim prostě jídlo a oblečení a takovýchle věci. Takže, a potom to ze mě spadlo, tady ta tréma, a bylo to v pohodě no.“

Rovněž pan Michal se zpočátku svého rozhodnutí více obával. Jak se ale později ukázalo, celkem zbytečně: „Musím se přiznat, že jsem z toho měl větší strach. Proběhlo to docela jako v pohodě, i když musím přiznat, že takové nějaké chvíle, kdy první tři neděle jsem pocítil takový záprah. Zkrátka je to, je to věc, na kterou člověk nebyl zvyklý. Je to úplně jiný režim, takže ty první tři neděle bych řekl, že se člověk tak nějak zacvičoval, ale pak si myslím, že to bylo docela v pohodě. Jako vyloženě, že bych z něčeho byl zničený, něco nepřekonatelného, tak to ne. To nemůžu říct.“

Výstížné poselství pro všechny další otce, které by z nástupu na rodičovskou dovolenou měli obavy, vyjádřil pan Martin: „Že o nic nejde na té mateřské, že člověk nemusí mít strach. Obavy můžou být, ale strach ne.“

Vyskytly se i případy, kdy se **muž** vzhledem ke svým povahových vlastnostem **považoval za vhodnějšího v péči o děti než jeho žena**. K tomuto přesvědčení však muži dospěli až během vlastní péče o děti, přičemž ve výjimečných případech to mohli být i titíž muži, kteří měli před vlastní zkušeností péče o děti strach, jak ji budou zvládat. To byl případ pana Oty: „... já si myslím, že jsem vhodnější než Alice, pro to být s nimi [třemi dětmi] doma, ale asi všeobecně je ženská vhodnější pro děti. Spousta chlapů k tomu nemá vztah vůbec.“

Tazatelka: „A proč si myslíte, že teda vy jste vhodnější než vaše žena?“

Ota: „Proč, jak říkám, no je moc energická, moc vzteklá v tom, ale i když to samozřejmě myslí dobře a děti má určitě ráda a v mnoha ohledech prostě je má třeba radši i než já, protože přeci jenom to mateřský pouto jako to nejde nějak nahradit, tak nějak jim to moc neumí dát najevo, bych řekl. Ona je prostě drží vypucované a prostě dokáže na ně rvát a nadávat jim sprostě za to, že mají, že si nedokážou obléct ponožku pořádně, což mně prostě jako nepřijde důležité, jo. Takže tady z toho hlediska si myslím, že jsem vhodnější na to já, no. Já třeba zanedbám spoustu věcí, třeba já nevím, všimnu si třeba o půl hodiny později, že potřebuje přebalit, jo, tak na takovou tu pečlivost, na tu je samozřejmě lepší než já. Ale já to nevidím jako důležitější, pro mě jsou ty morální důvody jako důležitější, co do nich jako se snažím vložit.“

Pan Matěj od počátku cítil náklonnost k dětem a chtěl se jim věnovat, péči o děti zvládá přitom velmi dobře, je klidnější a vyrovnanější než jeho žena: „... i když na druhou stranu si myslím zase, že ti chlapi, že ti chlapi mají mnohem víc trpělivosti, nebo jak kdo, to je taky pravda. Ale třeba Pavlína, jak má tu firmu zaběhlou, má kolem toho plno práce, tak plno věcí, byla vždycky nervózní, a i na to dítě se to trochu přenáší jo. A hlavně ženská, když [je] doma, přece jenom potřebuje pořád něco dělat, že jo. A vidí támhle smítka a to už je prostě problém a tohle já třeba nějak neprožívám, i když jsem zase za to doma bit, když přijde z práce, tak říká, tys tady ani neuklidil, i když postupem času jsem se do toho dostával, z domova na to zvyklý není, že jo. Ale zase tomu dítěti jsem se věnoval hodně a jako musím říct, že to je parádní s tím dítětem, užívám si to teda opravdu maximálně i tu práci ...“ Manželka Pavlína jeho výpověď potvrzuje, i když připomíná i stinnou stránku: „Ale musím opravdu dohlížet, že aby prostě teda, když jdu do práce, tak aby ten den se prostě něco udělalo. ... No ale jinak jako, jako pro děti je to určitě jako dobré. Ti chlapi jsou víc v pohodě a aspoň ten můj teda, no. Je víc v pohodě a víc si s nimi hraje.“

V hodnocení o muži jako vhodnějším k péči o děti se tak ženy často shodly se svými partnery, kteří se sami deklarovali jako vhodnější. Často poukazovaly na to, že se muži dětem více věnují a ty jsou pak spokojené. Tuto péči však mnohdy otcové vykonávali na úkor domácích prací, což výstižně vyjádřila paní Monika: „Nám to doma nesmírně vyhovuje, protože on patří k tomu druhu mužů, kteří podle mě s těmi dětmi umí pracovat. Ty děti to nesmírně oceňují a myslím, že já bych fungovala jako 90 % žen, a to sice tak, že bych plnila všechny ty povinnosti v domácnosti, které plní žena, i když bych se pak nevěnovala dětem a děti by měly úplně jiný režim než mají teď, kde tatínek je absolutně výborná chůva, ale veškeré domácí práce zůstávají stranou. Takže myslím, že já bych nezabezpečila, takže jakoby pro ty děti, bych řekla, že je to varianta určitě výhodnější.“

Zatímco s převzetím péče o děti muži většinou neměli problémy, veškeré práce v domácnosti vykonávali jen někteří a mnozí se v této oblasti spoléhali na pomoc ženy. Nejčastější prací, které se dotazovaní muži zcela vyhýbali, bylo žehlení (celkem 8 z 20 dotazovaných mužů nežehlilo)³⁷. V některých případech nešlo z jejich strany o kategorické odmítnutí tuto práci vykonávat, ale o rozhodnutí ženy tuto práci vykonávat na základě zkušenosti s tím, že muži zabere daleko více času. Jak uvedla například paní Renata: „[Muž] nežehlí, ale ono to není tak, že by odmítal, ale radši mu to nesvěřuji, člověk musí taky uvážít, že aby to nebylo kontraproduktivní.“ Muži jsou tak některých prací ušetřeni, většinou po dohodě s partnerkami. Kromě žehlení se dále někteří muži v péči o domácnost nepodílí na praní a vaření. Ojedinele se muži zmiňovali i o dalších činnostech, které nevykonávají: zašívání, mytí oken, vytírání. Ženy jsou často přesvědčeny, že muži nejsou v domácích pracích tolik zruční a navíc nevidí nutnost je vykonávat, takže se spokojují s tím, když muž udělá po dohodě nebo vlastním výběru alespoň nějakou práci a zbytek zstanou samy. Vyšší podíl práce v domácnosti je ze strany mužů většinou nutný a partneři se tak snaží si práci mezi sebe vzájemně rozdělit. Způsoby tohoto rozdělení jsou ovšem velmi různé, což ilustrují níže uvedené výroky respondentek a respondentů.

Eva (lisařka): „... Takže já třeba přišla domů, tak já nevím, takové to základní, to maso jsem mu připravila, udělala, a on třeba ty brambory k tomu nebo tu rýži k tomu udělal, nebo, to už je takové spíše, že jsem mu to připravila, se dá říct, a on to tak jako dodělal ty brambory k tomu ... manžel, on je docela takový šikovný, ale jako když by třeba, nebo jsem většinou v tu neděli uvařila, že to bylo i na pondělí, úterý. Nebo i babička jednou za čas nějak.... A ty úkoly, praní a žehlení, to většinou já jsem zvládala, pak tu sobotu a neděli to člověk doháněl. Nebo já nevím, manžel tím, že toho staršího kluka odvedl do té školky, no toho malého, to přišli

³⁷ Nežehlili pánové Pavel, Karel, Luděk, Ota, Ladislav, Tomáš, Dalibor, Miloš.

třeba se podívat za mnou do toho obchodu nebo prostě jen vegetil, po obědě ho dal spát a ... takové ty práce domácí, ne, že by manžel [nedělal]. Vyluxoval, poklidil, to jo, ale to žehlení, praní, já nevím, mytí oken a takovýchle, to jsem dělala já (smích).“

Kateřina (psychoterapeutka): *„... ale vlastně vůbec nevím, jak jsme tehdy jako měli rozdělené takové ty věci, jako kdo nakupovat a tak. Jako já si myslím, že jsem toho většinu dělala já, ještě v té době, v tom prvním roce. Nebo když jsem přijela, tak jsme třeba jeli i společně. Vím, že třeba to, že [manžel] neměl řidičák, mě docela štválo hodně. ...Že jsem tam [v rodině] byla teda za, že opravím auto, vydělám peníze, zařídím prostě všechny technický věci, odřídím to, a tak dále, a zároveň prostě velká část těch jako domácích povinností taky zůstala na mně. Takže jako ne, že bych tam po nich musela vyloženě uklízet, že by po sobě vůbec nic neudělali, jako nějaký základní věci ano, jo? Ale, ale že by prostě nějak opravdu ten byt jako udržoval muž v pořádku, to ne. A nebo pod velkým nátlakem. Jako myslím, že opravdu tehdy bylo maximum, že zametl a umyl podlahu. To, že třeba normálně sklízel ze stolu, umyl nádobí nebo udělal něco k jídlu, tak to jenom taky prostě, jenom na nátlak. Takže já si myslím, že tohle bylo dost hrozné, no.“*

Iva (úřednice ve státní správě): *„... jako pro mě si myslím, to bylo hodně náročné, protože jsem chodila jak do práce, tak jsem vlastně přišla domů, manžel sice pomáhal, co to šlo - pral, žehlil plínky a takové - ale pořád jsem musela uklízet, stejně jim vařit dopředu, malá jedla takové ty „hatla patla“ kašičky. Ještě teda jsem jí kojila i, ale jako bylo to, bylo to hodně náročné.“*

Renata (soudkyně): *„No tak je to tak, že každý dělá to, co je zrovna potřeba a co může, a samozřejmě někdy to trochu drhne. Takže než jsme měli Honzika, tak byl takový ten základní model, že samozřejmě já se starám o to nakupování, vaření, žehlení, praní a manžel se stará o technické věci, aby nám jezdilo auto, doma co je potřeba udělat. Teď když máme Honzika, hlavně máme dům, no tak se to v něčem prohloubilo, ale já jsem takový ten kdo koordinuje, ale snažím se, abychom si ty práce rozdělili pokud možno spravedlivě. Takže myslím si, že tam funguje v něčem takový ten základ, že jako, že já bych měla zajišťovat to, co jsem vyjmenovala. To jídlo, prádlo a podobně, ale když prostě poprosím manžela, nějaká diplomacie tam je, tak mi pomáhá, není to úplně automatický, ale teď tím, jak je doma, tak se zlepšuje takové to, že umyje nádobí, už jsem dlouho nemyla nádobí, a takové to, co umí, a samozřejmě spousta věcí, na které ho člověk musí navést. Není problém, aby dojel nakoupit, když mu napíšu seznam.“*

Jarmila (učitelka na základní škole): *„... já jsem opravdu neměla žádnou starost, protože všechno v podstatě zvládal a bral za své, že to musí udělat v domácnosti, ne že jenom obejde děti, ale i chudák pral, žehlil a uvařil pro Aničku a sebe ... ne že bych mu to neřekla, že to bude muset dělat, ale jaksi s tím byl prostě smířený. Ne, že by to bylo jeho hobby, ale prostě chápal, že když je doma, tak prostě musí dělat i domácí práce, takže normálně jako běžně pomáhá s úklidem. Umyje nádobí jo, teď dokonce i občas vyžehlí, to je strašně příjemný, takže dělal toho víc, v podstatě daleko víc, protože se musel starat ještě o Aničku, Saša byla přes den ve školce, když nebyla nemocná teda, ale jinak musel chudák prát, to jsem mu teda prádlo roztrídila a on to strčil do pračky, pověsil, a říkám ... já si hlídám pořádek doma a když přijdu a není tam [pořádek], ty věci rozházené, tak to nemám ráda. Tak jsem jako, někdy jsem to skousla, někdy jsem asi dala najevo, že se mi to nelíbí, takže druhý den bylo vyširováno úplně vzorově. Ale většinou jako pořád si říkám, je to chlap a ten neumí udělat dvě věci najednou, to je pro něho strašná zátěž, a já musím, prostě vždycky říkám, jak je hodný, že to*

na sebe vzal a že tady s těmi náladami mými se nedal tak nějak jako zviklat, a že to prostě ustál a teda se ctí. “

Karel (projektant v zemědělství a krajinářství): *„A to ještě teda jsem vynechával, já nevím, praní a takové, to nešlo přese mě, to stejně manželka tedy dělá, to jsem nemohl, luxování a takový. Ale nádobí, topení, uklízení a toto v domácnosti, plus teda samozřejmě ta péče o to dítě, tak to se skládá vlastně z hodně takových drobných prací, které nejsou vidět a člověk toho má za ten den dost. ...když jsem byl na mateřské, tak jsem to převzal, říkám ne do důsledku mimo praní, žehlení a dejme tomu to vysávání. Jednak, nevím ani, proč jsem to nedělal, ale asi to žena nevyžadovala.“*

Luděk (skladník): *„Když byla [manželka] doma, tak jsme jezdili nakupovat spolu. Protože ona nevěděla stejně co, ale tak je to aj dneska. Já vím, co máme doma, ona je pořád v práci, já su doma, takže na nákupy jsem jezdil buď já s malou, nebo jak manželka přišla, jak měla ty dva dni volno, tak jsme nakoupili, co je potřeba. Jasně je, že pro rohlíky nebo pro chleba, jako pro takové maličkosti jsem jezdil já denně. Nějak přes týden má manželka, já jsem měl od rána do večera, protože manželka jezdila až o půl desáté večer dom každý den. O osmý odjíždí a o půl desáté se vrací, akorát teda když měla volno, to, tak to jsem si lebedil, nohy natáhlé a starej se, užívej si. Ale ty nákupy byly společné. Ona vozila z Rakouska plenky a toho jsem byl zase ušetřený, protože jsem nemusel nikde shánět plenky a krémy a ty kapesníčky, to všechno nakupovala ona. Já jsem akorát řekl, co není a jako od rána jsem se staral já. Uspávat to tam musím chodit do dneška. ... Mě nic jiného nezbyvalo, když manželka pořád jezdila od rána do večera, tak já uklízel, vařil jsem si, většinou v týdnu jsem vařil já a třeba víkendy mamka [tj. matka respondenta], nebo jako když byla manželka doma, tak já jsem třeba vařil v pondělí, čtvrtek a pátek a manželka úterý, středa a víkend zas bábi dole [tchýně respondenta]. A uklízet jako každý den. Byl jsem ušetřený prádla a žehlení, toho jsem byl ušetřený, protože babička dole. Ta nám s tím takhle moc pomáhala.“*

Ladislav (živnostník – architekt): *„No tak, já, já nemám vaření. Já nemám vaření, protože to prostě neumím a nevím, jestli, jestli bych se rychle do toho hrnul. Čili vaření nemám a, takže na mě, takže na mě vychází úklid a, a určitá část, určitá část třeba praní. ... Praní ne tak úplně vždycky, to spíš, to spíš, no a takový jako mytí nádobí, i když to nemusí být stoprocentně, i s tím úklidem to není stoprocentně, ale je to jako víc na mně. I nákupy. Byly doby, kdy jsme to vlastně praktikovali tak, že já jsem dostal, protože žena když vaří, tak prostě si potřebuje určovat a tak, takže mi napsala seznam a já jsem šel nakupovat. A to jsme teď nějak vypustili, já jdu vždycky tak na takový týdenní nákup, to jsme teď opustili a spíš vlastně, když přijde domů, tak s Irenkou jdou třeba odpoledne ještě někam ven a něco koupí, takže teď se to trošku změnilo, ty nákupy jsou takový častější a menší. ... Asi, asi z menší části dělám míň než žena v domácnosti, co se jako starost o domácnost týče, to asi dělám míň.“*

Tazatelka: *„A vlastně tedy se dá říct, že nevaříte a nežehlíte?“*

Ladislav: *„Nevařím a nežehlím, no. Vy máte přehled, ano, žehlení jsem zapomněl. Ale mohl bych žehlit, nemám k tomu úplný odpor nebo myslím, že to bych uměl, jo? Ale nějak, nějak prostě aniž bychom si něco říkali, tak to takhle prostě ... se to rozdělilo, jo? Nevím proč, ale žehlení je docela, docela nezanedbatelná položka.“*

Tomáš (dispečer): *„Jinak [jsem dělal] normální práce doma a všechno.“*

Tazatelka: *„Takže normálně jste byl schopný i předtím, než jste nastoupil [na rodičovskou dovolenou], už třeba jste vařil, uklízel?“*

Tomáš: *„No, na tom nic není. Jenom se k tomu se člověk musí dokopat - jediná věc.“*

Tazatelka: „*Nakupoval jste taky. Takže akorát - dejme tomu, dá se říct, akorát praní a žehlení šlo mimo vás.*“

Tomáš: „*To jsem, to jsem neřešil. Ne, že bych to nezvládl, ale jako nač práť v jedné pračce pár věcí, když toho někdo může vyprat naráz víc. Zas taková velká spotřeba toho prádla pro dítě nebyla, na tu velkou pračku, co máme. Tak buď u nás nebo u nich [rodičů manželky] se pralo. Jako pračka a já, to není to správné, co se dá dát dohromady. ... My to máme doma taky rozdělené, takže tam je to tak půl na půl, no, což si myslím, že je tak optimální. A pokud na to nemáme náladu, tak nemáme oba aspoň (smích).*“

Radek (knihovnik): „*No já peru, žehlím a starám se o kytky a takovýchle věci. My jsme dřív bydleli, jsme se sem v říjnu stěhovali, před tím jsme bydleli v rodinném domku se zahradou, takže já jsem se staral o zahradu a takový ty věci kolem domácnosti, takový ty, jak manželky vždycky říkají, že to jsou mužské věci, jo, tak tyhle ty věci, no. A žena teďka dělá takový ten úklid, utřít prach a vytírat, tady akorát vytírám kuchyň po holkách, když je nejhůř, jinak to nechávám na ní, většinou žehlí, teda luxuje ona. ... tak já jsem vařil už předtím, protože žena byla na rizikovém těhotenství, byla doma poslední tři měsíce před porodem byla v nemocnici, takže jsem vařil už předtím, potom když holky začaly jíst, tak jim vařila ona, já jsem vařil pro nás a ona pro ně. Dokonce jsem i pekl, teďka teda peče už žena, buchty a takovýchle věci, takže vařil jsem už i před tím, akorát jsem začal vařit i pro holky. ... Nakupuji já zpravidla ..., jezdíme tak zhruba jednou za 14 dní, někdy i déle, jedeme na takový velký nákup ... a v tom meziobdobí už dokupuji akorát pečivo, když dojde nějaký ovoce, zelenina, pro holky čerstvé mléko, nějaké takovýchle drobnější věci.*“

Tradiční genderové stereotypy ohledně vykonávání domácích prací přetrvávají i v rodinách, kde muž pečuje o malé dítě, i když se zde muži většinou výrazněji podílí na vykonávání domácích prací. Často však v těchto rodinách musí být muž o vykonání nějaké práce přímo požádán. Naproti tomu ženy mnohdy akceptují omluvy a vysvětlení založené na představě, že muži nejsou schopni řádně nebo stejně dobře jako ony vykonávat některé domácí práce a raději to od nich vůbec nevyžadují. Muži tak není umožněno získat potřebnou praxi a v důsledku tím je potvrzena a dotvořena (domnělá) skutečnost, že muž například není schopen (rychle a správně) žehlit, vařit, pověsit rovně prádlo, nevidí prach na nábytku atp. Žena často rezignuje a určité činnosti dělá přednostně nebo výhradě ona.

Z výše uvedených výpovědí respondentů je zřejmé, že způsob, jakým si rodiče dělí mezi sebe povinnosti péče o děti a domácnost se poměrně značně liší. Z hlediska harmonizace rodinných a pracovních povinností není příliš důležité přesně vymezit činnosti, které v jednotlivých rodinách dělá muž a které dělá žena, důležitější je skutečnost, že se oba rodiče o rodinné povinnosti dělí. Je velmi důležité, když mohou rodiče zastat různé domácí povinnosti a sdílet péči o děti a domácnost. Pokud si na to zvyknou v době, kdy je jeden z nich na rodičovské dovolené, je pravděpodobné, že si tuto zkušenost alespoň do jisté míry udrží a budou ji využívat i v době, kdy budou děti starší a zaměstnání budou oba rodiče. **Sdílení domácích povinností pak umožní oběma rodičům řádně se uplatnit na pracovním trhu,** pomůže vyřešit problém rodičů při sladování rodinné a pracovní sféry v rodinách, kde oba rodiče pracují. Rovněž současná práce nebo vzdělávání při rodičovské dovolené je velmi vhodnou strategií, která usnadňuje rodiči plně se zapojit do pracovního procesu poté, co rodičovskou dovolenou ukončí; zároveň to zvyšuje jeho možnost uplatnění na trhu práce a naději na získání zaměstnání odpovídajícího jeho vzdělání a kvalifikaci. Rozdělení rodičovské dovolené mezi oba rodiče (případně její využívání pouze mužem) a tím způsobené zkrácení absence matky v zaměstnání či podnikání tudíž přispívá k lepší možnosti žen uplatnit se v pracovní sféře i přes to, že mají děti.

Dále data z výzkumu ukazují, že muži mnohdy předem nereflektují a nedokáží si představit, kolik práce péče o dítě a domácnost obnáší. Dotazovaní respondenti - muži - často byli během své zkušenosti otce na rodičovské dovolené překvapeni náročností, jakou péče o děti a domácnost vyžaduje, a v daleko vyšší míře pak ocenili neplacenou „ženskou práci“ v domácnosti. To je zcela zřejmé například z výpovědi pana Karla, který pečoval o dvě děti po dobu osmi měsíců: *„Dalo mi to hodně, dalo mě to takový ten hlavní, možná pro vás banální věc, nebo, ta záležitost byla taková, že jsem si uvědomil, že vlastně ta manželka, když je doma, tak dělá různé takové drobné práce, které kolikrát potom, když přijdete potom odpoledne nebo večer dom, ony nejsou vidět. Anebo večer máte pocit, že vlastně to nikdo neudělal, takový pocit jsem měl aj, i když jsem tady byl doma. A to ještě teda jsem vynechával, já nevím, praní... luxování To jsem pochopil, že nemá cenu potom přijít a vyčítat, že tamto není v pořádku a toto jo, že samozřejmě, co nezvládnou děcka všechno, nebo, jednou se to zvládne, jednou se to nezvládne, podle situace, jak to dítě je naladěné ten den. A tak to mi zůstává v paměti, že člověk musí brát v potaz aj tady ty práce, který nejsou mocka vidět a ony se teda udály jo, a to je celkem pro vás možná banalita ...“*

Rovněž pan Ladislav se svěřil s tím, že se změnil jeho pohled na roli matky a její povinnosti: *„...určitě je to člověku přínosem, určitě to člověku něco přinese. Minimálně to, že, že si uvědomí, co je to za práci a pak se taky dívá trošičku jinak na tu prostě roli a, a úlohu matky, protože, protože vidí, co je to za práci, co, co to děcko vlastně vyžaduje za energii a, a ta zkušenost je rozhodně velice dobrá.“*

Pouze čtyři muži přitom vnímali nástup na rodičovskou dovolenou jako výraznou změnu oproti předchozímu období. Byli to právě muži, kteří se předtím na péči o dítě a domácnost prakticky nepodíleli a u dvou z nich zůstala jejich péče o domácnost omezena i během přechodného období, kdy pečovali o dítě (Karel, Josef). Většina mužů se do určité míry podílela na péči o dítě a domácnost již před tím, než zůstala doma s dětmi. V těchto případech došlo k nárůstu především v míře, ve které se na těchto záležitostech podíleli. Po skončení rodičovské dovolené si mnozí muži uchovali získané návyky a pokud to situace vyžaduje, jsou i nadále schopni postarat se o dítě a domácnost. Z hlediska pracovního uplatnění a sladování zaměstnání a rodiny je to výhodné například v případě, kdy je dítě nemocné a někdo s ním musí zůstat doma. Rodiče jsou pak zástupní a mohou se rozhodnout podle aktuálních možností a konkrétní situace, který z nich to bude.

V osmi rodinách nebyl nikdo z rodičů v době konání rozhovoru na mateřské ani rodičovské dovolené a tito rodiče tedy museli v případě, že onemocnělo jejich dítě, řešit situaci domácí péče o něj. Pouze ve dvou případech (č. 5 a 13) bylo zvykem, že pracovní volno na ošetřování nemocného dítěte využívala výhradně matka dítěte. V šesti případech volno na péči o dítě do věku deseti let využíval jak otec, tak i matka. Rodiče se rozhodovali na základě aktuálních okolností, přičemž klíčovou roli v jejich rozhodování hrál charakter současného zaměstnání/podnikání a možnost uvolnit se z práce, jakož i finanční stránka. Ve dvou případech využíval toto volno v převážné většině případů otec (č. 4 a 18), ve čtyřech případech spíše matky (č. 1, 3, 10, 12), ale pokud to bylo třeba, zůstal doma s dítětem otec. Například u rodiny č. 10 se situace měnila podle zaměstnání muže, a tak zatímco v předchozím zaměstnání to byl spíše on, který využíval pracovního volna na ošetřování dítěte, v zaměstnání současném to pro něj není tak snadné a tak doma s nemocným dítětem zůstává preferenčně matka dítěte, případně prarodiče. Při dotazování ostatních respondentů na to, jak předpokládají že budou řešit situaci v případě, že jejich dítě onemocní a oni budou chodit oba do práce, odpověděli respondenti z dalších šesti rodin (č. 2, 8, 9, 16, 17, 20), že předpokládají, že zůstane doma buď otec nebo matka, podle aktuálních okolností. Přitom respondenti Ota, Alice, Michal a Dalibor vyslovili přesvědčení, že pracovní volno na péči o nemocné dítě do deseti let využije v jejich rodině většinou spíše otec, přičemž vycházeli z představ o charakteru zaměstnání, které budou po skončení rodičovské dovolené mít.

3.4.4 Pomoc dalších osob

Rodičům v péči o dítě/děti a domácnost často pomáhaly i další osoby, přičemž nejčastěji šlo o prarodiče dítěte, méně často se jednalo o výpomoc ze strany sourozenců rodičů (sestra či švagrová) a občas s hlídáním dětí vypomáhali známí a přátelé rodičů. Placená výpomoc od „cizích“ osob najatých za účelem údržby domácnosti či hlídání dětí byla ve zkoumaných rodinách využívána minimálně.

Výpomoc ze strany prarodičů dítěte byla poměrně častá, v nějaké formě se objevovala ve třech čtvrtinách zkoumaných případů. Nejčastěji se jednalo o pomoc babičky dítěte při jeho hlídání, méně často také při vykonávání domácích prací, zejména vaření, praní a žehlení. Výrazně méně často pomáhali v péči o malé děti či domácnost rodičům dědečkové děti. Mezigenerační solidarita v podobě pomoci prarodičů se tak ukazuje být jedním z významných možných řešení, které napomáhají rodičům vypořádat se s časovými potřebami péče o dítě a domácnost. Pokud bydlí prarodiče v blízké vzdálenosti od rodičů dítěte a jsou-li navíc již v důchodu, jejich pomoc je často poměrně významná. Většina prarodičů však dnes ještě sama pracuje nebo je jinak aktivní, čímž jsou omezeny jejich možnosti pomáhat svým dětem s domácí péčí o vnoučata.

Převážná většina respondentů bydlela v blízkosti prarodičů dítěte (viz tab. 15). Ve 22 případech (56 %) žili prarodiče dítěte (ať již oba nebo pouze jeden, pokud druhý již zemřel nebo žil jinde) ve stejné obci jako samotní respondenti, z toho v pěti případech dokonce ve stejném domě jako zkoumaná nukleární rodina. V dalších osmi případech žili prarodiče dítěte v blízké vzdálenosti od něj, tj. zhruba do 20 kilometrů a pouze v sedmi případech bydleli prarodiče ve větší vzdálenosti od vnoučete, tj. více než 50 kilometrů. V jednom případě prarodiče dítěte již nežili a v jednom nebylo jejich bydliště zjištěno. Ve vzorku přitom obecně platilo, že zkoumaná rodina bydlela častěji ve větší blízkosti bydliště rodičů ženy než v blízkosti rodičů muže (viz tab. 16). Ve většině případů tedy byla zjištěna snadná vzájemná dostupnost z hlediska lokalizace pro možnost vzájemných mezigeneračních návštěv a případných výpomocí.

Většina rodičů se sice primárně snažila spoléhat vzájemně na sebe a pomoc ze strany prarodičů dítěte sice nevyužívala zcela pravidelně, ale příležitostně ano. V pěti rodinách (25 %) nepomáhali prarodiče ani z jedné strany příbuzenské linie v péči o děti či domácnost prakticky vůbec, a to především na základě nezájmu o pomoc prarodičů ze strany samotných rodičů (rodiny č. 6, 8, 9) nebo díky nezájmu nebo reálné nemožnosti pomoci ze strany prarodičů (rodiny č. 11, 14). Přitom většinou, i když ne absolutně, platilo, že ti prarodiče, kteří bydleli blíže, také častěji rodičům pomáhali. Tato závislost může vznikat i záměrně. Někteří respondenti přímo uvedli, že si vědomě hledali byt v blízké vzdálenosti svých rodičů, protože s jejich pomocí již dopředu počítali. To se samozřejmě dělo spíše tam, kde byly mezigenerační vztahy dobré a vzájemné pomoci byly obě strany příznivě nakloněny. Někdy ovšem rodiče pomoc prarodičů odmítali, ať již proto, že nechtěli prarodiče příliš zatěžovat, nebo proto, že s nimi měli problematický vztah. Ve výjimečných případech nebyli prarodiče schopni pomáhat vinou zhoršeného zdravotního stavu. Bylo rovněž zjištěno, že se prarodiče méně podílí na péči o mladší děti - kojence a batolata a jsou více ochotni pohlídat starší vnoučata. To je způsobeno především omezeními i reálnými potřebami kojenců. Zároveň zde působil i další významný faktor, a sice změna v postavení prarodičů na pracovním trhu. Se vzrůstajícím věkem vnoučat přibývá prarodičů, kteří ukončují svoji aktivní pracovní fázi života a odcházejí do důchodu, čímž zároveň začnou mít více času na péči o vnoučata.

Forma pomoci spočívala především v **hlídání dětí** v době, kdy si rodiče potřebovali zařídit záležitosti, při kterých by jim dítě bylo na obtíž. Nejčastěji se jednalo o návštěvu institucí státní zprávy, případně vykonávání studijních či pracovních povinností, méně často si rodiče prostě chtěli odpočinout, například při návštěvě kulturního programu (kino, divadlo) či ve společnosti blízkých či známých. Méně obvykle pomáhali prarodiče v tom, že odvedli

nebo přivedli starší dítě z mateřské školy, případně, pokud bydleli ve stejném domě, hlídali mladší dítě během doby, kdy rodič vedl do školního zařízení starší dítě. V některých případech prarodiče rovněž pomáhali při **péči o domácnost** - konkrétně s vařením, praním, žehlením a případně i s úklidem. Bylo tomu tak ovšem výrazně méně často než při pomoci s hlídáním dětí a obvykle se jednalo pouze o omezené období, po které prarodiče rodičům s péčí o domácnost pomáhali. Bylo tomu tak buď v době, kdy byla žena krátce po porodu (déle v případě dvojčat), nebo posléze v období, kdy žena pracovala a na rodičovské dovolené byl muž. Prarodiče se tak snažili podpořit rodinu v době, kdy žena byla zaneprázdněna pracovním vytížením v zaměstnání a muž nezvládal vykonávání všech domácích činností nebo to jeho okolí předpokládalo. Zatímco s hlídáním příležitostně pomáhali oba prarodiče, i když s převahou žen, s domácími pracemi ve všech případech rodičům pomáhaly pouze ženy.

Pracující prarodiče většinou reálně měli méně času na hlídání vnoučat, ale v některých případech to kompenzovali tím, že poskytovali svým dětem **podporu materiální**, ať již přímo v podobě peněz nebo skrze koupené věci či poskytnutím místa bydlení.

Poněkud specifická je v rodinách s muži na rodičovské dovolené **pomoc ze strany sestry muže pečujícího o dítě/děti**. Tento případ byl zaznamenán ve třech rodinách (č. 1, 3, 6). Všechny případy přitom měly dva základní shodné rysy – sestra muže pečujícího o dítě/děti bydlela v blízké vzdálenosti jako zkoumaná rodina (ve dvou případech ve stejném domě) a měla rovněž dítě nebo děti v přibližně stejném věku jako její bratr. Pak docházelo k tomu, že sestra pomáhala svému bratrovi především při hlídání dětí, případně s dalšími úkony, například s vařením apod.

Příležitostně a spíše výjimečně, rozhodně ne více než jednou za měsíc, v některých případech **pomáhali rodičům s hlídáním dětí i jejich známí**. V tomto případě se buď jednalo o reciproční službu, kdy si dvě rodiny s dětmi přibližně stejné věkové kategorie vzájemně vypomáhají v tom, že když nutně potřebují něco zařídit, požádají své známé o hlídání dítěte/děti a tuto službu jim v budoucnosti oplatí (č. 12, 16). Nebo se k hlídání uvolila kamarádka rodičů (č. 2, 19), případně i sousedka (č. 3). Tuto pomoc rodiče využívali většinou v případě, kdy nebylo z nějakého důvodu možné, aby dítě pohlídali jeho prarodiče a nechtěli je svěřovat cizí osobě.

Cizí placenou výpomoc využívají rodiče malých dětí jen velmi **málo**. Ze zkoumaných 20 rodin využily někdy v minulosti placenou výpomoc v péči o dítě/děti nebo domácnost pouze 3 rodiny. Pouze v jednom případě (č. 7) se přitom jedná o dlouhodobou spolupráci, kdy si rodiče najímají paní na **úklid** poměrně velkého domu a žehlení (dvakrát týdně), které by muž jen těžko stíhal, přičemž žena mu při velkém vytížení v advokátní kanceláři rovněž nemá kdy pomoci. Finanční situace této rodiny to navíc poměrně snadno umožňuje. Rodiče zvažovali i placení dalších osob na příležitostné hlídání dětí a vaření, ale nepodařilo se jim ve vesnickém prostředí nalézt vhodné kandidáty pro jejich požadavky. Příležitostně tak děti hlídá paní, která uklízí. V této rodině je specifické i to, že prarodiče žijí daleko, v časové dostupnosti minimálně tři hodin (z místa bydliště prarodičů do místa bydliště rodičů) a nemohou tak rodičům pomáhat příliš často.

V dalších dvou rodinách rodiče krátkodobě využívali placenou výpomoc při **hlídání dítěte** v době, kdy byl muž na rodičovské dovolené a měl jisté pracovní povinnosti (č. 11, 12). V obou případech se však tento model příliš neosvědčil a rodiny se raději rozhodly pro to, že muž omezí svoji pracovní činnost a bude se věnovat dítěti tak, aby nebylo nutné najímat na tuto péči cizí osoby.

Pouze v jednom dalším případě se respondentka zmínila o tom, že s manželem, který je na rodičovské dovolené, zvažovali, že by si najali osobu na pomoc v domácnosti. Tuto možnost však posléze zavrhli kvůli nedůvěře, kterou v nich přítomnost cizího člověka v bytě vyvolávala. Zcela přitom odmítli možnost, že by jim cizí osoba pomáhala v péči o dítě. Paní Marika to vyjádřila následovně: „*Jako spíš jsem uvažovala o pomoc v domácnosti, ale přesto*

nějak s manželem jsme na tohle téma vedli diskuze a nakonec jsme se přece jen shodli, že přivést si úplně cizího člověka, nebo byt' člověka třeba s referencemi, není, není přesto asi to, to právě pro nás. Asi bychom to nechtěli, takže snažíme se být prostě maximálně...soběstační...A uvažovat o vlastně jako babysittingu, jako hlídání dítěte, to absolutně nepřichází v úvahu. To já maximálně na co bych přistoupila, tak teda to jenom domácnost, aby prostě přišla třeba pani, vyžehlila, vytřela podlahy a tak, ale ani na tom jsme se neshodli a o děti, o hlídání dítěte cizí osobou nebo nějakou bližší, trošku bližší to vůbec nepřipadá v úvahu. Maximálně třeba ty babičky a dědečkové, ale jak jsem řekla, ty už jsou zaměstnaní, chodí pořád do práce, tam to nepřichází v úvahu.“

Žádná z dalších rodin placenou výpomoc v péči o dítě nebo domácnost nevyžívala, přičemž důvody pro to byly různé, od finančních, přes preference využívání pomoci prarodičů, která se nabízela, až po nedůvěru v nabídku těchto služeb a nezvyk využívat je. Většina rodičů se tak spoléhala především na vlastní síly a případně preferenčně využívala pomoc příbuzných či známých. Pomoci ze strany cizí placené osoby se rodiče vyhýbali a snažili se hledat jiná možná řešení, vedle pomoci blízkých například v podobě péče o děti v institucích k tomu určených.

T a b u l k a 15 Vzdálenost bydliště prarodičů vzhledem k bydlišti zkoumaných nukleárních rodin, celkové četnosti

bydliště prarodičů vzhledem k bydlišti rodičů dítěte	počet absolutní	počet relativní
ve stejném domě	5	13%
ve stejné obci	17	43%
blízko (do 20 km)	8	20%
středně daleko (20 - 50 km)	1	3%
daleko (více než 50 km)	7	18%
nežijí	1	3%
neznámý údaj	1	3%
celkem	40	100%

Údaje nemusí vždy vypovídat za oba prarodiče. Pokud žije pouze jeden, vztahují se k němu a pokud bydlí každý z prarodičů na jiném místě, jedná se o údaje o tom z nich, který rodičům pomáhá více.

Zdroj: RORD05.

T a b u l k a 16 Vzdálenost bydliště prarodičů vzhledem k bydlišti zkoumaných nukleárních rodin, rozdělení podle jednotlivých rodin

rodina	vzdálenost bydliště rodičů muže	vzdálenost bydliště rodičů ženy
1	blízko (do 20 km)	daleko (více než 50 km)
2	daleko (více než 50 km)	blízko (do 20 km)
3	ve stejné obci	ve stejném domě
4	blízko (do 20 km)	ve stejném domě
5	ve stejné obci	ve stejné obci
6	ve stejné obci	ve stejné obci
7	daleko (více než 50 km)	daleko (více než 50 km)
8	ve stejném domě	středně daleko (20 - 50 km)
9	ve stejné obci	ve stejné obci
10	ve stejné obci	ve stejné obci
11	daleko (více než 50 km)	(nezjištěno)
12	daleko (více než 50 km)	ve stejné obci
13	ve stejné obci	ve stejné obci
14	nežijí	ve stejné obci
15	daleko (více než 50 km)	ve stejném domě
16	blízko (do 20 km)	blízko (do 20 km)
17	blízko (do 20 km)	ve stejném domě
18	ve stejné obci	ve stejné obci
19	ve stejné obci	ve stejné obci
20	blízko (do 20 km)	blízko (do 20 km)

Údaje nemusí vždy vypovídat za oba prarodiče. Pokud žije pouze jeden, vztahují se k němu a pokud bydlí každý z prarodičů na jiném místě, jedná se o údaje o tom z nich, který rodičům pomáhá více.

Zdroj: RORD05.

3.4.5 Institucionální pomoc

Při péči o malé děti se rodičům nabízí pomoc několika základních institucí. Jejich dostupnost se liší jak lokálně, tak na základě věku dítěte a statutu rodiče. Rodičům na rodičovské dovolené jsou bez omezení k dispozici mateřská centra, která jsou nestátními organizacemi nabízejícími program volnočasových aktivit pro celé rodiny s dětmi. Další institucí, kterou mohou rodiče nejmenších dětí využívat, jsou jesle, i když jejich využití dnes není příliš velké. Rodič, který umístí dítě do státních jeslí na více než pět kalendářních dní v měsíci, přitom ztrácí nárok na pobírání rodičovského příspěvku (pokud ovšem nepečuje ještě o své jiné dítě, jehož péči mu nárok na pobírání rodičovského příspěvku vzniká). Podobně je tomu i při využívání mateřských škol, které mohou rodiče pobírající rodičovský příspěvek využívat v rozsahu maximálně pět dní v měsíci, jinak ztrácí nárok na vyplácení rodičovského příspěvku. Při současné péči o více dětí tak mohou rodiče na rodičovské dovolené každodenně využívat mateřskou školu pouze pro některé z nich.

Mateřská centra jsou neziskové organizace založené na dobročinnosti členů, nejsou tudíž dostupná ve všech lokalitách. Jejich přítomnost je pravděpodobnější spíše ve městech, kde se vždy koncentruje více rodin s dětmi než na vesnicích. Ze zkoumaných rodin využívaly v době pobytu muže na rodičovské dovolené mateřská centra celkem tři rodiny (č. 6, 11, 20). Rodič nebo případně i oba rodiče se příležitostně účastnili programu v mateřském centru především proto, že tak svým dětem obohatili program a zároveň tam nacházeli možnost seznámit se s dalšími rodiči dětí přibližně stejných věkových kategorií. Ve všech případech byli rodiče po dobu návštěvy mateřského centra s dětmi v centru přítomni, jednalo se tedy skutečně především o zpestření programu - divadla, hry a kurzy jak pro děti, tak i pro rodiče, nikoliv o možnost „odložit“ na čas dítě proto, aby se rodič mohl věnovat vlastní činnosti.

Jesle jakožto státní zařízení pro denní hlídání nejmenších dětí byly během devadesátých let vinou nezájmu veřejnosti i z dalších důvodů většinou zrušeny a dnes se proto nachází pouze v největších městech. Tím se také značně omezila možnost jejich využívání ze strany rodičů. Z rodin, které byly ve vzorku obsaženy, jesle využila pouze jedna rodina (č. 13). Jednalo se o případ, kdy otec byl s dítětem na rodičovské dovolené od jeho půl roku, kdy se matka vrátila do zaměstnání, do zhruba jednoho roku věku, načež se rodiče rozhodli pro umístění dítěte do jeslí. Důvodem nebyla nespokojenost rodičů či inkompetence otce zvládat péči o dítě, nýbrž skutečnost, že muži bylo v oblasti s vysokou nezaměstnaností nabídnuto výhodné zaměstnání a z finanční stránky to bylo pro rodinu výrazně výhodnější, než kdyby doma pečoval o dítě. Zkušenost těchto rodičů s jeslemi byla poměrně dobrá.

Mateřské školy většinou přijímají do denní péče děti od stáří tří let, kdy rodičům zaniká nárok na rodičovskou dovolenou (dále však mohou do věku čtyř let dítěte pobírat rodičovský příspěvek). Čerpání rodičovské dovolené a rodičovského příspěvku je podmíněno tím, že rodič nesmí umístit dítě do školky na více než pět dní v měsíci, čímž vznikají pro rodiče na rodičovské dovolené značná omezení stran využívání mateřských škol. Pokud mají více dětí, mohou je bez omezení využívat pouze pro některá z nich, a to tak, aby mohli vykázat celodenní péči alespoň o jedno dítě ve věku do tří (respektive čtyř) let.

Nově zavedenou možnost umístit dítě do mateřské školy na maximálně pět dní v měsíci využily pouze dvě z dvaceti rodin (č. 1, 6). Ostatní rodiny tuto možnost nevyužily z různých důvodů, nejčastěji proto, že tato možnost v době, kdy by ji vzhledem k věku dítěte mohli využít, ještě nebyla, a dále proto, že mají dítě mladší tří let nebo dítě od tří let přednostně umístí do mateřské školy na více než pět dní v měsíci. Další důvod však spočívá i v tom, že některé mateřské školy mají omezenou a nedostačující kapacitu míst, a tak si někteří rodiče stěžovali na neshodu s plným, tedy každodenním, umístěním dětí do školky od jejich tří let (č. 5, 7, 10). Místa pro děti využívající školku pouze na pět dní v měsíci jsou pak ještě více limitována. O tomto problému se zmínil například pan Luděk: „*Ony ty školky to nechcous moc dělat. Ono mají třeba dvě, tři děti [na pět dní v měsíci] a víc nevezmou.*“

Celkově však byli rodiče se službami, které nabízejí školky, spokojeni a možnost umístit dítě do mateřské školy považovali za prospěšnou jak pro ně samotné, aby se mohli věnovat pracovní činnosti nebo péči o další dítě, tak i pro vlastní vývoj dítěte. To vyjádřil například pan Matěj: „*Ta školka si myslím, že je bezva věc, ten rodič přece jenom tomu dítěti dává tu lásku a může ho naučit hodně věcí, ale ta školka mu potom dá hodně, je to ten kolektiv, vidí chování jiných dětí; jako někdy je to negativní vliv, někdy dobrý. Určitě to má taky svoje pro a proti, ale rozhodně si myslím, že ta školka je dobrá věc a hlavně když ty učitelky jsou profesionálky a dělají to taky s láskou...*“

3.5 Hodnocení z hlediska aktéra

3.5.1 Pozitivní aspekty

Muži, kteří pečovali o své malé děti, hodnotí svoji zkušenost v zásadě velmi pozitivně nebo alespoň neutrálně. V převážné většině případů poukazují na to, že se jednalo o dobrou zkušenost, která jim umožnila zažít události a okamžiky, které většinou zakouší pouze matky. Mnozí z těchto otců vnímali jako největší přínos celé zkušenosti skutečnost, že si **vybudovali velmi těsný vztah ke svému dítěti** či dětem, o kterém jsou přesvědčeni, že by byl jiný, pokud by chodili do práce a měli omezenou možnost být s dítětem, které by prakticky vídali pouze večer a o víkendech. Svůj vztah k dítěti tyto otcové často hodnotí jako odlišný od vztahů většiny otců, kteří na „mateřské“³⁸ nebyli, respektive nevyužili rodičovskou

³⁸ Respondenti běžně užívají pro označení „rodičovské dovolené“ zažitý výraz „mateřská (dovolená)“.

dovolenou. Například pan Kryštof to vyjádřil následovně: „*Myslím si, že to bylo hodně důležité pro můj vztah s Vojtou, protože ho chápu jinak než jako táta, který prostě tam je jenom odpoledne, když přijde z práce a je unavený.*“ Podobné vyznění měla i výpověď pana Hynka: „*... mě samotnému to [využití rodičovské dovolené] přineslo, to, že jsem vůbec mohl s nimi být, s těmi dětmi a vůbec jako s celou rodinou, což normálně nemůžu. Že (pauza), já to nerad hodnotím, ale jsem přesvědčený, že mám k nim jiný vztah, než třeba mí kamarádi, k těm dětem. Stoprocentně, to je úplně jasné. Ale zase né že bych to, né že bych to pociťoval, že s tou Aničkou jsem byl, tak že bych jako s ňou měl nějaký jiný vztah než s tou Sašou, to zas ne. Že, je fakt, že to se ani možná nedá a hlavně, já stejně jsem s nimi byl často s oběma dvěma. To se těžko porovnává...Ale jako mně osobně to přineslo hodně. A hlavně to, že jsem viděl, co vlastně ta ženská musí všechno absolvovat. Protože i to, jsem si říkal, sakra, ty ženský to mají těžké. A pak se člověk vlastně dívá na tu ženskou jinak, na tu manželku. I tohle. Co to přineslo obecně, to nevím, nevím. Myslím, že jsem se snažil, jak to šlo nejlíp.*“

Mnozí mužští respondenti si pochvalovali skutečnost, že dítě volá „tatínku“, když se něco stane nebo že se k nim s radostí rozběhne, když přijdou domů. Přízeň dítěte, vybudování a utužení vztahu s ním, pro ně byla a je odměna za nelehkou a mnohdy vyčerpávající péči o něj. O tom se zmínil například pan Petr: „*No ten vztah s dětmi, ten vztah s dětmi je prostě neopakovatelný, je jiný. A co mi [to] vlastně přineslo? Já jsem, já jsem s holčičkou začal být doma přesně, když jí byl rok a do té doby trošku, trošku chodila a trošku začala žbleptat a byli jsme spolu, povídali jsme si a najednou jsme velmi rychle začali, začali padat celé věty, které měly hlavu a patu. A najednou se mnou začala opravdu chodit na procházkách, takže, takže když potom, to trvalo ještě několik let, tak vlastně když děti spadnou, praští se, tak, tak utíkají za maminkou, ať jim to pofouká, tak prostě Dorotka utíkala za tátou. To je věc, kterou mi to neoddiskutovatelně přineslo a, a to bohatě stačí, kdyby nic jiného.*“ Někteří respondenti byli přesvědčeni o tom, že vztah dítěte k matce je jakoby více spontánní a vzniká automaticky a zcela přirozeně (již v průběhu těhotenství a následného kojení), zatímco oni si jako otcové vztah ke svým dětem museli budovat. Rodičovská dovolená, během které trávili s dítětem mnoho času, byla pro ně vhodnou příležitostí k vybudování tohoto vztahu, který následně z obou stran přetrval i poté, co ji ukončili a začali opět chodit do práce.

Další přínos pro celou rodinu viděli někteří dotazovaní muži v pozitivním dopadu na „**stmelení**“ celé rodiny a posílení vzájemných vazeb. To je zřejmé například z výpovědi pana Miloše, který odpovídal na otázku, co přinesla jeho zkušenost otce pečujícího o dítě jemu i celé rodině: „*Já myslím, že určitě hodně. Určitě hodně, protože říkám, podobně jako pro chlapa, je to velká zkušenost a tímto, že jsem byl na té mateřské dovolené, tak jsme se vlastně prostrídali s manželkou a už - jako ten chlap, když není na té mateřské dovolené a manželka, jo? Žena ho čeká, on dojde z práce nebo jde na pivo, to je stále takový stereotyp. Tady toto bylo třeba pozitivní, že teď to tak nebylo, že jsme byli všichni a museli jsme si pomáhat úplně jiným způsobem než - ten chlap se do toho nijak nezapojí, když on sám nechce. Když dojde z práce někdy o půl čtvrté, má osmičky nebo někde něco dělá, jo, že je třeba taky unavený, ale málokterý chlap se do toho zapojí až, až tak, že by řekl, já sem došel z práce, odpočiň si chvíli, já se budu starat o dítě. Já myslím, že většina jde do té hospody, dá si pět piv s chlapama, dojde navečer, se navečeřu, nají se, přepne si to na fotbal a hotovo. Tím pro něho končí ten den a manželka pořád léta jenom - těch dvacet čtyři hodin se stará o to děcko. Ale tady tím, že sem byl na té mateřské dovolené, tak byla to hodně velká zkušenost a jediné pozitivum pro nás.*“ Podobně i pan Tomáš se zmínil o tom, že jeho zkušenost otce na rodičovské dovolené měla vliv na celkové posílení vztahů celé rodiny: „*A jako je to skvělá věc, protože to hodně utuží rodinu. I to dítě má pak jiný vztah, když, jo, oba ty rodiče vlastně vidí. Jsou případy, kdy otec není doma a to dítě vůbec nevidí. Dítě ráno spí a večer už spí. Takže tohle asi má hodně do sebe. Říkám, moje dítě mě pozná, když přijdu.*“

Mnozí muži si uvědomili, jak náročnou práci musí jejich manželka vykonávat a více ji pak ocenili a vážili si své partnerky. Dále se jí snažili více pomáhat nebo si alespoň nestěžovali, pokud nebyla nějaká domácí práce vykonaná tak, jak by si představovali. S tím se svěřil například pan Karel: „...ted' jsme na to tak vzpomínali a hodnotil jsem to a říkal jsem si, není to špatné, kdyby to absolvovalo, asi ne každý chlap, ale víc těch lidí, těch mužských, že tak nějak. Dalo mě to hodně, dalo mě to takový ten hlavní, možná pro vás banální věc, nebo ta záležitost byla taková, že jsem si uvědomil, že vlastně ta manželka, když je doma, tak dělá různé takové drobné práce, které kolikrát potom, když přijdete potom odpoledne nebo večer domů, ony nejsou vidět, jo, anebo večer máte pocit, že vlastně to nikdo neudělal, takový pocit jsem měl aj, i když jsem tady byl doma no. ... To jsem pochopil, že nemá cenu potom přijít a vyčítat, že tamto není v pořádku a toto jo, že samozřejmě, co nezvládnou děcka všechno nebo jednou se to zvládne, jednou se to nezvládne, podle situace jak to dítě je naladěné ten den, a tak to mi zůstává v paměti, že člověk musí brát v potaz aj tady ty práce, které nejsou moc vidět a ony se tedy udály jo, a to je celkem pro vás možná banalita...“ Nebo pan Ladislav: „...určitě je to [pobyt na rodičovské dovolené] člověku přínosem, určitě to člověku něco přinese. Minimálně to, že, že si uvědomí, co je to za práci a pak se taky dívá trošičku jinak na tu prostě roli a, a úlohu matky, protože, protože vidí, co je to za práci. Co, co to děcko vlastně vyžaduje za energii a, a ta zkušenost je rozhodně velice dobrá. Já svým způsobem bych dokonce to doporučoval každému - na čas - třeba jenom prostě jako takový seminář, jo? Aby, aby to každý chápal, jo? Co to je za práci a nejenom třeba to, ale i, i potom tu, i tu situaci té matky, která po letech péče o dítě nebo děti se třeba vrací do práce a má, má velice těžkou situaci, protože často ztratí kontakt s tou profesí, prostě jakoby začíná znovu.“

Celkem polovina z dotazovaných otců by **doporučovala i ostatním mužům**, aby si zkušenost celodenně pečovat o děti formou rodičovské dovolené vyzkoušeli, alespoň na určité období. Například pan Pavel je přesvědčen o tom, že zkušenost s celodenní péčí o dítě je rozhodně cenná a doporučil by ji proto i ostatním mužům: „No, když má někdo možnost a cítí, tak ať to jako prostě zkusí no. Ne se do toho vyloženě jako za každou cenu cpát, no tak to asi taky nemá cenu, ale jako každopádně říkám, je to dobré, poznat tu roli z té druhé stránky, no. I když si jako člověk, mužský myslí, že je tolerantní, a je tolerantní a je hodný, vstřícný a všechno, tak přeci jenom jako...(okřikuje dítě)...když má to dítě na starosti celý den, tak je to o něčem jiném, než když je doma dvě hodiny večer nebo tu sobotu, nebo prostě je s tím dítětem opravdu od rána do večera a musí ho, říkám, nakrmit, ošatit a zabavit a všechny tyhle ty věci, tak je to...(okřikuje dítě)...tak je to úplně jiná zkušenost. Ty věci který si, o kterých je jako nějaká představa jako tak, když se třeba opakují notoricky, tak to je potom zajímavé, zajímavá konfrontace s tou představou nějakou, co s tím člověkem dělá, jak to na něj působí. Tak to si myslím, že jako je zajímavé, no. Takže je to tohle to, a pak jako ten věk [toho dítěte] je takový příjemný. Na druhou stranu kdybych, člověk zažije to co s tím děckem, v tom malém, útlém věku, tak je to třeba takové jako empaticky cenné, no.“ Z jeho výpovědi je zřejmé, že se nejedná o zkušenost lehkou, nicméně i přesto je tento respondent přesvědčen o tom, že je to zkušenost cenná a oceňuje přínos především v bezprostřednosti vztahu k malému dítěti. Podobně se vyjádřil i další respondent, pan Milan: „Pokud je to, pokud na to zůstanou [muži] sami bez manželky, tak řeknu to na rovině, na rovinu, je to náročné, ale dá se to zvládnout. Ty roky s přibývajícím věkem to stokrát vrátí zpět. Pokud jsou i s ženou, a ta žena, ne že by nejevila zájem, ale třeba má, dá přednost té kariéře, tak určitě si asi předtím říkala, jestli dá přednost kariéře, jestli to ten manžel zvládne, anebo jestli je ten manžel tolik tolerantní, že prostě řekne té ženě: ‚Ano, udělej si tu kariéru, já prostě, já se o to dítě postarám.‘ A ta žena zas dělá tu svoji kariéru a pomáhá tomu manželovi, anebo bohužel nepomáhá tomu manželovi, a nevím, co v tom svazku potom je. To už. Já bych to každému, každému otci budoucích dětí, který má vztah k dětem, jedině doporučil.“

Dotazované **ženy** většinou vnímaly pozitivní přínosy zkušenosti otce pečujícího o malé dítě podobně jako muži; tj. spatřovaly je především v **utuzení vztahu mezi otcem a dítětem, dále ve spokojených dětech a ve skutečnosti, že si manžel vyzkoušel, co celá péče o dítě a domácnost obnáší** a začal si více vážit jejich neplacené domácí práce. Zajímavý je fakt, že ženy se jen zcela výjimečně explicitně zmínily o pozitivním přínosu spočívajícím v tom, že jim muž umožnil vrátit se do zaměstnání.

O pozitivním dopadu na vztah mezi otcem a dětmi vyprávěla například paní Alice: „... *mně to prostě přijde, že, že jednak ty děti mají daleko lepší vztah k tomu tátovi, i když v podstatě, když by on chodil do práce, tak vzhledem k tomu, že jsme měli stejnou [pracovní dobu], tak by taky byl takhle málo pryč, jako jsem já. Ale ne, mně to přijde, že prostě to mateřské pouto jako takové, že je určitě tak silné, že kdybych chodila víc do práce, tak ke mně budou mít ty děti pořád dobrý vztah, ale k tomu tátovi si to přeci jenom nějak musí vybudovávat. A tohle to [rodičovská dovolená otce] je podle mého ideální cesta k tomu, aby si ten vztah vybudovali.*“ V podobném smyslu se vyjádřila i paní Helena, která ocenila jak prohloubení vztahu mezi otcem a dítětem, tak i přínos v podobě uvědomění si náročnosti péče o domácnost ze strany muže: „*Ale myslím si, že je to strašně fajn, že je to možné, že ten muž může zůstat doma. Že ví, co to obnáší a má bližší vztah určitě k tomu dítěti, protože si to takhle zblízka osahá. Že to není jenom tatínek, který večer přijde, a dokáže pak víc ocenit i práci té ženy, i když třeba chodí do práce oba dva, že ta domácnost, ví co to obnáší. Protože oni [muži] si vždycky řeknou: ‚Co to je [péče o domácnost]?’*“

Podobně si kladný vztah otce k dětem pochvalovala i respondentka Monika: „*Manžel si to i takhle přál a vzhledem k tomu, že jsme starší rodiče, tak jsme to takhle plánovali a myslím si, že on má takový vztah k dětem, vždycky si myslím, že ho měl lepší než já, takový přirozenější. ... já vlastně tím, jak jsem ta ženská, mám jakoby k těm dětem opravdu ten biologický vztah, tak se mi strašně líbí tady na tom, na té výměně rodiny [tj. rodinných rolí], že ty děti milují oba ty rodiče, téměř jakoby shodně. Na toho tatínka jsou zvyklé a je pro ně jakoby tou náhradní maminkou a ta máma je biologická, ta se nikdy nezapře. Takže to je prostě úplně, jako ty děti milují toho otce, a když někam jdete, tak ty lidi na to koukají, jak na zjevení. Protože když jdete někam s takhle maličkými dětmi, tak většinou ty děti s tím tátou nejdou, maminka s nimi musí na záchod, něco se děje, běží za maminkou. A u nás je to naopak, něco se děje, tak běží za tátou, protože jsou na něj zvyklé, jo?*“

Pro paní Evu znamenala krátkodobá zkušenost, kdy její manžel zůstal doma a pečoval o děti zatímco ona pracovala, příjemnou změnu, která podle její výpovědi navíc posílila její identitu a prospěla vzájemnému vztahu s manželem, mimo jiné i kvůli uznání a ocenění její běžné domácí práce z jeho strany: „... *mě se třeba líbilo, že ten manžel vlastně čeká na mě, až přijdu. ... Mě třeba lichořilo to, že vlastně nemusím být s nimi jenom já, s těmi dětmi doma, že může být i ten manžel. To že bych řekla, že já nevím, i manžel si vážil třeba i mě bych řekla, tím, že jsem šla do té práce ... u nás to bylo takový, že prostě bych řekla to pozitivní, že nás to spíš, já nevím, jak kdyby na celým světě my jsme si to udělali takhle, takhle to pude, a ať máte kdokoliv cokoliv proti tomu, že jsme si to takhle udělali, že jako bych řekla, že nás to víc stmelilo. Nebo jako tu rodinu, protože manžel mi dal najevo, tím, že vlastně já nevím, některý ty chlapi mají názor takový, jsi doma, nic neděláš, ne nic neděláš, ale prostě jsi doma. Ale ono kolikrát být doma je horší než chodit na čtyřadvacítky.*“

O významném dopadu na uvědomění si náročnosti domácích prací díky zkušenosti otce na rodičovské dovolené mluvili především sami muži, ale zmínilo se o něm i několik žen, například paní Marika uvedla: „...*myslím, ty otcové zjistí, že to je skutečně úkol nelehký. Že kolikrát se ptají, co ta žena, co prostě celý den jako doma dělá, že nestíhá. Takže vidí, velice dobře vidí, a potom si myslím, že té samotné ženy a té její práce si určitě více váží.*“ V podobném smyslu se vyjádřila i paní Radka: „*Aspoň si [muži na rodičovské dovolené] uvědomí, že to slovo dovolená není úplně přesný termín tedy (smích)...*“; a respondentka

Hana: „*tak si myslím, že to není zas tak špatná zkušenost, si myslím, i pro toho chlapa. Ať ví, jak já, já vždycky říkám: 'Ať ví taky chlap, do čeho, v čem je jako ta žena, jo? V té domácnosti, že to není jenom tak, že se válí a jo? Tak si to chlapi někteří představují, že vlastně nic nedělá ta matka, jo? Vlastně, že co chceš, ta tam dělá s tím jako, jo?' A můj manžel vlastně to viděl, co to je, že to není zas takové jednoduché, jak se to takhle maluje.*“

3.5.2 Negativní aspekty

Negativních aspektů vázících se k situaci otce na rodičovské dovolené **nezmínili respondenti mnoho** a většinou je k jejich vyjmenování bylo nutné při rozhovoru přímo vyzývat. **Více negativ přitom zmínily matky, zatímco otcové byli většinou s celou situací spokojeni** a zmiňovali spíše podružné věci a problémy, které mají osoby na rodičovské dovolené obecně.

Dva **muži** zmínili **náročnost péče o děti** a obtížnost naplňovat všechny jejich potřeby a zabavit celý den jejich pozornost. Pan Ota, který pečuje o tři děti, líčil svoji těžkou situaci v péči o děti následovně: „*Jsou poměrně dost za sebou, ony se vzácně doplňují, protože ta nejstarší už začíná blbnout, ta prostřední je ufnukaná a ta třetí vyžaduje veškerý servis, nosit prostě, přebalovat, že jo, tohleto. Takže jejich zájmy se naprosto rozcházejí a neslučují, takže člověk vždycky jednoho musí odstrčit, aby se mohl věnovat tomu druhému, no takže v tom je asi ten zásadní problém a jako z toho potom rupaj nervy, protože to člověk nemůže zvládnout psychicky, tohleto, no jako být celý den ve střehu a všechny jejich prostě libovůle a ufnukanosti nějak plnit, no. Naplňovat ty jejich potřeby.*“ O podobném problému se zmínil pan Lubor, který pečuje o dvě děti a manželka je v pracovních dnech nepřítomna minimálně jedenáct hodin denně: „*... být s nimi [dětmi] doma, když vlastně ten druhý vydělává, tak třeba manželka odjede v sedm, v osm a vrací se třeba v sedm, v osm, někdy i v deset, jo. Takže jste s nimi vlastně celý den doma, jo, respektive když jsou ve školce, tak už je to trochu lepší jo, ale pokud jste s nimi celý den doma, tak je to dost ubíjející, si myslím. Samozřejmě na zahradu, dobře, všechno, můžete s nimi jít na kolo a tak dále, ale pořád je to strašně moc času jako a vy aby jste je stále zabavila, jako aby je to pořád jako bavilo, jo. Takže tady jsou lidi, který dokážou jim nakoupit, miliony, miliardy knížek, různých pastelek, modelín, různých výtvarných potřeb, pracují s nimi, dělají to pořád s nimi, jo.*“

Dále tři otcové zmínili **absenci v zaměstnání či podnikání**, v jejímž důsledku dochází ke ztrátě praxe a schopností nutných pro vykonávání určitého konkrétního zaměstnání, případně klientských vazeb apod. Tento dopad na rodiče, kteří pečují doma o malé děti, je neoddiskutovatelný a platí samozřejmě nejen když čerpají rodičovskou dovolenou matky, ale postihuje stejně i otce. Pan Michal uvedl: „*... negativa v podstatě žádná nevidím. Krom toho, že tedy člověk vypadne asi trochu z praxe toho svého zaměstnání, ale já asi patřím k těm, u kterých je rodina na prvním místě, takže prostě to je něco, co oželím a budu se snažit - až se vrátím do zaměstnání - se rychle dostat do pracovního toho svého oboru, nějak rychle proniknout zpátky. Pokud se tedy budu vracet do toho stejného oboru.*“ Pan Ladislav (živnostník), když byl vyzýván, aby uvedl některé negativní stránky své zkušenosti otce na rodičovské dovolené, začal: „*Negativního v zásadě mě nic nenapadá. No samozřejmě, že, samozřejmě, že negativum je to, je přesně to, co je i pro tu matku, to znamená, že člověk na nějaký čas vlastně vypadne z normální práce, že jo. Tak a teď je docela těžký se vracet zpátky. Někdy ne, někdy je to prostě připravené, lehké a zvlášť, kdo má nějaké zaměstnání a prostě jeho židle je tam prostě posvátně chráněná a držaná. Ale pokud ne, tak prostě tou ztrátou kontaktů a prostě ztrátou klientů nebo zákazníků, to se jako těžko, to se těžko po několika letech vlastně znovu oživuje. To je problém, tohleto si člověk uvědomuje. Ale zas jako já to takhle nepocítuji, právě proto, že já bych v této situaci byl tak jako tak. Tím, že pokud se budeme, pokud budeme odjíždět [na dlouhodobou zahraniční cestu], tak - a to je vlastně kvůli zaměstnání mojí ženy - tak já bych v této roli se ocitnul stejně.*“ Pan Hynek

(archeolog) po naléhání tazatelky na to, aby vyjmenoval i negativní stránky své zkušenosti otce pečujícího o děti si po počátečních nesnázích nějaké vybavit vzpomněl na problémy, které mu to přineslo. Jednalo se o dočasné zhoršení schopnosti pohotově volit správné odborné termíny v diskusi, tento problém však sám považuje za naprosto marginální: „*No, ale pro mě osobně, jak jsem říkal, jediné bylo, že jsem se vlastně odnaučil chodit v těch odborných termínech. To mi dělalo velké problémy. Ale zase, že bych zas kvůli tomu nějak trpěl, to ne.*“

Tři respondenti zmínili specifické problémy s péčí o děti - dítě nechtělo spát, popálilo se, nechtělo být oblékáno a bráno jako doprovod při cestě do školky se starším dítětem. To jsou skutečnosti, které je během péče o dítě trápily a zatěžovaly, a pravděpodobně i skutečnosti, se kterými by se rovněž setkaly jejich manželky, pokud by byly s dítětem/děťmi doma. Jsou to drobné problémy, které k péči o děti zkrátka patří, nehledě na to, zda ji koná otec či matka.

Problémem specificky mužským ovšem byla **zhoršená možnost zařadit se do kolektivu ostatních osob pečujících o malé děti, což jsou prakticky výhradně matky**; toto negativum explicitně zmínili dva respondenti. Pan Ladislav se o svých nesnázích svěřil: „*Je to samozřejmě někdy, někdy taková, takový trošičku zvláštní pocit, zvlášť protože tady, tady prostě ty matky pečují o ty děcka drtivě, drtivě převažuje, od toho roku devadesát devět, možná víc procent. Tak, takže je to jako pořád jako, pořád vlastně se cítím jako taková bílá vrána, tak nevím, jestli je to negativní, ale to může být.*“ Na stejný problém si podobným, velmi mírným způsobem stěžoval i pan Václav: „*Co je negativní? Myslím si, že na tom nic nebude negativního. Možná jediné ten menší problém asi s těmi jinými maminkami, aby se ten vlastně chlap zařadil mezi ně. V tom vidím asi zásadní problém, ale to záleží na přístupu toho, toho chlapa. Jestli se odváží nebo jestli s nimi bude v kontaktu.*“

Naproti tomu byly **ženy** většinou schopnější ve vyjmenovávání negativních dopadů prožité zkušenosti. Zmiňovaly **těžkou pozici svého nástupu do práce, kdy si dítě vynucovalo jejich přítomnost** a pláčem reagovalo na jejich odchod. Paní Helena popsala negativní aspekt svého nástupu do zaměstnání následovně: „*I když je pravda, že naše dítě, které bylo zvyklé s kýmkoliv cizím, nedělalo mu to problémy chodit, mě nemuselo mít. Tak v momentě, kdy jsem odešla do práce, tak začala být na mě, až v ten moment začala na mě být závislá. Nikdy to nebylo jako mimino, takový to batole, nemuselo mít mámu asi taky proto, že tam byla ta jistota, že jí má. Ale v momentě, kdy mě ztrácela na strašně dlouhou dobu, a v té době já jsem byla dlouho v práci, protože toho bylo opravdu hodně, tak to je takové, to je, to je mínus toho mého nástupu do práce.*“

Tazatelka: „*No, takže byly problémy a nechtěla být s tatínkem doma?*“

Helena: „*Ona ví, že jsem odešla, ale ráno dělala, začaly být scény, jako neodcházej. Vždycky říkala, mami ty můžeš jít, hlavně ať u nás zůstane návštěva a každý cizí člověk, nebo byla ráda v kolektivu, ale v ten moment se to pak změnilo a začala nám dělat tyhle ty scény, takže to je pravda, že je to takový, to bylo mínus. Ale jinak si myslím, že je to velice dobrá zkušenost i pro toho muže a myslím si, že on to určitě taky hodnotil pozitivně, protože na to dítě měl daleko větší čas, kdy i ta matka nemohla zasahovat do uspořádání toho dne.*“

Podobně se o negativních pocitech zmínila i paní Radka, která přenechala manželovi rodičovskou dovolenou necelé tři měsíce před tím, než se konal rozhovor a tak měla svůj nástup do práce a reakce dcery na tuto situaci ještě v živé paměti. Vyjádřila se o tom následovně: „*Takže bych řekla, že Olča jako dítě nějak nestrádá. Samozřejmě jsou tady někdy takové emocionální scény, kdy chce být se mnou a já odcházím do práce nebo jak řve: 'máma, máma'. Takové to bolestivé, kdy odtrháváte plačící dítě od, od matky, tak to jsme taky občas zažili. Ale jinak bych řekla, že to je úplně v pořádku. Muž bych řekla, že, tomu patří chvála, zvládá to úplně výborně - chvála od maminek. Je chválen od ostatních maminek. I on sám, on*

sám bych řekla, že zvolil si to. Nějak významně, já se ho sem tam dotazuji. Nijak si nestěžuje, neměnil by, nechce se vrátit do zaměstnání, rád bude pokračovat v pečovatelské pozici....“

Mnohdy respondentky také zmínily skutečnost, že celá **situace byla** pro ně poměrně **náročná, jelikož muž se sice výborně postaral o dítě, ale nezastal všechnu potřebnou práci v domácnosti** a ta pak zbývala na ně. Výrazně nespokojená byla s rozdělením činností a s náročností celé situace paní Kateřina, která si vedle nového a náročného zaměstnání navíc dokončovala vzdělání a nutnou praxi k vykonání lékařské atestace. Podle její vlastní výpovědi nebyla podpora ze strany manžela v době jeho rodičovské dovolené taková, jak by si představovala. Respondentka by uvítala především větší iniciativu ze strany otce, který většinu organizačních povinností v rámci domácnosti nechával na ní: *„... ta klinika je náročnější práce než v těch X (název obce), kde jsem prostě mohla, nikdy to nebylo tak náročné, když jsem třeba jela domů, tak jsem v podstatě mohla fungovat a jako nebyla jsem nějak zničená. Z té kliniky, hlavně ze začátku, než prostě jsem si tam zvykla, než jsem se naučila nějaké věci, co potřebuji, tak jsem byla mnohem zničenější. Pak třeba byl problém v tom, že muž, což je obecně jeho vlastnost, není, není teda moc aktivní, a já jsem prostě přišla domů, nebyla jsem schopná vymýšlet, jo? Takové věci, jako třeba je léto, půjdeme se koupat, jo? Ale to jako jsem musela nějak vymyslet já. ... že já bych třeba, kdybych jako přišla domu ve stavu použitelném, jako kdyby někdo něco vymyslel [tj. manžel vymyslel program pro celou rodinu na zbytek dne a dny následující], tak to přežiji, ale jako abych přišla, organizovala a vymýšlela, to moc ne, no.... A jestli by to nešlo udělat prostě s menším jako vypětím sil. Ona vlastně je ještě taková věc, že já jsem to ještě trochu urychlovala tím, že jsem, protože by mi to nevyšlo stejně do té atestace v zimě o nějaké měsíce, tak jsem chirurgii dělala vlastně při práci. Normálně jsem si ještě dělala chirurgickou praxi, což se nesmí, ale prostě jako, takže to bylo hodně hektické, jo? To byly asi tři měsíce, kdy jsem prostě, vlastně když jsem měla volno před službou, tak jsem chodila na chirurgii, vzala jsem si jako neplacené volno a chodila jsem na chirurgii, jo? To bylo hodně hrozné.“* Pokud se tato respondentka chtěla řádně uplatnit ve svém oboru a získat k tomu nezbytnou lékařskou atestaci, musela jako matka dítěte pracovat velmi tvrdě.

Oproti tomu byla výpověď paní Mariky méně razantní co se kritiky týče, i když i ona se zmínila, že její manžel neudělal tolik práce, kolik by byla ve stejném časovém rozsahu schopna udělat ona. Tuto skutečnost však přijímá jako fakt a nijak výrazně jí nevadí: *„Jediná [nevýhoda] z mého pohledu, jenom z mého pohledu je, že mám pocit, že ti chlapi někdy nezastanou stejně množství práce jako my ženy. Že jim prostě určité věci trvají pomaleji. Takže prostě když se žehlí, tak manžel třeba žehlí tři hodiny - chudák - a já to mám za hodinu.“* Podobně se o náročnosti celého uspořádání způsobené do značné míry i kojením, které ženu nepochybně fyzicky zatěžuje, zmínily dvě respondentky (Iva a Jitka). Paní Iva uvedla: *„No jako pro mě si myslím, to bylo hodně náročné, protože jsem chodila jak do práce, tak jsem vlastně přišla domů, manžel sice pomáhal, co to šlo - pral, žehlil plínky a takové - ale pořád jsem musela uklízet, stejně jim vařit dopředu, malá jedla takové ty hatla patla kašičky. Ještě teda jsem jí kojila i, ale jako bylo to, bylo to hodně náročné.“*

Matky trápilo i to, že „si dítě neužily“ a nemohly s ním trávit více času (Jitka, Hana, Tereza, Radka). V tomto případě se jednalo především o vlastní vnitřní pocity respondentek, které nebyly přímo závislé na skutečné délce času stráveného mimo domov, a paradoxně si na tuto skutečnost stěžovaly zejména ženy, které oproti ostatním respondentkám trávily mimo domov kratší dobu (k čemuž je snad mohlo vést právě jejich vlastní přesvědčení a uvědomování si tohoto nedostatku). Tyto pocity byly mnohdy doprovázeny výčitkami žen, že jsou *„špatné matky“*, když pracují a nevěnují se tak celodenně svým malým dětem. V tomto aspektu je patrný sociální tlak okolí a zažitých genderových stereotypů týkajících se přesvědčení, že o malé dítě by se měla starat jeho matka. To je zřejmě například z výpovědi paní Jitky: *„Já si uvědomuji, že toho třeba budu někdy, někdy později v životě litovat, že jsem*

nestrávila víc času s Irenkou. Já taky současně věřím, že budeme mít ještě jedno dítě a chtěla bych, pokud to půjde, být s tím druhým dítětem déle doma. Že je to do velké míry ta naše současná situace způsobena penězi zkrátka. No, a takže mám trošku pocit, že když chodím do práce, taky proto, že ta práce je velmi zajímavá a velmi, i když jsem doma, tak někdy potřebuji o tom uvažovat, protože to nekončí tím, že, že když člověk přijde domů, tak že se vlastně nedokáže, nedokážu Irence plně věnovat. Někdy jsem, když je té práce moc, tak se toho lehce doma nezbavím, jo? Chvilku mi to trvá a jsem i třeba nervóznější a tak, to je určité negativum.“

Podobně litovala i paní Hana, že nestrávila více času se svou dcerou, a chtěla si to vynahradit se synem, který se jí narodil čtyři měsíce před konáním rozhovoru: *„No ale je fakt, že s odstupem času, co člověk jako takhle zjišťoval, tak kolikrát si řekl, že mohl být doma, jako si užít tu mateřskou, že fakt přišel o hodně věcí, fakt. Že jsem vlastně malou neviděla pomalu ani, když začala chodit, kdy, kdy vlastně začala mluvit, jo? A takové věci, jo? Asi o to, o to nejhezčí vlastně člověk přichází, takže vlastně ...Já jsem si vždycky říkala, že když už mám tady toho malého rošťáka, takže jsem si říkala, že tentokrát už mě nikdo do práce nedostane. Protože manžel vlastně dostal práci, takže vlastně člověk byl rád, že vlastně má práci, takže si přivydělává k tomu částečnému, že, invalidnímu důchodu, takže to je fajn.“*

Dále se o potížích matky vyrovnat se s tím, že nemůže celý den pečovat o své dcery (dvojčata) zmínil šťastný otec na rodičovské dovolené, pan Radek (jeho manželka se přitom o tomto problému během rozhovoru explicitně nezmínila): *„No tak paradoxně to, že jsem doma s dětmi já, snáší hůř manželka. Tak aby se s tím srovnala, když jsem s nimi na podzim chtěl jít, nechat je ostráhat holky, tak strašně vyžadovala, strašně se rozčilovala, že se půjdou poprvé nechat ostráhat a nebude tam s nimi a takovéhle věci. Zrovna tak, když jsem říkal na podzim, že potřebují boty, tak že je dojdeme koupit, tak manželka strašně vyžadovala, že ne, že je to přeci ženská práce, a že ona je ženská, a já že jí [to] upírám a takovéhle věci. Tak hůř se s tím srovnává ona, ne že bych s dětmi byl doma já, ale že s nimi není ona jako máma.“* Matky tak v porovnání s otci hůře nesou, když tráví většinu času jinde než se svými malými dětmi a mnohdy je mrzí, pokud jsou díky tomu ochuzeny o zvláštní okamžiky, první krůčky, slova a další neopakovatelné okamžiky ve vývoji jejich dětí. Na absenci těchto okamžiků si otcové nestěžovali, ale někteří z nich (Pavel, Luděk, Petr, Lubor, Milan) přímo poukazovali na skutečnost, že byli svědky těchto neopakovatelných událostí ve vztahu k dítěti a jeho vývoji, které je činily šťastnými a byly jim odměnou za jejich celodenní péči.

* * *

V celkovém hodnocení respondentů však jednoznačně převažovaly kladné aspekty, a to jak mezi muži, tak mezi ženami. Téměř polovina respondentů by využití rodičovské dovolené otcem dítěte doporučila i ostatním rodičům, alespoň na určité období, neboť věří, že se jedná o zajímavou a obohacující zkušenost.

3.5.3 Je rodičovská dovolená vhodnější pro ženy?

V rámci výzkumu byla rovněž zjišťována oblast genderového rozvržení rolí a genderových stereotypů v obecnější rovině. Většina respondentů se zkušeností otcovské péče o malé děti byla během rozhovoru požádána, aby vyjádřila své postoje k tvrzení: *„rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy“*. Celkem 23 respondentů (68 %) přitom s tímto tvrzením nesouhlasilo a naopak bylo přesvědčeno o tom, že rodičovská dovolená může být stejně vhodná i pro muže, zejména když je dítě již starší a žena jej nekojí. 11 respondentů (32 %) souhlasilo nebo spíše souhlasilo s uvedeným výrokem a bylo přesvědčeno, že je z různých důvodů (především deklarovaný těsnější vztah k dítěti a dále ekonomické podmínky) vhodnější, aby rodičovskou dovolenou využívaly ženy. Čtyřem respondentům nebyla otázka položena a jedna respondentka na ni neodpověděla.

Podle přesvědčení většiny dotázaných respondentů (68 %) není rodičovská dovolená vhodnější pro ženy a muži mohou o dítě pečovat stejně dobře. Tento postoj vyjádřila například paní Věra, která byla doma s dcerou osm měsíců a pak ji vystřídal manžel. Sama byla na rodičovské dovolené spokojená, ale v péči o dítě ji pak manžel výborně zastoupil. Vyjádřila se následovně: „*No musím říct, že jsem byla opravdu jenom těch osm měsíců, byla jsem z toho nadšená tím, že já vlastně, dá se říct, pracuji pořád. Tak já bych třeba byla doma ráda, ale vhodnější [rodičovská dovolená pro ženy] asi nebude, protože na tom ale opravdu bude vidět, že s tím tatínkem je to takové jiné dítě, než jsou ostatní, co jsou pořád s maminkami a prostě, že ona opravdu třeba, aj když s ním byla doma na té mateřské, ona ho poslechne. Já třeba ani jsem s ní nemusela být na té mateřské, mě teda poslechne taky, ale už miň, ale prostě na něho, on se na ní stačí podívat a prostě funguje to. ... Jako opravdu. A také třeba ostatní děti, co vidím, co jsou s maminkami na mateřské, tak to tak nefunguje, nebo jestli mě to prostě jenom tak připadá, že jsme my ženy měkčí nebo já nevím, ale opravdu, jako udělal s ňou [dcerou] hodně práce. Takže určitě nejenom ženy, ale i muži jako.*“

Podobně byl o vhodnosti rodičovské dovolené pro otce přesvědčen pan Michal: „*Takže já si myslím, že rodičovská dovolená je vhodná jak pro maminky, tak pro otce. Já si dokonce myslím, že by si to měli oba, oba vyzkoušet, aby ti tatínkové měli možnost prostě si třeba víc vážít té své ženy, pokud si myslí, pokud si myslí, že je na dovolené.*“ Nebo dále paní Alice, která ocenila především odlišný přístup mužů k dětem a posílení vzájemného vztahu otce a dětí během rodičovské dovolené: „*No já nevím, já vzhledem k tomu, co říká můj pediatr, že děti potom mají lepší vztah k otci a otec lépe zvládá krizové situace rodiny, tak já si myslím, že je to rozhodně na domluvě těch partnerů, a když už je jim vcelku jedno, kdo na té rodičovské dovolené bude, já bych prosazovala manžela jako muže.... Já bych prosazovala určitě muže, protože přeci jenom je fakt, že ty ženy mají takové, dejme tomu, že prostě větší obavy o ty děti, prostě jsou takové, že, že ty děti moc tlačí do všeho. Jako příliš preciznosti neprospívá nejmenším dětem, prostě asi je to lepší pro toho muže. Já si myslím, že aspoň získá lepší vztah k dětem.*“

Jako poslední příklad lze uvést výpověď pana Ivana, který na obecně formulované tvrzení „*rodičovská dovolená je lepší pro ženy*“ reagoval následujícími slovy: „*To nevím z jakého důvodu. Proč jako pro ženy to je lepší?*“ Poté vysvětlil možné situace a zdůraznil, že záleží především na rodičích samotných, jejich motivech a důvodech, pro které je otec na rodičovské dovolené - zda z donucení nebo proto, že má kladný vztah k dětem a chce ho ještě dále prohlubovat. Sám je však přesvědčen, že na pohlaví osoby čerpající rodičovskou dovolenou rozhodně nezáleží: „*Ale myslím, že to není rozdíl, jestli je ženská nebo chlap. To záleží na tom vztahu k tomu děcku, jaký má. Takže já si myslím, že tam není tohle rozdílné v dnešní době. No né, nevidím tam žádný, nevím, proč by musel být rozdíl ona nebo on. Spíš proč to dělají. ...Proto vám říkám že jestli ženská nebo chlap, to je úplně jedno, záleží jak to vyhovuje, jaký k tomu mají přístup.*“

Mnozí z respondentů, kteří jsou přesvědčeni o tom, že rodičovská dovolená může být stejně vhodná jak pro matky, tak i pro otce, jsou ovšem zároveň přesvědčeni, že **v nejranějších fázích dětského vývoje** - když matka kojí, tedy zhruba první rok života dítěte - **je matka pro péči o dítě skutečně vhodnější než otec**. O tomto přesvědčení se vyjádřil například pan Dalibor: „*No já nevím, no. Ono a jako v čem vhodnější, nebo? To si nemyslím, že by [žena] byla vhodnější, protože jako rodiče jsou oba, jsou k tomu potřeba jak muž, tak žena. Na výchově se mají podílet oba, oba rodiče stejně. No a nevidím důvod, proč by jako žena měla být v tom vhodnější. Samozřejmě tam potom je věc, jak jsme mluvili o tom kojení, když je to spojené s tímhle, no tak to je potom těžké, to muž nenahradí, že jo? Ale nemyslím si, že by to nějak jako, že by k tomu měly nějaký jako patent ženy.*“ Ve většině zkoumaných rodin tomu bylo tak, že žena v době, kdy nastupoval na rodičovskou dovolenou muž, už nekojila a ani kojit nechtěla. Tato nevýhoda mužů je tak spíše méně významná v souvislosti s faktem, že

většina žen po dobu celé rodičovské dovolené své dítě stejně nekojí. Naproti tomu se ovšem výjimečně vyskytly i respondenty, které kojily i v době, kdy byl muž na rodičovské dovolené a ony pracovaly. Pak většinou kojily výhradně v době, kdy byly doma. Méně často jim manžel dítě dopravoval ke kojení do práce nebo se ony vydaly v pracovní přestávce za dítětem domů.

Ve prospěch využití rodičovské dovolené oběma rodiči se vyjádřila paní Marika, která je zároveň přesvědčena o tom, že první rok by měla o dítě pečovat matka: „*Já se nad tím zamýšlím, ale můžu říct, já nesouhlasím s tímhle tvrzením. Možná je to věc názoru. Někdo tvrdí, že ta příroda prostě takhle dala matkám, tak je podarovala, měly by děti kojit, starat se o ně, chovat je a tak, ale já absolutně nevidím nejmenší důvod, proč by si tyhlety radovánky musel, museli odříkat si otcové. Takže zcela s tím tvrzením teda se neztotožňuji. Určitě ze začátku, ten první rok. Určitě matka, každá matka, a doporučovala by[ch] to, každá by byla alespoň rok s tím dítětem doma, ale potom absolutně nevidím problém, proč by i ty otcové si nemohli užít těch dětí. Prostě ta doba, když jsou malé, to, to že odrostou, to se většinou stane hodně rychle a když potom těm dětem je deset, patnáct, už jsou v tom pubertálním věku, tak člověk lituje, že s nimi tehdy nestrávil víc času. A prostě strašně rychle to uteče, takže nesouhlasím zcela, jenom částečně, pro ten první rok ano, určitě jenom ženy, ale potom si myslím, že je dobrá zkušenost, aby si to i tatínkové vyzkoušeli. Nehledě na to, že si myslím, ty otcové zjistí, že to je skutečně úkol nelehký, že kolikrát se ptají, co ta žena, co prostě celý den jako doma dělá, že nestihá. Takže vidí, velice dobře vidí, a potom si myslím, že té samotné ženy, a té její práce, si určitě více váží.*“ Paní Marika se přitom vrátila zpět do zaměstnání a manžel ji na rodičovské dovolené vystřídal v době, když bylo jejich dceři devět měsíců.

Menší část dotázaných respondentů (32 %) souhlasila s nabídnutým tvrzením a byla buď zcela přesvědčena nebo se spíše se klonila k představě, **že rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy než pro muže**. Toto své přesvědčení respondenti vysvětlovali lepšími schopnostmi žen pečovat o dítě a domácnost a dále bližším vztahem mezi matkou a dítětem. O lepších schopnostech ženy ve vztahu k dětem se vyjádřil například pan Martin: „*Vhodnější, jak v čem. Spíš, že dávají těm [dětem] jako ten, nebo pro ty ženy ten mateřský pocit. Jsou matky, že, spíš by měly být s nimi. Jinak v tomhleto, že matka by se o to dítě měla, nebo z toho pocitu, že je jeho matka nebo nevím, jak bych to řekl. Z toho pocitu mateřství, myslím, že pro ně je výhodnější, takový to „ťuťu ňuňu“ a takovýhle.*“

Tazatelka: „*A myslíte, že z toho pocitu otcovství?*“

Martin: „*Pocit otcovství? Jo dobře, no jako jo.*“

Tazatelka: „*Přece jenom to dítě má dva rodiče.*“

Martin: „*Má, no.*“

Tazatelka: „*Nemá, nemá jednoho rodiče.*“

Martin: „*Asi je to spíš pro ty ženy, protože s tím má větší strpení, chlap to asi vnímá ... jako já mám kluky rád, všechno je perfektní, ale žena, že jo, ta to má vrozené.*“

Respondent si přitom neuvědomoval, že se do jisté míry jedná především o sociální konstrukt, jak ukázala například Badinter (1998), nikoliv přirozený stav. Tuto skutečnost ovšem pan Martin nereflektoval a bližší vztah mezi matkou a dítětem než mezi otcem a dítětem vnímal jako zcela přirozený, a jak sám uvedl, „*vrozený*“.

Podobně se o lepších schopnostech a vztahu žen k dětem vyjádřil i pan Tomáš, který si ovšem více uvědomoval, že se jedná spíše o zažitý stereotyp. Přesto se ho však snažil odůvodnit přirozeným sklonem žen oproti mužům: „*No pořád je to asi vhodné, teda lepší pro ženskou, no, ta rodičovská dovolená. Ale to je spíš zažité klišé (smích), že jsou lidi zvyklí, že prostě ženská bude doma s dítětem. Je to, je to logičtější, přece jenom, řekl bych, že to dítě víc potřebuje matku v tomhle věku než otce, protože prostě je tam ten kontakt. Prostě tam vzniká ten kontakt mezi matkou a dítětem. Otec, je sice dobré, že tam je taky plně k dispozici, ale řekl*

bych, že chlap když je na rodičovské, tak je to spíš výjimečná situace, protože jinak to nejde, jo. ... A jako většinou bych řekl, že asi [rodičovská dovolená je vhodnější] pro ženskou.“

O větší výkonnosti ženy při práci v domácnosti v porovnání s mužem se zmínila paní Iva, která tuto skutečnost vnímá jako hlavní důvod pro větší vhodnost čerpání rodičovské dovolené matkami: „*No vhodnější pro ženy je určitě, protože ta ženská vlastně během té rodičovské dovolené se dobře postará o to dítě a udělá si všechno, že je doma taková lepší pohoda. Že ten chlap přijde vyloženě z práce, má navařeno, uklizeno a všechno. Zatímco když ten chlap je doma, tak je to, je to v tom, že on udělá ty základní věci, ale stejně musíte udělat, jak přijdete z práce domů, všechno ostatní. Prostě chlapi jsou takoví, že oni polovinu věcí nevidí. Oni to fakt nevidí, oni to nevnímají. A ta ženská jim to ani už potom nemůže říct, protože, protože fakt vidí, že hlavně, že dělá to podstatné, že se dobře postará o to dítě, že, že ho přebalí, že ho nakrmí, že s ním zajde na procházku. A ještě když navíc třeba vypere nebo vyžehlí, tak je to úplně super.*“ Menšina respondentů je i přes svoji zkušenost, většinou kladně hodnocenou, stále v souladu se zažitými generovými stereotypy přesvědčena o tom, že obecně je vhodnější, když o malé děti formou rodičovské dovolené pečuje matka a nikoliv otec. 32 % je poměrně vysoké číslo, uvažíme-li, že se jedná o respondenty z rodin, které se vědomě rozhodly pro to, že genderové stereotypy alespoň do jisté míry díky využití rodičovské dovolené otcem poruší.

Převážná většina respondentů však byla na základě vlastní zkušenosti přesvědčena, že muži dokáží ženy v péči o dítě velmi dobře zastoupit a domnívala se proto, že rodičovská dovolená je stejně vhodná pro muže/otce jako pro ženy/matky. Někteří respondenti však i přes zkušenost, kterou podstoupili a většinou hodnotili pozitivně (tj. zkušenost otce s dítětem na rodičovské dovolené), spíše souhlasili s tvrzením že rodičovská dovolená je vhodnější pro ženy, a to jednak proto, že je to v naší společnosti obvyklejší, a jednak proto, že věří, že vztah mezi dítětem a matkou je přirozenější a matka lépe zvládá péči o dítě a zároveň i domácnost. Tento genderově stereotypní argument se více vyskytoval mezi respondenty z Moravy (5) a dále více u respondentů s nižším vzděláním a/nebo z vesnického prostředí. Věřím, že právě to je prostředí, ve kterém je tradiční rozdělení genderových rolí vnímáno silněji, a je na něj kladen větší důraz, než jak je tomu ve městech a v populaci s vyšším vzděláním.

4. Sociální dopady využívání rodičovské dovolené otci

4.1 Rodina a rodičovské role

Jak v rovině celospolečenské, tak na úrovni rodiny u nás nová možnost využívání rodičovské dovolené otci nepochybně přináší významné změny. Nicméně vzhledem k tomu, že tato možnost je v naší společnosti stále využívána spíše výjimečně, její **dopady se uplatňují především na úrovni jednotlivých rodin a případně jejich blízkého okolí** a dosud nemají širší společenský dopad, jak je tomu například ve skandinávských zemích, kde si zhruba 80 % otců alespoň na krátké období celodenní péči o dítě/děti vyzkouší. Na tomto místě pojednám především dopady, které využití netradiční možnosti péče o dítě a domácnost otcem přináší; jedná se zejména o dvě oblasti. Za prvé je to přínos pro otce a pro dítě, který iniciuje posílení jejich vztahu, a za druhé vzájemné utužení vztahů mezi členy rodiny, především otcem a matkou, na základě sdílení péče o dítě/děti a domácnost oběma rodiči.

Při využívání rodičovské dovolené otci je již od raného věku navázán **intenzivní vztah mezi dítětem a jeho otcem**, který je v majoritní společnosti mnohdy prohlouben teprve v pozdějším věku dítěte, kdy se do výchovy vedle matky začíná zapojovat i otec. Na úrovni rodiny se tak dopady péče otce o dítě od jeho raného věku projevují zejména v rovině vztahové. Zcela prakticky se tak naplňuje **idea nového a aktivního otcovství**, tedy idea otce, který je nejen formálním členem rodiny, ale skutečně do rodinného dění zasahuje a podílí se na něm. Přejímá tak mnoho charakteristik dříve spojovaných výhradně s ženami či matkami, podílí se na výchově dětí již od jejich raného věku a vykonává činnosti související s nutnou údržbou domácnosti. Jeho zaměstnaná či podnikající partnerka naopak přejímá některé povinnosti, tradičně připisované spíše mužům, například se během tohoto období dostává do role živitelky rodiny. Tak je tomu alespoň v České republice, kde je péče o dítě rodičem velmi nízko finančně ohodnocena. V zemích s vysokým finančním ohodnocením rodiče během rodičovské dovolené, které může tvořit například 80 % předchozího platu ve Švédsku a Norsku nebo i 100 % v Norsku (pokud rodič využije zkrácenou rodičovskou dovolenou - 42 týdnů), ovšem se stanoveným maximálním limitem, k tomuto konfliktu se stereotypní roli otce jako živitele rodiny naopak vůbec nemusí docházet.

V souvislosti s aktivním otcovstvím, v rámci něhož může otec otevřeně vyjadřovat své emoce a rovnocenně sdílet se svojí manželkou/partnerkou práci, radosti a povinnosti péče o děti a domácnost [Blankenhorn 1995: 96-121; Parke 1996: 231-247; Popenoe 1996: 111-112], se zároveň **proměňují i hodnoty připisované samotnému otcovství**, které je nahlíženo jako pozitivní a obohacující. Tyto pozitivní hodnoty připisované otcovství se přirozeně projevují právě v těch zemích, kde muži rodičovskou dovolenou ve velkém množství využívají. Tak je například ve Švédsku zdůrazňován pozitivní vliv, který má rodičovská dovolená na otce, přičemž pozitivní dopady spočívají v rozvoji komunikačních a vztahových dovedností otců, zvětšení jejich schopnosti vykonávat několik úkonů ve stejnou dobu, v přispění k rozvoji osobnosti a dosažení psychosociální celistvosti („become a ‘whole human being’“) [Drew 2005: 21].

Přínos aktivního otcovství pro otce samotné byl zkoumán v americkém prostředí již ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století. Přitom byla zjištěna **přímá souvislost mezi aktivním otcovstvím, šťastným manželstvím a úspěšnou kariérou**. Na základě longitudinálního výzkumu J. Snarey zjistil, že otcové, kteří svým dětem poskytovali vysokou úroveň emocionální podpory od narození do deseti let a dále vysokou úroveň intelektuální a sociálně emocionální podpory dětem starším (zhruba od jedenácti do dvaceti jednoho roku), byli sami s větší pravděpodobností ve středním věku šťastně ženatí a byli úspěšnější na pracovním trhu [Parke 1996: 253]. Otcové, kteří se aktivně zapojovali do péče a výchovy svých dětí, byli zároveň více úspěšní v kariéře a žili ve spokojenějším manželství [Popenoe 1996: 218]. R. D. Parke, který se zabýval především pozitivními dopady aktivního otcovství

na vývoj dítěte, zaznamenal i opačný vztah. Přestože připustil, že přechod k otcovství může mít z krátkodobého hlediska jak pozitivní, tak i negativní dopad na identitu, manželství a pracovní uplatnění, z dlouhodobého hlediska viděl dopady otcovství na otce samotné zcela jednoznačně kladně. Podle něj je aktivní otcovství a blízký vztah otce a dítěte vysoce přínosný nejen pro dítě, ale i pro otce [Parke 1996: 252-257].

Podobně hovořil o pozitivním dopadu pečování pro vývoj dospělého jedince - jak muže tak ženy - i psycholog E. Erikson, přičemž zavedl termín **generativita** pro označení aktivit péče o druhé, které přispívají k životu dalších generací. Podle jeho teorie o vývoji psychiky jedince je generativita jedním z důležitých aspektů střední dospělosti, kdy je úkolem jedince především najít rovnováhu mezi generativitou, stagnací a orientací na sebe (sebestředností, samoabsorpcí) [Parke 1996: 253-254]. Generativita se nemusí nutně projevat ve vztahu rodiče a dítěte, může být rovněž naplňována bezdětnými lidmi, kteří tuto potřebu a stádium vývoje realizují charitativní činnostmi pro blaho širší komunity. Generativita je nicméně nepochybně uplatňována při aktivní péči otce a matky o dítě a pomocí tohoto pojmu lze vysvětlit pozitivní efekt, který má na pečující rodiče. Z hlediska vývojové psychologie péči o dítě dospělý jedinec naplňuje hlavní úkol dospělosti, a sice být potřebný pro druhé, což mu zároveň přináší pocit osobní spokojenosti. [Více o vztahu mezi generativitou a aktivním otcovstvím viz Chorvát 1999].

Opačný vliv, tedy pozitivní dopad aktivní péče a výchovy ze strany otce na dítě, byl v literatuře rovněž popsán [Bakalář 2002; Burgessová 2004; Chorvát 1999; Parke 1996; Popenoe 1996]. **Pozitivní vliv aktivního otce na vývoj a osobnost dítěte** doložil na základě vlastního výzkumu i výzkumů jiných badatelů například již výše zmíněný R. D. Parke [1996], podle kterého činí otcova aktivní přítomnost a jeho podíl na výchově dítěte vysoce důležitou součástí náležité socializace dítěte. Jak v tradičních rodinách, tak i v rodinách, kde se oba rodiče v zásadě rovnoměrně podílí na péči o děti, dochází k tomu, že přístup otce je odlišný od přístupu matky. Právě proto je důležitá přítomnost obou rodičů, protože každý z nich má ke svým potomkům poněkud jiný přístup a učí je mírně odlišné věci. Rodiče se tak při výchově dítěte vzájemně doplňují, takže i v rodinách, kde otcové pečují o malé děti, se projevuje odlišný přístup otců a matek v péči o dítě a domácnost. Často například dochází k tomu, že je více času věnováno hře s dětmi, což je sféra, je které se otcové tradičně uplatňují více než matky, jež místo toho věnují více času tomu, že dětem čtou nebo jim pomáhají s přípravou do školy [Parke 1996: 231].

Například izraelská studie A. Sagi o rodinách s otcí pečujícími o malé děti alespoň ve stejné nebo větší míře než matky prokázala pozitivní vliv této situace na děti, a to především v následujících oblastech. Děti z takových rodin projevovaly větší podporu a očekávání nezávislosti a úspěšnosti, byly více přesvědčeny o vlastní zodpovědnosti a vlivu na dosažené výsledky (a méně o působení vnějších vlivů), byly více empatické a otevřené rovným genderovým rolím [Parke 1996: 235]. Rovněž psychiatr K. Pruett ve svém výzkumu potvrdil pozitivní dopad převažující péče otce o děti. Děti do dvou let stáří, o něž pečoval primárně otec, se totiž ve standardizovaných vývojových testech umístily lépe než na průměrné úrovni, především ve schopnostech řešení problémů a v sociálních a osobních dovednostech [Parke 1996: 234].

Docházelo rovněž k pozitivnímu upevnění a většímu porozumění partnerů v jejich vzájemných vztazích, rozdělení pečovatelské role a ohledně většího sdílení domácích prací oběma partnery. I přes situaci, kdy se otec po určité období rodičovské dovolené měl primárně uplatnit v domácí sféře, zatímco matka dítěte pracovala, docházelo ke **sdílení domácích povinností oběma partnery**, čímž se většinou zároveň utužil vzájemný vztah mezi partnery, kteří si v rodinné sféře významně pomáhali a navíc dokázali vzájemně ocenit činnost vykonanou každým z nich. Muž ocenil, když mu žena pomohla s náročnou péčí o dítě a domácnost, kterou na sebe využitím rodičovské dovolené vzal, a žena si většinou rovněž

uvědomovala, jak důležitou a náročnou práci její partner vykonává. K odhození tradičních genderových stereotypů ovšem došlo v těchto rodinách pouze do jisté míry. Idea aktivního otce se nejvíce uplatnila v péči o děti, kterou je muž schopen vykonávat zcela rovnocenně jako žena, naopak poněkud slabší byla účast otce na ostatních domácích pracích. Vyšší podíl otce na vykonávání domácích prací oproti rodinám, kde rodičovskou dovolenou využívá matka, nicméně byl nezbytnou nutností a tudíž se žena mohla realizovat i mimo domácí sféru. Tato skutečnost ženám poskytuje možnost budovat si identitu i na jiných základech než skutečnosti, že jsou matkami. Uvedený aspekt mohl však být v některých případech vnímán i negativně v souvislosti s tlakem sociálního okolí a vědomím o tradičních genderových rolích, přičemž ženy na základě většího množství času stráveného mimo domov mohou pociťovat nesnáze spojené s vědomím, že jsou „špatnými matkami“.

Zkoumaný jev rodin s otci pečujícími o malé děti nepochybně přináší **posuny ve vnímání tradičních genderových rolí** a jejich naplňování, čímž se během času jistě odbourá i nepříjemné vědomí některých matek o selhání v tradiční roli matky. Přesunem, respektive rozdělením povinností péče o děti a domácnost mezi oba rodiče dojde ve sféře postojových a ideových zakotvení společnosti a jejich jednotlivých aktérů k eliminaci tohoto negativního aspektu pro ženy. Jinak řečeno, plošných uvedením ideji aktivního otcovství do praxe bude sejmuto břemeno výhradní zodpovědnosti z žen a částečně se přeneso i na muže, kteří tím získají nejen povinnosti, ale i radosti, které péče o děti přináší. Rovněž muži bude pečovatelská role a případné využívání rodičovské dovolené snadněji přijímáno, pokud se idea aktivního otcovství celospolečensky rozšíří a bude ve větší míře uznávána. Rozšíří se tím totiž hranice mužské identity o další rysy, empatické a pečovatelské chování, v naší společnosti doposud spojované především s ženstvím. Muži pečující o malé děti pak nebudou mít takový problém s vymezováním vlastní maskulinity vůči svému okolí a nebudou se muset potýkat s negativními reakcemi jiných mužů na svoji situaci.

4.2 Harmonizace rodiny a zaměstnání

Rodičovská dovolená je jedním ze základních opatření, která stát poskytuje svým občanům proto, aby jim pomohl sladit pracovní a rodinné povinnosti. Zejména v nejranějším věku dítěte je třeba se o něj velmi intenzívně starat a právě proto vznikla instituce rodičovské (a mateřské či otcovské) dovolené. Rodiči je tak umožněno na čas přerušit výdělečnou činnost, zůstat doma a celodenně pečovat o dítě, zatímco jeho zaměstnavatel má povinnost jej po skončení tohoto období (v ČR nejpozději do tří let věku dítěte) zaměstnat na stejné nebo podobné pracovní pozici. Ušlá mzda je rodiči navíc částečně kompenzována tím, že dostává rodičovský příspěvek ze státního fondu sociální podpory. Zrovnoprávněním mužů v možnosti využívat rodičovskou dovolenou (nikoliv však mateřskou dovolenou), ke kterému v ČR došlo od 1. 1. 2001, byl učiněn důležitý krok na cestě podpory rodičů a rovněž ve zrovnoprávnění mužů a žen v této oblasti. Tímto ustanovením se česká legislativa alespoň částečně vyrovnala legislativám vyspělých západních zemí, kde je právo otce na rodičovskou dovolenou platné již mnoho let či desetiletí (například ve Švédsku od roku 1974).

Pro umožnění sladování rodinných a pracovních povinností je důležitá nejen rodičovská dovolená sama o sobě, ale právě možnost jejího využití oběma rodiči. **Pokud rodičovskou dovolenou využívají pouze matky, ve skutečnosti to znevýhodňuje jejich pozici na pracovním trhu,** jelikož jejich zaměstnavatel ztrácí po dobu jejich rodičovské dovolené pracovní sílu, kterou musí nahradit. Naproti tomu v případě, že na rodičovskou dovolenou může nastoupit i otec, zaměstnavatel ztrácí jistotu přesvědčení o tom, že muži jsou lepší zaměstnanci proto, že u nich nehrozí absence v práci z důvodu rodinných povinností. Navíc, pokud by otcové svá práva skutečně využívali, snížila by se absence matek v zaměstnání, jelikož by se celkové období péče o děti rovnoměrnějším způsobem rozdělilo

mezi oba rodiče. To by se promítlo svými důsledky i do zaměstnanosti žen, kde by nejistota zaměstnavatele ve vztahu jak k ženám-matkám, tak k mužům-otcům způsobila minimalizování restrikcí vůči ženám. Rozdělení domácích povinností mezi oba rodiče je současně vysoce žádoucí vzhledem k vysoké zaměstnanosti žen, jinak se česká rodina nevymaní z nepříznivé situace, kterou popsal I. Možný. České ženy jsou nespokojené s podílem partnera na domácích pracích, jelikož práce, které na něj byly delegovány, buď nevykonává v dostatečném rozsahu nebo nejsou spokojeny s jejich kvalitou [Možný 1990: 110]. „*Muž žije v rodině ženy. Žena žije v rodině, s kterou není spokojena.*“ [ibid., 111; kurzíva v originále]. Pokud se tato situace a poměry v rodinách nezmění, nelze se divit, že je uzavíráno méně manželství a naopak stále přibývá rozvodů. Navíc, s menším počtem uzavřených manželství klesají i počty nově narozených dětí [Rabušic 2001: 215-227].

Pro sladování profesního a rodinného života se využívání rodičovské dovolené muži ukazuje být důležitou strategií, neboť dochází ke snižování délky absence matky na pracovním trhu na úkor zvýšení absence otce. **Tato skutečnost však nutně nemusí mít negativní dopad na pracovní uplatnění otce.** Pro otce, podobně jako pro některé matky, může být využití rodičovské dovolené příjemnou změnou a obohacující zkušeností odlišnou od té, kterou zakouší při výkonu výdělečné činnosti. Navíc aktivnější zapojení otce do rodinného dění a vytvoření vztahu k dětem již od jejich raného věku v budoucnosti bude spíše pokračovat, což umožní rodičům i nadále sdílet péči o děti a domácnost. To je zvláště přínosné jak pro jednotlivé členy rodiny (dětem se dostane stabilního prostředí a péče obou rodičů, matka získá pomoc ze strany otce a otec se bude moci těšit z prospěchu celé rodiny, na kterém se bude podílet), tak i pro pracovní uplatnění rodičů. V případě, že si rodiče udrží získané návyky, budou schopni se v péči o starší děti vzájemně zastoupit, což je učiní **flexibilnějšími** a zvýší tak možnosti vzájemné koordinace pracovních a rodinných povinností na základě aktuálních okolností. Úplné rodiny mají v tomto případě nepochybně řadu výhod, které přináší možnost rozložení jednotlivých domácích povinností na oba rodiče. Aby tato skutečnost byla výhodou, musí být ovšem oběma rodičům, v dané situaci především mužům, umožněno, aby své možnosti v praxi reálně naplňovali. V tomto případě se ukazuje, že vzhledem k sociálnímu klimatu i přetrvávajícím tradičním představám o roli ženy-matky a muže -otce **nestačí pouze legislativní úprava k tomu, aby se změnilo dlouhodobé stereotypní chování obyvatel.** Je třeba zároveň aktivně působit a ukázat lidem výhody, které pro ně nová strategie přináší. V České republice by bylo velmi prospěšné rovněž větší sociální ocenění domácí práce, která je stále značně podceňována [Křížková in Čermáková 2002a: 36].

Rovněž umožnění větší flexibility a volnosti v organizaci práce jsou řešením, které by rodičům malých dětí napomohlo v možnosti sladování jejich povinností. Bylo zjištěno, že poměrně **značná část mužů během rodičovské dovolené zároveň vykonávala nějakou výdělečnou činnost.** To je jistě vhodné podporovat, neboť rodiny s malými dětmi vzhledem k nízké výši rodičovského příspěvku jednak potřebují finanční příjem v případě, že mzda ženy je nízká, a dále je to užitečná strategie z hlediska možnosti dalšího uplatnění na pracovním trhu. Rodič tak neztrácí své pracovní schopnosti a návyky a **návrat do zaměstnání/podnikání po skončení rodičovské dovolené mu nečiní problémy,** což je obzvláště významné vzhledem k poměrně dlouhému období rodičovské dovolené v ČR. V tomto ohledu bylo významné opatření o zrušení limitu příjvídělku rodiče při nároku na pobírání rodičovského příspěvku platné od 1. 1. 2004. Rovněž stávající možnost umístit dítě do jeslí či mateřské školy na pět dní v měsíci (a od 1. 1. 2006 platná možnost umístit dítě, které dovršilo tři let věku, do mateřské školy na čtyři hodiny denně při současném nároku na pobírání rodičovského příspěvku)³⁹ může v tomto směru rodičům pomoci, aby byli v kontaktu se svým zaměstnáním či podnikáním a udržovali si schopnosti a znalosti nezbytné pro

³⁹ Zde ovšem věkové omezení tří let působí v neprospěch rodičů.

uplatnění na pracovním trhu. Poskytování služeb péče o děti a možnost jejich využití je v tomto směru rovněž velmi důležitá.

Využívání rodičovské dovolené otci nepochybně přispívá ke zvyšování rovnosti a ekonomické nezávislosti žen. Legislativní zavedení rodičovské dovolené pro oba rodiče rozšiřuje práva otců a umožňuje jim snadnější naplňování jejich otcovské role. Dopady tohoto opatření na harmonizaci rodiny a zaměstnání jsou bezesporu pozitivní.

Závěr

Otcové pečující o malé děti formou rodičovské dovolené jsou v České republice stále poměrně výjimeční, i když se jejich množství zvolna zvyšuje a rovněž stoupá obeznamenost populace o možnosti využití tohoto modelu. V evropském kontextu se řadíme mezi většinu zemí, kde otec sice oficiálně má v zásadě rovnou možnost využít rodičovskou dovolenou, avšak většinou tak nečiní a v 99% případů ji využívá matka. Rodiče přitom toto rozhodnutí nevolí především proto, že ho považují za nestandardní, ekonomicky nevýhodné a rovněž se obávají, že by muž péči o dítě a domácnost nezvládal. Kvalitativní výzkum však ukázal, že **muži jsou velmi schopní v péči o malé děti**, i když jim může činit potíže péče o domácnost. V této oblasti se zdají být v souladu se sociálními stereotypy méně schopní než ženy. Do značné míry je to ovšem způsobeno předpojatostí aktérů spíše než jejich reálnými dispozicemi. V rodinách, kde muži pečují o děti, většinou dojde ke vzájemnému konsenzu a žena se snaží muži v péči o dítě a domácnost významně pomáhat. Tento model se ukazuje být funkční a většinou vede ke **stmelení nukleární rodiny a tím k posílení její společenské funkce**; rodiče z řad respondentů ho přitom hodnotili v převážné většině případů kladně. Přínos spatřovali především v upevnění vzájemných vazeb v rodině, a to především vazby mezi otcem a dítětem, dále v uvědomění si náročnosti ženské role. Při dlouhodobější péči o děti otcem docházelo ke zhroucení tradiční otcovské role živitele rodiny a k tomu, že otec si k dítěti vybudoval velmi silný vztah, zcela rovnocenný (ne-li silnější) než matka. V důsledku toho se stírá rozdíl mezi tradiční otcovskou a mateřskou rolí a v praxi se uplatňuje role nového aktivního otce.

Z hlediska harmonizace rodiny a zaměstnání je model otce využívajícího rodičovskou dovolenou, nebo alespoň její část, přínosný, jelikož **zkracuje dobu, na kterou matka opouští pracovní trh a zvyšuje tak její možnosti se na něm uplatnit**. Rozložení péče o děti a domácnost mezi oba rodiče snižuje absenci matky v pracovním procesu (v ideálním případě dochází k udržení těchto návyků i po skončení rodičovské dovolené) a pokud by se značně rozšířilo, snížilo by diskriminaci žen na pracovním trhu založenou na jejich absenci v zaměstnání spojené s rodičovstvím. Při současném malém rozšíření tato nová strategie působí především na úrovni jednotlivých rodin a jejich blízkého okolí. Péče o děti otcem napomáhá k intenzivnějšímu zapojení otce do rodinného života, které pak poskytuje více času matce na vlastní realizaci. Rovněž **nabourání tradičních stereotypů** o mužských a ženských rolích, ke kterému v těchto rodinách alespoň do určité míry dochází, **přináší pozitivní důsledky v procesu zrovnoprávnění žen a mužů**. Výsledkem je i kladný dopad na dítě, které vyrůstá ve stabilním prostředí a může se spolehnout na oba dva rodiče v zásadě rovnocenně. Tento model nicméně není vhodné nutit všem. Jistě existují a budou existovat rodiny, ve kterých si ženy dobrovolně berou muže usilující o kariéru a ony se místo na pracovním trhu realizují tím, že mu vytváří poklidné zázemí a pečují o společné děti [Možný 1999: 169]. Je žádoucí, aby se naše společnost stala otevřenou pro různé modely a poskytla tak lidem možnost zvolit si způsob, který jim více vyhovuje.

V každém případě je ovšem vysoce vhodné podporovat a iniciovat v ČR jisté změny v hodnotových orientacích. Především je potřeba **zvýšit obecně přijímanou prestiž a hodnotu rodičovství a domácí práce**. Je zřejmé, že práce rodičů na výchově dětí i dalších činnostech v domácnosti jsou náročné a zároveň pro společnost vysoce potřebné. Přehlížení těchto skutečností je dáno dosud převažující orientací na uplatnění vně rodiny. V tomto smyslu je vhodné působit dvěma směry, jednak prostřednictvím kampaně vyzdvihující hodnotu rodičovství a jeho význam pro celou společnost a dále zvýšením rodičovského příspěvku, který je možno vnímat jako ocenění rodičů státem za jejich práci. Zde se nabízí možnost nabídnout rodičům **více variant délky trvání rodičovské dovolené a od ní odvozené výše rodičovského příspěvku**. Pokud by rodiče chtěli využít rodičovskou

dovolenou v kratší délce než do tří let věku dítěte, bylo by vhodné zároveň jim umožnit čerpat zvýšený rodičovský příspěvek. To bude motivovat rodiče, aby se rychleji vrátili na pracovní trh a stát by tím neztratil žádné finanční prostředky, spíše naopak. Rovněž by bylo vhodné více **podporovat rozšíření zkrácených úvazků a dalších flexibilních forem zaměstnání rodičů**, například práci z domova, pružnou pracovní dobu nebo sdílení pracovního místa. Současně je však nutné umožnit rodičům využít institucí denní péče o děti - v nejnižším věku se jedná především o jesle a mateřské školy.

Další možná opatření se týkají větší **propagace aktivního otcovství a posílení role otce v české rodině**. V úplných rodinách by měla být zodpovědnost za péči a výchovu dětí rozložena rovnoměrně na oba rodiče. V tomto směru by bylo vhodné rozšířit stereotypně ustavené kompetence rodičů. Pečovatelská péče by měla přestat být považována za výhradní doménu žen, stejně tak jako by finanční zabezpečení rodiny již nemělo být připisováno výhradně mužům. Tím by se jednak usnadnil reálný přístup otců k péči o děti od nejranějšího věku a jednak by se zodpovědnost přenesla z matek rovněž na otce. Muži, kteří by se rozhodli pečovat o svoje malé děti, by tak přestali být považováni za podivíny a jejich partnerky by si nemusely vyčítat, že se nedostatečně věnují svým dětem. Jak se ukazuje, péče o děti otcem je naprosto rovnocenná s péčí matky a dětem navíc výrazně prospívá, pokud jsou vychovávány oběma rodiči. K podpoře většího zapojení otců do rodinného života se přitom nabízí návrh konkrétního opatření, a sice **otcovské dovolené**, kterou by mohl otec čerpat souběžně s mateřskou dovolenou partnerky (nebo případně i mimo toto období). Účelem otcovské dovolené, která v nějaké podobě funguje ve většině zemí Evropy, by přitom bylo uvolnění otce z pracovního procesu v době krátce po narození dítěte, aby mohl pomáhat své partnerce s péčí o dítě/děti. Délka otcovské dovolené je v různých státech Evropy odlišná, od dvou dnů až po několik týdnů. Toto období by v českém prostředí mohlo trvat alespoň týden až dva, muselo by však být otcům finančně hrazeno, jinak není předpoklad, že by ho využívali.

Vhodné by rovněž bylo udělat kroky k dalšímu zrovnoprávnění otců vůči matkám. V současnosti jsou totiž otcové stále znevýhodněni tím, že nemohou pobírat dávku peněžité pomoci v mateřství, která je vyhrazena pouze matkám na mateřské dovolené. Otec tak má sice nárok na rodičovskou dovolenou ihned po narození dítěte, ale rodičovský příspěvek, který se k ní pojí, je většinou výrazně nižší oproti dávce vyplácené v mateřství. **Otec, který chce vystřídat matku v péči o dítě dříve než skončí doba jejího nároku na mateřskou dovolenou, je tak finančně znevýhodněn**. Toto znevýhodnění se ukazuje jako omezující rovněž v případech, kdy otec nepřetržitě pečuje o více po sobě narozených dětí. V době, kdy jeho partnerka využívá mateřskou dovolenou a pobírá peněžitou pomoc v mateřství, totiž otec ztrácí nárok na rodičovský příspěvek. Vhodná by byla změna tohoto opatření například tak, že po uplynutí šestinedělí by mohl v případě zájmu tuto finanční částku (peněžitou pomoc v mateřství) pobírat otec namísto matky. Pak by bylo vhodné změnit její název na genderově neutrální, například „*peněžitá pomoc v rodičovství*“ [Maříková, Radimská 2003: 97].

Pro harmonizaci rodiny a zaměstnání je vysoce důležité, aby byla lidem poskytnuta možnost výběru řešení vhodného pro jejich konkrétní situaci. Možnost využití rodičovské dovolené oběma rodiči k nim nepochybně patří, ale bylo by vhodné vytvořit i další flexibilnější možnosti pro rodiče tak, aby se matka i otec mohli rovnoměrně podílet na péči o dítě/děti. V této oblasti se jako nejučinnější nástroj jeví především variabilita možností volby délky rodičovské dovolené v závislosti na výši rodičovského příspěvku. Rovněž zavedení krátké otcovské dovolené by mohlo, společně s propagací myšlenky aktivního otcovství, vyvolat četnější využívání rodičovské dovolené otcí.

Literatura

Babies and Bosses. Reconciling work and family life. Vol. 1. Australia, Denmark and The Netherlands. 2002. Paris: OECD.

Babies and Bosses. Reconciling work and family life. Vol. 2. Austria, Ireland and Japan. 2003. Paris: OECD.

Babies and Bosses. Reconciling work and family life. Vol. 3. New Zealand, Portugal and Switzerland. 2004. Paris: OECD.

Babies and Bosses. Reconciling work and family life. Vol. 4. Canada, Finland, Sweden and the United Kingdom. 2005. Paris: OECD.

Badinter, Elisabeth 1998. *Materská láska : od 17. storočia po súčasnosť*. Bratislava: Aspekt.

Bakalář, Eduard 2002. *Průvodce otčovstvím aneb Bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad.

Bakalář, Eduard, Jiří Kovařík 2000. „Otcové, otčovství v České republice“. *Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje* 42 (4): 266-272.

Berger, Brigitte, Peter Berger 1984. *The War Over the Family. Capturing the Middle Ground*. New York: Penguin Books.

Blankenhorn, David 1995. *Fatherless America : Confronting Our Most Urgent Social Problem*. New York: BasicBooks.

Blossfeld, Hans-Peter, Catherine Hakim (eds.) 1997. *Between Equalization and Marginalization. Women Working Part-Time in Europe and the United States of America*. Oxford and New York: Oxford University Press.

Burgessová, Adrienne 2004. *Návrat otčovství. Jak se stát moderním otcem*. Brno: Jota.

Collier, Jane, Michelle Z. Rosaldo, Sylvia Yanagisako 1997. „Is There a Family?“ Pp. 71-81 in Lancaster, Roger N., Micaela di Loenardo (eds.). *The Gender / Sexuality Reader. Culture, History, Political Economy*. New York and London: Routledge.

Čermáková, Marie (ed.) 2002a. *Na cestě do EU: rovné příležitosti mužů a žen v ČR*. Praha: SOÚ AV ČR.

Čermáková, Marie (ed.) 2002b. *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha: SOÚ AV ČR.

Demografická příručka 2004. Praha: ČSÚ.

Deven, Fred, Peter Moss (eds.) 2005. *Leave Policies and Research. Reviews and Country Notes*. Brusel: CBGS.

Drew, Eileen 2005. *Parental Leave in Council of Europe member States*. Strasbourg: Council of Europe.

Einarsdóttir, Þorgerður – Pétursdóttir, Gyða Margrét 2004. *Culture, Custom and Caring: Man's and Women's Possibilities to Parental Leave*. Reykjavík: Akureyri.

Europeans' Attitudes to Parental Leave 2004. Eurobarometr. European Commission.

Eurostat Yearbook 2004. The Statistical Guide to Europe. Data 1992-2002. Eurostat 2004.

Featherstone, Brid 2003. “Taking Fathers Seriously”. *British Journal of Social Work* 33 (2): 239-254.

- Fultz, Elaine, Markus Ruck, Silke Steihilber 2003. *The Gender Dimensions of Social Security Reform in Central and Eastern Europe: Case Studies of the Czech Republic, Hungary and Poland*. Budapest: International Labour Office.
- Hantrais, Linda (ed.) 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. London: Macmillan Press.
- Hašková, Hana, Marcela Linková 2002. „Podmínky na trhu práce a jejich dopad na fungování rodiny.“ Pp. 27-58 in Čermáková Marie (ed.): *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha: SOÚ AV ČR.
- Chorvát, Ivan 1999. *Muž - otec v súčasnej rodine*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB.
- Janoušková, Klára, Sedláček, Lukáš 2005. „Jiné mateřství“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 6 (1): 19-21.
- Kimmel, Michael, Any Aronson (eds.) 2004. *Men & Masculinities. A Social, Cultural, and Historical Encyclopedia. Vol. I*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Kostelecký, Tomáš - Čermák, Daniel 2005. *Metropolitan Areas in the Czech Republic. Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on political Behaviour*. Praha: SOU AV ČR.
- Kretschmerová, Terezie 2005. „Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2004.“ *Demografie* 47 (3): 153-168.
- Kubíčková, Klára 2003. „Mateřští otcové“. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* (č. 3-4): 1-3.
- Mareš, Petr, Tomáš Potočný (eds.) 2003. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal.
- Matějková, Barbora, Paloncyová, Jana 2004. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II*. Praha: VÚPSV.
- Matějková, Barbora, Paloncyová, Jana 2005. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maříková, Hana 1997. „Žena v zaměstnání a muž v rodině“. *Sociální politika* (č. 4): 9-11.
- Maříková, Hana (ed.) 2000. *Proměny současné české rodiny. (Rodina - gender - stratifikace.)* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Maříková, Hana, Radimská, Radka 2003. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Maříková, Hana 2004: „Kdo jsou otcové na rodičovské dovolené?“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 1/2004.
- Národní zpráva o rodině*. 2004. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.
- McKie, Linda, Sophia Bowlby, Susan Gregory 2001. „Gender, Caring and Employment in Britain“. *Journal of Social Policy* 30 (2): 233-258.
- Možný, Ivo 1990. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Brno: Blok.
- Možný, Ivo 1999. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- OECD Factbook 2005. Economic, Environmental and Social Statistics*. 2005. OECD.
- Parke, Ross D. 1996. *Fatherhood*. Cambridge a London: Harvard University Press.
- Pascall, Gillian, Jane Lewis 2004. „Emerging Gender Regimes and Policies for Gender Equality in a Wider Europe“. *Journal of Social Policy* 33 (3): 373-394.

Popenoe, David 1996. *Life without Father. Compelling New Evidence that Fatherhood and Marriage are Indispensable for the Good of Children and Society*. Cambridge a London: Harvard University Press.

Rabušic, Ladislav 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Slon.

Radimská, Radka 2003. „Individuum a rodina: teorie soukromého života podle Françoise de Singlyho“. *Sociologický časopis* 39: 667-685.

Silverman, David 2002. *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. (2. vyd.) London: SAGE.

Singly, François de 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

Skinner, Christine 2005. „Coordination Points: A Hidden Factor in Reconciling Work and Family Life“. *Journal of Social Policy* 34 (1): 99-119.

Sullerotová, Evelyne 1998. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum.

Šmídová, Iva 2004. *Jiní muži. Alternativní dráhy mužů v České republice*. Disertační práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Webové stránky

<http://www.coe.int/equality>

<http://www.czso.cz/>

http://www.economist.com/printedition/PrinterFriendly.cfm?Story_ID=2335623.

<http://www.eiro.eurofound.eu.int/print/2005/04/inbrief/si0504301n.html>

<http://www.eiro.eurofound.eu.int/2004/03/word/si0311201s.doc>

<http://www.eurofound.eu.int/cgi-bin/pf/pfewco.cgi>

http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2004/sep/EB59_1_parental_leave_rev1_uly_en.pdf

http://www.likestilling.no/english/fathers_norway.pdf

<http://www.mpsv.cz/>

<http://www3.uakron.edu/hefe/father/fanote3.htm>

